

UIT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Kultuvrra ja girjjálašvuoda instituhtta

Garra boját ja fiinna nieiddat

Heteronormativitehta sámi čáppagirjjálašvuodas

—

Berit Margrethe Oskal

Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš - SAM-3910 - Miessemánnu 2015

Álgosánit

Go mun muitališgohten olbmuide ahte áiggun čállit masterčálloša mas guorahalan guđeládje heteronormativitehta boahdá ovdan sámi čáppagirjjálašvuodas, de eai lean gallis geat dakkaviđe ipmirdedje maid mun dainna oaivvildan. 99 % vástidedje munnje: “Hetero-mii? Mii bat dat lea?” Go vigen čilget mii heteronormativitehta lea, de muhtimat orro imaštallame ahte guđeládje bat dat lea relevánta sámi čáppagirjjálašvuoda ektui ja earát fas imaštalle ahte guđeládje bat dat lea relevánta obanassiige. Muhtimat gal dieđusge lohke ahte orro gelddolaš ja dehálaš fáddá, muhto oppalohkái vásihin ahte dát lea juoga man birra eanas olbmot eai dieđe nu olu. Dát bovttii mus čállinmovtta vel eambo, go ipmirdin man čihkosis dát ášši lea mii rievtti mielde birastahtta min juohke guovllus. Heteronormativitehta lea nu dábálaš ahte mii eat oba jurddaš ge dan birra. Dat lea oassin min beaivválaš eallimis, min kultuvrras, das movt mii ovtastallat ja movt mii gulahallat. Dat lea maiddá oassin min naššuvnnalaš lágain ja njuolggadusain. Danne lea mu mielas miellagiddevaš ja mávssolaš dutkat dán fáttá dárkileappot, go dat váikkuha nu olu olbmuide iešguđetgeládje.

Vaikko ieš fáddá lei munnje oahpis ovdalaččas, de lean čállinbarggu oktavuodas goitge oahppan hirbmat olu. Lean beassan čiekŋudit guovddáš teoriijaide ja metodaide, ja lean maiddá oahppan struktureret sihke áiggi ja jurdagiid. Lea oalle gáibideaddji proseassa leamaš, ja easka dál go ovdasáni čálán, maŋŋel go buot earáin lean geargan, livččen iežan mielas láddan álgit. Muhto nie hal proseassat várra galget ge leat.

Háliidan giitit iežan doaimmalaš ja čeahpes bagadalli Harald Gaski, gii álo lea leamaš nu jođán ja gearggus rávvet ja veahkehit vaikko muhtomin lea leamaš nuppe bealde ábi. Du bargovuohki lea duođai doalahan mu leavttu badjin, ja lean hui duhtavaš ja giitevaš ovtasbargguin. Háliidan maiddá giitit iežan bearraša, erenoamážit iežan oappáid Inger-marie Oskal ja Karen Anne Oskal Eira, ja buot ustibiid go lehpet gierdevaččat leamaš das álo ja movttiidahtán mu vaikko mun dávjá náđđahan ruovttus in ge astta báljo gáfe ge jugistit dinguin. Ammahal dál rivdet áššit? Loahpas háliidan giitit Ann-Mari Andersen, gii lea leamaš mu deháleamos movttiideaddji. Du haga in livčče suige oba álgán ge masterii.

Sávan hávskes lohkama, ja ahte čálus bovttášii eambo dihtomielalašvuoda heteronormativitehta hárrái.

Berit Margrethe Oskal

Guovdageaidnu, miessemánu 2015

Sisdoallu

1. Álggaheapmi.....	3
1.1 Duogáš.....	3
1.2 Ráddjejuvdi ja čuolmmat.....	6
1.3 Disposišuvdna.....	7
2. Teorehtalaš lahkonanvuogit.....	9
2.1. Queer-teoriija ja heteronormativitehta.....	9
2.2. Sosialiseren ja identitehta.....	14
2.3. Sohkabealsosialiseren.....	16
3. Dutkanproseassa.....	19
3.1. Metoda.....	19
3.1.1. Mii lea diskursaanalysa?.....	19
3.1.2. Kritihkalaš diskursaanalysa.....	21
3.1.3. Fairclough golmmadimensjunála modealla.....	22
3.2. Kritihkka metoda hárrái.....	25
3.3. Dutkanmateriála.....	27
4. Movt boahdá heteronormativitehta ovdan sámi čáppagirjjálašvuodas?.....	29
4.2. Čábbámus iditguovssu - Elle Márjá Vars.....	29
4.2.1 Oanehaččat girjji birra.....	29
4.2.2. Ráhkisvuohda ja seksualitehta.....	31
4.2.3 Sohkabealrollat.....	34
4.2.4. Ovdagáttut.....	38
4.3. Rihkkut rájiid - Lars Wilhelm Svonni.....	41
4.3.1. Oanehaččat girjji birra.....	41
4.3.2 Ráhkisvuohda ja seksualitehta.....	43
4.3.3. Sohkabealrollat.....	47
4.3.4 Ovdagáttut.....	51
4.4. Ihpil – Láhppon mánáid bestejeaddji - Sigbjørn Skåden.....	53
4.4.1 Oanehaččat girjji birra.....	53
4.4.2 Ráhkisvuohda ja seksualitehta.....	55
4.4.3. Sohkabealrollat.....	59
4.4.4 Ovdagáttut.....	61
4.5. Ilmmiid gaskkas - Máret Ánne Sara.....	65
4.5.1 Oanehaččat girjji birra.....	65
4.5.2. Ráhkisvuohda ja seksualitehta.....	66
4.5.3. Sohkabealrollat.....	69
4.5.4. Ovdagáttut.....	72
5. Normalitehta ja spiehkastagat sámi čáppagirjjálašvuodas.....	75
5.1. Struktuvrrat ráhkisvuohda ja seksualitehta ektui.....	76
5.2. Struktuvrrat sohkabealrollaid ektui.....	79
5.3. Struktuvrrat ovdagáttuid ektui.....	82
5.4. Konklusuvdna.....	83
6. Loahppasámit.....	85
Gáldut.....	87

1. Álggaheapmi

«Na manne nieida boares biigán báhcán lea? Na manne son ii boazobártniin náitalan?» Nie čuodjá maŋemus vearsa dovddus “Eatni nieida”-luođis masa Niiles-Jouni Aikio lea čállán sániid 70-logus (Edström j.e.1995:24-25). Nieidda eatnis orru leamaš čielga vuordámuš ahte nieida livččii galgan boazobártniin náitalit, ja dákkár vuordámušat leat oallugiidda sámi servodagas oahpes áššit ain dál.

Dán dutkamušas áiggun ge guorahallat movt *heteronormativitehta* boahtá ovdan sámi čáppagirjjálašvuodas. Heteronormativitehta lea doaba mii čilge guđeládje servodat bajida heterofiliija lunddolažžan ja normálan, ja eará seksuálalaš sojuid fas atná eahpelunddolažžan ja spiehkastahkan (Lorentzen & ja Mühleisen 2006:146-148). Heteronormativitehta sisttisdoallá maiddá dan diehttelas-atnima ahte visot máilmmi olbmuid sáhtá sirret guovtti áibbas čielga kategoriijii: dievdoolmmoš dahje nissonolmmoš, ja ahte goappáge sohkabealis leat dihto rollat eallimis mat leat luondduš juo mearriduvvon. Áidna “normála” eallinvuohki heteronormativitehta mielde lea nappo dievdoolbmo ja nissonolbmo gaska. Árvideames livččii nieidda eadni mihá buorebut udnon nieidda boares biigán báhcit go omd. nuppiin nissonolbmui náitalit.

Mii geat leat bajásšaddan sámi máilmmis, dovdat dieđusge bures dan sohkabealvuogádaga mii mis lea. Mii eallit dainna beaivválaččat, mii hupmat dan birra, mii bajásgeassit mánáideamet dan vuodul ja mii lohkat dan birra čáppagirjjálašvuodas – muhto mii eat jurddaš dan birra. Mii leat veaháš čalmmehuvvan daidda struktuvrraide mat leat das njuolga min ovddabealde. Heterofiliija lea norbma eanas servodagain, ii dušše Sámis, ja dat boahtá ovdan maiddá juridihkalaš lágain, buresbirgenortnegiid ruhtadeamis ja juogadeamis jna. (Lorentzen & Mühleisen 2006:147). Eanas servodagat leat huksejuvvon árbevirolaš sohkabealjurddašeami mielde, muhto seammás dát jurddašeapmi olggušta homofiillaid ja eará LHBT¹-olbmuid servodagas ja stigmatisere sin earaláganin, ártegin ja eahpenormálan. LHBT-olbmot šaddet álo čielggadit iežaset eallinvuogi go deaivvadit odđa olbmuiguin, ja ballet dávjá olbmuid reakšuvnnain danne go spiehkastit heteronormas. Dát sáhtá dahkat ahte oallugat válljejit čiegadit iežaset priváhta eallima omd. sogas ja bargoustibiin danne go ballu šaddá lossa noaddin. Heteronormativitehta dutkan ja čalmmustahttin sáhtá veahkkin dekonstrueret dán jurddašanvuogi.

1.1 Duogáš

Duogáš dasa go lean válljen juste dán fáttá dutkat, lea go mun lean sámi románaid ja noveallaid logadettiin fuomášan ahte sámi čáppagirjjálašvuodas lea unnán čállojuvvon homofiliija ja eará seksuálalaš sojuid birra. Áidna sámi girji maid lean gávdnan mii gieđahallá homofiliija, lea Sigbjørn

¹ LHBT = lesbat, homofiillat, bifiillat ja tránsaolbmot

Skádena girji *Ihpil - Láhppon mánáid bestejeaddji*. Dát girji lea nuorra sámi nieidda birra gii lea lesba. Muđui orrot LHBT-áššit leame áibbas čihkosis, ja molssaevttolaš eallinvuogit oppalohká eai oro leame nu dábálaččat sámi čáppagirjjálašvuodas. Dát fuomášupmi bovttii beroštumi dutkat ášši dárkileappot. Háliidin diehtit lea go heteronormativitehta mihtilmas sámi girjjálašvuodas.

Sámi servodagas lea olu jávohisvuolta homofiillaid ja LHBT-áššiid birra. FAFO čadahii 2009:s iskkadeami sámi homofiillaid eallindili birra, man namma lea *Lesbiske og homofile i Sápmi. En narrativ levekårsundersøkelse* (Grønningsæter & Nuland 2009). Dán iskkadeami konklusuvdna lea ahte lesba ja homofiila sápmelaččat lea joavku man birra ii báljo oktage huma, ja sohka-bealrollat, bearaščanastagat, osku, árbevierut, vealaheapmi ja ovdagáttut dahket váttisin dovddastit iežas lesban dahje homofiilan sámi birrasiin. FAFO diehtogáldun leat gávcci lesba ja homofiila sápmelačča geat mitalit iežaset eallinhistorjjáid. Sii lea olbmot geat rahpasit ellet juogo lesban dahje homofiilan sihke buriid ja heajos vásáhusaiguin, ja sis leat iešguđetlágan vásáhusat bearrašiid, ustibiid ja lagasbirrasiid ektui. Eallinhistorjját dattetge duodaštit ahte muiteleddjiin leat garra vásáhusat, ja mitalit duodalaš ovdamearkkaiguin movt sii leat lihccojuvvon danin go leat válljen rabasvuoda iežaset identitehta dáfus. Vaikko eanas muiteleddjiin dál lea buorre eallin, de lea geaidnu leamaš lossat ja moalkái, ja duodašta ahte dohkkeheaddji ja fátmasteaddji miellaguottuid homofiillaid ja lesbaid ektui ii oaččo barggabeahtta. (Grønningsæter & Nuland 2009:13.)

FAFO nanne maiddái ahte sámít leat dássáži measta oalát «vajálduvvan» dutkamušain main leat dutkan homofiillaid ja lesbaid dilálašvuoda. Nu šaddá maiddái dutkan ovdamearkan das movt sii leat oaidnemeahttumin dahkkojuvvon, ja váikkuhus lea ahte odne illá gávdnojit dieđut sin eallindili birra (Grønningsæter & Nuland 2009:7). Girjjálašvuoda ohcamis in leat ge gávdnan galle servodatdieđalaš dutkamuša mat guoskkahit sápmelaš LHBT-olbmuid. Go bargagohten dáinna dutkamušain, de gávden dušše ovdalis namuhuvvon FAFO-raportta ja vel sosiologa Merethe Giertsena (2002) artiikkala “En minoritet i minoriteten. Homofile i samiske miljø og samer i homofile miljø”, mii gieđahallá movt lea eallit minoritehtan minoritehta siste. Čálidettiin ilmmat vel goalmmát, masterčálus man Ane Hedvig H. Løvold (2014) lea čállán UiT eamiálbmotsuorggis sámi kultuvrra, bonju soju ja sohka-beal-identitehta birra, mas son konkludere ahte heteronormativitehta lea hui guovddázis Sámis erenoamážit áššiin mat gusket dievdduid ideála maskulinitehtii ja leastadianismii.

Olles olmmošlogu ektui diehttelasat eai leat sápmelaš lesbat ja homofiillat nu stuora joavku, muhto lea dattetge joavku masa oalle mánggas gullet. Ii oktage dieđe sápmelaččaid logu, muhto dábalaš meroštus lea ahte leat badjelaš 40 000 sápmelačča Norggas. Sámiid gaskkas lea maid váttis meroštallat gallis leat lesbat ja homofiillat danne go sápmelaččaid lohku ii leat nu dárkil. Lea dábalaš meroštallat ahte lesbaid ja homofiillaid lohku lea gaskal 3 ja 5 proseanta olles olmmošlogu ektui. Jus navdit ahte leat 40 000 sápmelačča Norggas, ja geassit eret muhtin mánáid, ja meroštallat

gaskal 3–5 proseanta rávisolbmuid logu ektui, de einnostit ahte leat gaskal 1000 ja 1500 sápmelačča geat leat lesbat ja homofiillat. Dát leat oalle olu olbmot geaid stuoraservodat lea measta oalát dagahan oaidnemeahttumin. (Grønningsæter & Nuland 2009:7.)

Lea gal 6 jagi áigi go FAFO iskkadeapmi čadahuvvui, ja 13 jagi áigi go Merethe Giertsena artihkal lea čállojuvvon, muhto bohtosat leat áigequovdilát ain dál. Dan duodaštit earret eará Anne Hedvig H. Løvold aiddo almmuhuvvon masterdutkanuš ja Queering Sápmi-prošeavtta girji, *Queering Sápmi – Sámi muitalusat mat rihkkot norpma* (Bergman & Lindquist 2013), mas leat govvdusat sámi homofiillaid eallinmuitalusain. Vaikko dát mañit girji ii leat makkárge akademalaš dutkamušaid, de čájeha goitge ahte oallugat ain ellet váttis dilis.

Mun háliidan geahččalit namuhuvvon dutkamušaid ja prošeavttaid bohtosiid čatnat oktii sámi čáppagirjjálašvuodain. Sáhtta go sámi homofiillaid dilli leat váttis danne go sámi čáppagirjjálašvuolta, ja nu maiddá sámi servodat man girjjálašvuolta speadjalastá, lea *erenoamáš* heteronormatiiva? Čáppagirjjálašvuolta han lea servodaga speajal, ja románat ja noveallat govvidit áigequovdilis servodagaid ja olmmošlaš gaskavuodaid.

Lea gal dieđusge vejolaš problematiseret ahte sáhtta bat sámi čáppagirjjálašvuolta duodai speadjalastit servodaga go lea nu unni ja go almmuhuvvojit nu unnán sámi girjjit, muhto lea goitge čielggas ahte das lea juogalágan mearkkašupmi servodagas dan bokte go girjjit gieđahallet oahpes áššiid oahpes gillii. Dan dáfus *lea* girjjálašvuolta speajal, ja nubbi lea media. Media lohkamis maid vuhtto, seammaládje go girjjálašvuodas, ahte lea unnán mii čállojuvvo homofiliija birra. Jus leažžá mihkkege, de lea dábálaččat bihtáš dušše dalle go leat doalut, festiválat dahje erenoamáš dáhpáhusat. Muđui eai čále. Dan dáfus soitet goappašat speadjalat veaháš rágadan eai ge doaimma nu bures go galggašedje go visot servodatbealit eai boađe ovdan. Dahje nuppeládje; speadjalat doibmet, muhto servodat ieš dat ii buvttet oidnosii buot beliid go homofiila eallinvuogit leat nu jávkosis.

Mun dieđusge in leat media birra čállime, vaikko livččii gal áinnas analyserema veara dat maid, muhto áiggun iežan dutkanbarggus čiekŋudit dasa ahte manne molssaevttolaš eallinvuogit leat nu čihkosis čáppagirjjálašvuodas. Dan dagan dan bokte ahte guorahalan mii lea norbma sámi čáppagirjjálašvuodas dasa mii guoská sohkabeliid rollaide ja vuordamušaide. Maid mearkkaša leat nieida ja maid mearkkaša leat bárdni dain sámi servodagain maid sámi čáppagirjjálašvuolta govvida, ja movt govviduvvojit dat bealit sámi girjjálašvuodas maid FAFO-iskkkadeapmi, Merethe Giertsen, Anne Hedvig H. Løvold ja Queering Sápmi-prošeakta namuhit sivvan dasa go homofiillaid dilli lea váttis?

Sámi servodagas lea dárbu juohkelágan dutkamii, maiddá nu gohčoduvvon *queer*²-dutkanii, danne go dat lea hui unnán dutkojuvvon ovdal Sámis. Nu go ovdal lean namuhan, de lean

² Oktasaš doaba mii fátmasta seksuála- dahje sohka-bealminoritehtaid mat eai heive heteroseksualitehta rámmaide.

dušše golbma dutkamuša gávdnan. Dasto gávdnojit muhtin dutkamušat oppalaš sámi sohkabealrollaid hárrái. Asta Balto lea ee. girjjis *Sámi mánáid bajásgeassin nuppástuvvá* (1997) dutkan sámi mánáid bajásgeassima ja sohkabealrollaid, ja artihkkalis ”‘Ruhtagiehta’ ja ‘Bállobiigá’”. Sohkabealrollat ja kontrolla ovtta sámi birra (1991) lea son guorahallan sohkabealerohusaid sámi servodagas ja guđeládje nieiddaide ja bártniide leat iešguđetlágan vuordámušat. Vuokko Hirvonen (1999) ges lea dutkan nissonidentitehta doavttirgrádačállostitis *Sámeeatnama jienat*. Inger Marie Kristine Nystad (2003) lea dutkan bártniid sajadaga sámi servodagas girjjis *Mannen mellom myte og modernitet* ja Vegard Nergård lea čállán artihkkala sámi mánáid bajásgeassima birra; *Fler-foreldre-systemet i samisk barneoppdragelse* (2011). Solveig Joks ges lea dutkan nissonolbmo rolla boazodoalus artihkkalis *Boazodoalu máhtut áiggis áigái - Etniid doaibma árbevirolaš oahpaheamis boazodoalus* (2007).

Norggas muđui gávdnojit muhtin queer-dutkamušat, muhto eai leat nu olu dat ge. Lean gávdnan guokte mat mu barggu ektui leat leamaš relevánttat. Vuosttaš lea Sissel Lilletvedt masterdutkkus erenoamášpedagogihkas, *Det utematiserte kjønnen. En analyse av spesialpedagogikkens heteronormative forutsetninger* (2007), mii maiddái gieđahallá heteronormativitehta girjjálašvuodas. Dát dutkkus dattetge gieđahallá fágagirjjálašvuoda ii ge čáppagirjjálašvuoda, ii ge das leat sámivuohka guđegeládje fáddán. Nubbi lea Hilde Tvedt Nord masterčálu lingvistalaš ja davviriikkalaš oahpus, *Queer teori, queer analysestrategi. Kjønnballade i Pernille Fischer Christensens En Soap* (2008). Dát dutkkus ges gieđahallá filmma. Nappo ii vástit goabbáge dáin dutkamušain mu dutkamuššii ollásit vaikko muhtin bealit leat sullalaga.

Mu prošeakta gođđá oktii dáid ovddeš dutkamušaid dan bokte ahte dat guorahallá sihke árbevirolaš sohkabealrollaid ja LHBT-olbmuid dili dálá servodagas, ja čatná daid oktii čáppagirjjálašvuoda bokte, mii mu dieđu mielde ii lea dahkkojuvvon ovdal sámi oaidninsajis. Dákkár dutkamis lea mearkašupmi olu olbmuide, ja mun sávan ahte mu dutkan livččii mielde fállame dehálaš fuomášumi queer-dutkama áigumuša mielde, namalassii ahte olbmo ii sáhte málle sisa coggat.

1.2 Ráddjeupmi ja čuolmmat

Dutkanbarggus lean välljen guorahallat njeallje áigequovdilis romána mat leat čállojuvvon odđasit áiggis ja odđasit áiggi servodagaid birra. Girjjit maid lean välljen guorahallat leat Elle Márjá Vars girji *Čábbámus iditguovssu* (2002), Lars Wilhelm Svonni girji *Rihkkut rájiid* (2006), Sigbjørn Skåden girji *Ihpil - Láhpon mánáid bestejeaddji* (2008) ja Måret Anne Sára girji *Ilmmiid gaskkas*

(2013). Čilgen dutkanmateriála válljema dárkileappot kapihttalis 3.3. Dutkanmateriála. Dáinna ráddjemiin ja čiekjudemiin áiggun geahčadit erenoamážit movt ráhkisvuohta ja seksualitehta, sohkabeliid rollat ja ovdagáttut govviduvvojit dain namuhuvvon girjjiin, ja makkár kultuvrra sámi čáppagirjjálašvuohta ovddida normálan, lunddolažžan ja árvvus adnojuvvon kultuvran. Seammás geahčan maiddái mii lea dasto dat mii olgguštuvvo dahje hilgojuvvo. Mu dutkančuolbma šaddá nappo ná:

- *Movt boahtá heteronormativitehta ovdan sámi čáppagirjjálašvuođas, ja makkár kultuvrra – normalitehta ja spiehkastagaid dáfus – lea sámi čáppagirjjálašvuohta mielde hukseme ja ovddideame?*

1.3 Disposišuvdna

Mii geat leat bajásšaddan sámi servodagas, atnit iežamet servodaga meanuid ja vugiid nu diehttelassan ahte eat oba jurddaš ge mii daid duogábealde lea. Mii oahppat mánnávuođa rájes juo movt galgat eallit nieidan ja bárdnin dan servodagas gos bajásšaddat, ja makkár vuordámušat servodagas leat midjiide. 2. kapihttalis čilgen teoriijaid mat leat dán oahppama vuodđun, vuosttažettiin queer-teoriija, mii lea mu váldoteoriija. Guovddáš sohkabeal-, queer- ja heteronormativitehtadutkit, geaidda boadán čujuhit erenoamážit, leat Judith Butler, Jørgen Lorentzen ja Wencke Mühleisen, Egeland j.e. Seamma kapihttalis geahčan maid dárkileappot sosialiserenteoriijaid, mat deattuhit struktuvrraid das movt rávisolbmui leat iešguđetlágan vuordámušat nieiddaide ja bártniide. Geahčan maid erenoamážit movt sohkabealsosialiseren doaibmá. Guovddáš dutkit dán teoriija oktavuodas leat Wadel ja Wadel, Nielsen ja Rudberg, Asta Balto ja Inger Marie Kristine Nystad.

3. kapihttalis guorahalan dutkanproseassa dárkileappot. Čilgen metoda man vuodul lean guorahallan románaid, namalassii kritihkalaš diskursaanalysa. Diskursaanalysa vuodđun geavahan Norman Fairclough diskursaipmárdusa ja su golmmadimenšunála modealla. Seamma kapihttalis čilgen maiddái movt ja manne lean válljen juste daid girjjiid maid lean válljen.

Analysaoasis 4. kapihttalis analyseren girjjiid maid lean válljen guorahallat. Vuos buvttán oanehis čoahkkáigeasu guđege románas ja dasto guorahalan girjjiid iežan dutkančuolmma ektui.

5. kapihttalis čoahkkáigeasán iežan dutkanfáttá, guorahalan 4. kapihttala gávdnosiid vuodul makkár struktuvrraid heteronormativitehta lea mielde hábmeme, ja buvttán iežan konklusuvnnaid.

6. kapihttalis leat loahppasánit, mas loahpas vel geahčastan makkár fáttáid livččii mávssolaš ja heivvolaš guorahallat vejolaš čuovvolanbargguin.

2. Teorehtalaš lahkonanvuogit

Nu go álggahusas geažuhin, de soaitá sámi girjjálašvuohta leat erenoamáš heteronormatiiva, muhto mii lea heteronormativitehta rievtti mielde? Dán kapihttalis čilgen heteronormativitehta vuđolaččat queer-teoriijaid vuodul, ja geahčadan dárkileappot mii sohkabealli lea ja movt dat ipmirduvvo servodagas. Guorahalan maid servodatstruktuvrraid sosialiserenteoriijaid ja sohkabealsosialiserenteoriijaid vuodul, ja geahččalan čilget guđeládje identitehta, kultuvra ja norpmat hábmejuvvojit ja movt mii daid oahppat. Dát teoriijat leat guovddázis go maŋnelis galggan analyseret girjjiid ja guorahallat movt heteronormativitehta boahtá ovdan sámi čáppagirjjálašvuodas.

2.1. Queer-teoriija ja heteronormativitehta

Árbevirolaš sohkabealipmárdusa mielde ipmirduvvo sohkabealli dábálaččat *dualisman* – mas lea nissonolmmoš ja dievdoolmmoš. Dán ipmárdusa mielde gullaba nissonolmmoš ja dievdoolmmoš oktii, soai kontrastereba ja ollašuttiba goabbat guoimmiska ja ráhkadeaba bárragotti.

Heteroseksualitehta lea oassi dán ipmárdusas ahte mii nissonolmmoš ja mii dievdoolmmoš lea, ja heteronormativitehta lea ge čoavddasátni dán oktavuodas. Doaba muitala ahte heteroseksualitehta lea servodaga norbma.

Heteronormativitehta boahtá oidnosii olbmuid guottuin ja navdimiin. Go mánná šaddá bajás, de adnojuvvo diehttelas áššin ahte son boahtá stuorrut ja šaddat heteroseksuála olmmožin, nappo dakkáriin gii ráhkásmuvvá nuppi sohkabeallái. Ja dát lea áibbas diehttelas gitta dan beaivái go son vejolaččat dovddasta iežas earaláganin. Heteroseksualitehta seksuála áibbašemiid norbman lea nu nanus ahte dat ii leat bonjadeames vaikko olmmoš vel ii ollásit heiveše ge dasa: Eai boaresnieiddat dahje boaresbárdnin ge njeaidde heteroseksualitehta norpma, danne go maiddá sin dáfus adnojuvvo diehttelassan ahte sis lea álgovuolggalaš heteroseksuála háliidus, eležat dál dan beali vai eai, gitta dassáži go čájehuvvo ahte vejolaččat lea nuppeládje. Mii navdit, nu guhká go eat gula eará, ahte visot boaresnieiddat ja -bártnit livčče háliidan gávdat eallinguoimmi nuppi sohkabealis, muhto eai leat lihkestuvvan. (Lorentzen & Mühleisen 2006:143.)

Dát govvádus dahje ipmárdus lea nu nannosit cieggan olbmuide ahte vel homoseksualitehta nai dávjá dulkojuvvo heteroseksuála sohkabealipmárdusa mielde, mii mearkkaša ahte gažaldagat nu go “goabbá lea dievdoolmmoš ja goabbá lea nissonolmmoš homoseksuála bárragottis?” leat dábálaččat. Lea dábálaš femininiseret homofiila dievdoolbmo ja maskuliniseret lesba nissonolbmo nu ahte šaddaba dikotomalaš sohkabealoktavuhtii seammaládje go heteroseksuála nisson-dievdodikotomii. (Lorentzen & Mühleisen 2006:136.) Lea maid dábálaš navdit ahte goappáge

sohkabealis leat dihto rollat eallimis luonddu bokte, ja ahte buohkain leat, dahje buohkat háliidit, mánáid. Oainnat heteronorbma ii muital dušše ahte mii galgat leat heteroseksuálat, muhto dat muitala maid mii lea rievttis ja normála vuohki leat heteroseksuála.

1990-logu álgogeahčen bohciidii nu gohčoduvvon *queer theory*, mii lea oktasaš namahus jurddašan- ja analysavugiide mat hástalit ja problematiserejit ipmárdusaid ja doahpagiid mat leat čadnojuvvon sohkabeliide ja seksualitehtii. Queer-teoriiija ja heteronormativitehta-teoriiija problematiserejit dákkár navdimiid ja guottuid, ja atnet dan čuolbman mii berre čilgejuvvot, danne go eai buohkat ráhkásmuva nuppi sohkabeallái, muhto baicca iežaset sohkabeallái, eai ge buot nieiddat guorras lunddolaččat typihkalaš nieidadoaimmaide, eai ge buot bártnit typihkalaš bárdnedoaimmaide, muhto mannet baicca iežaset geainnuid. Muhtin olbmot leat maddái boasttu sohkabeliin riegádan, mii dahká ahte biologalaš sohkabealli ja vuoiŋŋalaš sohkabealli eai soaba oktii. Sii leat nu gohčoduvvon trása-olbmot. Girjjis *Kjønnsteori* (Egeland j.e. 2008:79) namuhuvvo maddái ovdamearkka dihte ahte juohke jagi riegádit mánát geaid ii sáhte dadjat leat go nieiddat vai bártnit danne go sohkabealdovdomearkkat leat nu eahpečielgasat, ja dat čájeha ahte leat olu organismmat, maddái olbmot, geat dálá sohkabealeavttuid mielde eai heive árbevirolaš, biologalaš juoguide "dievdoolmmoš" ja "nissonolmmoš".

Lei Teresa de Lauretis gii vuohččan geavahišgođii doahpaga "queer theory" artihkkalis *Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities*, muhto leat gal earát ovdal su čállán fáttá birra vaikko eai leat juste dán doahpaga geavahan. Sátne queer bohtá engelasgielas ja mearkkaša ee. ártet, earalágan, spiehkastat - ja homoseksuála. Sátne lea álgoálggus leamaš cielossátne oppalaččat, ja erenoamážit homoseksuála feminiidna dievdduid hárrái, muhto muhtin joavkkut geavahišgohte sáni dihtomielalaččat homopolitihkalaš rahčamušas dainna ulbmiliin ahte sátni galggai fátmastit maddái olbmuid geat eai ane iežaset 100 % homoseksuálan, geat eai dovdda ahte sis lea čielga seksuála-/sohkabealidentitehta dahje geat eai liiko ahte politihkalaš doaimmain lea joavkoidentitehtafokus. (Lorentzen & Mühleisen 2006:139-140.)

Queer-sáni geavaheapmi politihkalaš suorggis bovttii beroštumi odđa buolvva akademihkkáriid gaskkas, ja nu bohciidii ge queer-dutkan, álggos filosofiiija- ja girjjálašvuodadiehtaga suorggis, ja leavai dasto maddái humaniorai ja servodatdiehtagii oppalaččat, ja nu introduserii ge Teresa de Lauretis doahpaga dutkamis (Lorentzen & Mühleisen 2006:140). Sáni vástideaddji dárogiel jorgalus lea *skeiv*, ja sámegillii lea fas *bonju* gullogoahtán eambbo ja eambbo. Man muddui dát leat dievaslaš jorgaleamit in áiggo dán háve viggat vástidit, muhto namuhan dušše jorgalemiid čielggadan dihte queer-sáni mearkkašumi. Queer fátmasta eambbo go dušše homofiillaid ja lesbaid; maddái bifiillat, trásaolbmot, transvestihtat ja earát geat hástalit árbevirolaš sohkabealjurddašeami gullet jovkui.

Okta dehálaš bealli homo- ja queer-dutkamis lea ge guorahallat sohkabeali eambo mánggabealagin go maid árbevirolaš sohkabeal-dualisma diktá. Eallin lea girjái, ja bárragottis eai dárbbas leat dušše dievdoolmmoš ja nissonolmmoš. Sáhttet maid leat homofiillat, lesbat, bifiillat, trásaolbmot ja eará "bonju" olbmot geat eai heive heteronormma sisa. Servodagas gávdnojit olu iešguđetlágan seksuála sojut, ja LHBT lea doaba mii buoremuddui fátmasta dán joavkku. LHBT lea lesba-, homofiila, bifiila ja trásaolbmuid oanádus, mii lea dán minoritytajoavkku čoahkkenamahus. LHBT lea doaba mii lea dađistaga ovddiduvvon eaktodáhtolaš organisašuvnmaid vuoigatvuođabarggu bokte, mat álggos barge homofiillaid (H) vuoigatvuođaid ovddas oppalaččat, muhto dađistaga maiddái čalmmustišgohte lesbaid (L) ja dohkkehedje bifiillaid (B). Mañemus jagiid lea bargu maiddái fátmastan trásaseksuálaid, transvestihtaid ja eará trásaolbmuid (T). Oanádus boahká álgoálggus engelas oanádusas LGBT, mii mearkkaša lesbian, gay, bisexual, transgender. Dán áigge geavahuvvo maiddái HBTQ, mii mearkkaša homofiila, bifiila, trásaolmmoš ja queer. Mun geavahan iežan čálloš LHBT, mii lea dábaláččamus oanádus Norggas. (Bufdir 2015.)

Queer-teoriija sierrana árbevirolaš lesba- ja homodutkamis dan bokte ahte dat ii nanne homoseksualitehta bistevaš identitehtan, muhto baicca geavadin mii sáhtá rievdat ja lotnahuvvat. Queer-teoriija ulbmil lea maiddái cuiggodit buot teoriijaid mat nannejit identitehta rievddakeahtes ja bistevaš áššin, ja viggá odđasis defineret identitehtadoahpaga nu ahte dan sáhtá analyseret mánggabealat ja rievddadeaddji dáhpáhusan. Nubbi ášši mii lea guovddážiis queer-teoriijas, lea heteroseksualitehta ráđđenvuogi cuiggodeapmi: dat ráđđenvuohki mii ovddida ahte heteroseksualitehta lea normála ja lunddolaš, ja visot eará seksuála identitehtat adnojuvvojit spiehkastahkan. (Egeland j.e. 2008:290.) Queer-teoriija lea nappo teorehtalaš vuohki mii analysa bokte geahččala biđget árbevirolaš sohkabeal- ja/dahje seksualitehtaimárdusa, dahje ipmirduvvon oktavuoda sohkabeali ja seksualitehta gaskka, ja heteronormativitehta lea guovddáš doaba dán teoriijas. Heteronormativitehta fátmasta buot dáid kultuvrralaš ipmárdusaid, norpmaid, institušuvnmaid ja struktuvrraid mat ovddidit dakkár jurddašeami ahte heteroseksualitehta lea dat mii lea lunddolaš ja riektá, ja visot eará lea eahpelunddolaš spiehkastat.

Queer-teoriija čájeha ahte dát jurddašeapmi dahje ideologiija lea cieggan eanas geavadiidda ja diskurssaide dálá servodagas. Daid identitehtahámiid ja seksuála sojuid vuodul maid dominerejeaddji kultuvra lea nannen earaláganin, spiehkastahkan, eahpenormálan ja pervearsan, geahččala queer-teoriija čájehit movt dát identitehtat ja geavadat leat marginaliserejuvvon juste dan dihte vai heteroseksualitehta sáhtá ovddiduvvot norbman, álgovuolggalažžan, lunddolažžan ja riektá. Dat problematisere nappo dan ahte dat kultuvra mii ovddiduvvo normálan, lunddolažžan ja árvvus adnojuvvon kultuvran, álo lea dan duohken ahte juoga eará olgguštuvvo dahje hilgojuvvo (Egeland j.e. 2008:290).

Queer-teoriija moaitá maiddá buot čuoččuhemiid das ahte gávdnošii mihkkege mii lea lunddolaš – ovdamearkka dihte lunddolaš seksualitehta. Dan sadjái go jurddašit ahte sohkabealli ja seksualitehta lea juoga lunddolaš mii gávdnui ovdal go giella, ja masa dasto leat ráhkaduvvon sánit manjel, nanne queer-teoriija ahte min doahpagat eai goassege čujut ruovttoluotta dakkár máilbmái mii ii leat hábmejuvvon juo, dahje mii easka lea hábmejuvvon, go ráhkadit dasa sániid. Dat doahpagat maid bokte mii ipmirdit máilmmi, leat oassin dihto diskursiiva geavadiin; doahpagat gávdnojit seammás go diskursiiva geavadat ja leat daid beaktun. (Egeland j.e. 2008:290.) Dáinna oaivvilduvvo ahte seksualitehta lea diskursa maid olbmot ieža leat hábmen, iige juoga mii luonddu bokte livččii lunddolaš.

Judith Butler lea okta dain eanemus guovddáš namain queer-dutkamis gii duodai problematisere árbevirolaš sohkabealipmárdusaid, ja son oaivvilda ahte sohkabealli lea juoga maid mii *dahkat*, ii ge juoga maid mii *leat*. Dát oaidnu lea šaddan Butlera performatiivateoriijan, ja son čilge oainnu vuosttaš kapihttalas girjjiis *Gender Trouble*:

Gender is the repeated stylization of the body, a set of repeated acts within a highly rigid regulatory frame that congeal over time to produce the appearance of substance, of a natural sort of being. A political genealogy of gender ontologies, if it is successful, will deconstruct the substantive appearance of gender into its constitutive acts and locate and account for those acts within the compulsory frames set by the various forces that police the social appearance of gender. (Butler 1999:45.)

Butler dieđusge ii oaivil ahte mii friddja sáhttit válljet sohkabeali, muhto jus mii dohkkehit ahte sohkabealli lea konstruerejuvvon iige juoga mii boahotá riegádeamis dahje biologiijas, de mii fertet jearrat ahte sáhtta go sohkabealli leat eambo aktiiva go passiiva. Butler nanne ahte:

(...) gender proves to be performative – that is, constituting the identity it is purported to be. In this sense, gender is always a doing, though not a doing by the subject who might be said to preexist the deed. (Butler 1999: 34.)

Oanehaččat daddjon, sohkabealli ii gávdno sierra, daguid haga. Dán teoriija vuodul giedahallá son dan movt gielalaš ja rumašlaš cealkámušat ja ovdanbuktinvuogit geardduhit sohkabeali norpma ja ráhkadit vuoddu sosiála ja kultuvrralaš sohkabealgeavadii. Son čuoččuha ahte mii eat láhtte dihto vugiid mielde danne go mii dovdat iežamet nissonolmmožin dahje dievdoolmmožin, muhto baicca ahte mii dovdat iežamet nissonolmmožin dahje dievdoolmmožin danne go mii láhttet dihto vugiid mielde. Sohkabealli nappo ii leat biologalaš, muhto sosiálalaš, su oainnu mielde. Go geardduhit ohppojuvvon láhttema ja giela, de mii buvttadit “lunddolaš” sohkabealvuđot láhttenvuogi daid sohkabealnorpmat vuodul mat servodagas leat.

Sohkabeliid giedahaladettiin heive maiddá geassit paralleallaid álgoálbmotdutkamii, mii guoskkaha muhtin beliid mat eai boađe oarjemáilmmi teoriijain nu bures ovdan. Frink, Shepard ja

Reinhardt (2002: 14-15) čállet girjii *Many faces of gender. Roles and relationships through time in indigenous northern communities* ahte oarjemáilmmi dábálaš sohppojuvvon sohkabealipmárdus ii soaitte leat nu universála ahte heive buot máilmmi servodagaide. Muhtin inuihtta- ja ii-eurohpálaš servodagain lea goalmát sohkabeali man birra ii dábálaččat gullo, nu go *kipijuituq* Netsilik álbmogis. Kipijuituq lea bárdnemánna mii mearriduvvo bajásgešsojuvvo nieidan. Leat máná áhkut ja ádját geat mearridit galgá go mánna šaddat *kipijuituq*, iešguđetge áicamiid vuodul. Easka go mánna stuorru, ja jus čájehuvvo ahte son dattetge lea čielga bárdni, de sáhtta luvvejuvvot *kipijuituq*-dilis. Kipijuituq lei oalle dábálaš ovdal, muhto dán áigge ii leat šat nu dábálaš.

Nubbi girji maid dán oktavuodas lea miellagiddevaš namuhit, lea Mark Rifkin (2011) girji *When did Indians become straight? Kinship, the History of Sexuality, and Native Sovereignty*. Dás son ákkastallá movt našunálastáhtaid seksuálatehta- ja bearašstruktuvrádiskursat leat váikkuhan maiddá álgoálbmogiid oainnuid, movt “árbevierut” leat dađistaga ođasmahttojuvvon sihkkun dihte daid čearddalaš osiid árbevieruin ja kultuvrras mat leat unohasat olggobeale olbmuid, ja movt sii baicca leat assimilerejuvvon Anglo-Amerihkalaš ipmárdusaide dan dáfus movt bearaš, ruoktu, háliidusat ja persovnnalaš identitehta berrejit leat. Son oaivvilda ahte indiánaid bearašeallin lea leamaš eambo mánggabealat doloža rájes go maid dálá oarjemáilmmi servodat dohkkeha. Dát ákkastallan sáhtta ge čilget manne fenomenat nu go *kipijuituq* lea jávkagoahtán dán áigge.

Dasto lea vel nubbi doaba álgoálbmotmáilmmis mii ii gullo oarjemáilmmi dutkamušain, namalassii *two-spirited*. Sáni boahtá Davit Algonquin-suopmanis, *niizh manitoag*, ja geažuha ahte ovttá olbmos sáhttet leat sihke feminiidna ja maskuliidna bealit, ja doaba lea viidát geavahuvvon álgoálbmotmáilmmis maŋjel go lesba ja homofiila First Nation-olbmuid goalmát jahkásaš deaivvadeapmi 1990:s nannii doahpaga. Doahpaga ulbmil lea ovttastahttit álgoálbmotolbmuid geaid iešidentifiseren spiehkasta oarjemáilmmi sohkabeliid ja seksualitehta bineara- dahje dualisma-jurddašeamis, muhto lea seammás vuohki hilgut antropologalaš doahpaga *berdache*. Two-spirit-doahpagiin álgoálbmogat eai dušše hilggo vilges antropologistaid doahpaga, muhto váldet maiddá ruovttoluotta válddi defineret iežaset, iežaset eavttuid vuodul. (Driskill Løvoldas 2014:29.). Løvold (2014) čállá eambo dán ášši birra iežas masterdutkanis, ja namuha maiddá ahte olu sámi queer-olbmot leat identifiseregoahtán iežaset dáinna doahpagiin.

Løvold (2014:30) referere maiddá Giertsenii gii čállá ahte Navajo-indiánat árbevirolaččat logahalle njeallje iešguđetlágan sosiála sohkabeali, mat ledje čadnojuvvon dihto vurdojuvvon láhttemii ja vuordamušaide. Dábálaš oarjemáilmmi dualisma- ja heteronormatiiva jurddašeami ektui ledje dát nissonolbmot ja dievdoolbmot geat náitaledje heteroseksuálalaččat ja nissonolbmot ja dievdoolbmot geat náitaledje seamma sohkabeliin. Son čállá maid ahte Navajo-indiánat geat náitaledje seamma sohkabeliin, dávjá navdojuvvojedje dakkárin geain leat erenoamáš attáldagat.

Muhtimat oaivvildit ahte dološ sámi noaidit maiddáit soitet spiehkastan dábálaš dualisma-jurddašeamis, ee. go sin birra leat geavahuvvon sánit nu go guovtte-ilmmat ja guovtte-guolbmán, muhto Merethe Giertsen (Giertsen Løvoldas 2014:26) dattetge čállá ahte son ii dovdda makkárgé gálduid gos boadášii ovdan ahte sámi noaidit leat leamaš queer. Dát goitge ii mearkkaš ahte seksualitehta seamma sohka beali gaska ii leat gávdnon Sámis.

2.2. Sosialiseren ja identitehta

Manne lea heteronormativitehta dasto cieggan min miellaguottuide nu nannosit go lea dahkan? Manne lea dat šaddan nu dábálaš ahte mii eat oba jurddaš ge dan birra? Go mánná riegáda, de son boahká máilbmái dego čálakeahtes bábirin, muhto dađistaga mii oahppat movt servodat doaibmá ja movt mii galgat láhttet. Mii *sosialiserejuvvot* dan servodahkii gos mii eallit. Mii oahppat sihke kultuvrra ja identitehta.

Wadel ja Wadel čálliba girjjis *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten* ahte luonddu bealis leat olbmot oalle dievasmeahttumat ja bealledagus. Mii fertet oahppat olu áššiid vai birget. Dušše unna oasáš das maid mii dárbbášit vai birget boahká “luonddus”; eanas boahká dan kultuvrras ja servodagas gos mii eallit. (Wadel & Wadel 2007:16.)

Dan duohtavuoda maid mii gohčodit servodahkan ja kultuvran, leat olbmot ieža ráhkadan. Juohke unnimus diŋga lea álo klassifiserejuvvon, dat mearkkaša ahte juohke diŋggas ja dáhpáhusas lea ortnet dihto kategoriijaid dahje “bovssaid” mielde. Diŋggaid, olbmuid ja dáhpáhusaid kategoriijat leat predefinerejuvvon giela bokte, mii eat sáhte ieža mearridit maid mii klassifiseret movt ge. Kategoriijat sirdojuvvojit vuosttažettiin váhnemiin mánáide, ja dasto “servodaga” bokte, báikkálaš, naššuvnnaš dahje riikkaidgaskasaš *kultuvrra* bokte. (Wadel & Wadel 2007:19.)

Wadel ja Wadel geavaheaba dovddus H.C. Andersen mitalusa “Keaisára ođđa biktasat” ovdamearkan. Keaisár jáhkihuvvo ahte sus leat ođđa biktasat gorrojuvvon čábbámus diŋggas, muhto duohtavuodas son lea álás. Ja ledje “máná čalmmit” mat oidne mii *duodai* dáhpáhuvai; ahte keaisár lea álás. Dát govvida dehálaš beali hárváneamis, namalassii ahte sii geain lea eanemus hárváneapmi, sáhttet leat dat mat “oidnet” heajumusat. “Keaisára ođđa biktasat” govvida maiddáit nuppi dehálaš beali hárváneamis ja oahppamis, namalassii dan ahte oahppan ii mearkkaš dušše ahte mii oahppat dihto vuogi movt oaidnit máilmmi, muhto dat mielddisbuktá maiddáit dan ahte mii oahppat giddet čalmmiid dihto áššiide. (Wadel & Wadel 2007:20.)

Dán oktavuodas heive maiddáit geassit paralleallaid Harald Gaski (1991) artihkkalii “Dutki, servodat ja kritihkka dahje vástáduš daid gažaldagaide maid ii sáhte jearrat” girjjis Cafe boddu 1, mas son čállá earret eará fápmostruktuvrraid birra sámi máilmmis. Artihkal lea servodat-

digaštallama birra, dahje váilevaš servodatdigaštallama birra, mii lea hui relevánta fáddá mu dutkosis. Gaski dadjá earret eará:

Sápmelaččaid gaskkas eai leat nu eatnat ja buorit vejolašvuodát jođitit nu gohčoduvvon almmolaš ságastallama danin go media-riggodat lea gárži, ja vaikko vel institušuvnnaid lohku lea ge stuoris, de goit lea olmmošvátnivuohta mearkkašahtti (Gaski 1991:132).

Gaski oaivvilda ahte oallugiin sámi servodagas leat máŋga gahpira oaivvis ja leat dávjá mielde máŋgga dásis ovttá ášši gieđahallamis, ja dat sáhtta bohciidahttit jearaldaga objektivehta ja perspektiivva hárrái mat ráhkadit čihkkojuvvon fápmostruktuvrraid. Gaski namuha Pierre Bourdieu dovddus girjji *Outline of a Theory of Practice*, mas boahká ovdan ahte olmmošlaš daguin leat namakeahtes njuolggadusat maid čuvvot, ja madda dahkkit eai leat diđolaččat, muhto ahte njuolggadusat leat daguin implisihtta oassin - “danin go nie galgá leat” (Gaski 1991:139).

Mii leat bajásgeassima ja kultuvrralaš inkorporerema čađa oahppan dárbbalaš čehppodaga dasa ahte birget. Gaski čujuha Bourdieu doahpágiidda *doxa* ja *opinion* čielggadettiin movt fámoieappot atnet riektan ahte sis lea vuoibmi geahnoheappuid badjel, ja nu darvána olbmuid áiggi mielde jáhkku ahte etablerejuvvon ortnet lea riehta. Doxa leat dat etablerejuvvon ortnegat maid vuodul mii eallit, dat kultuvrralaš čalbmeláset maid čađa mii oaidnit máilmmi, ja dat duohtavuodát mat dahket ahte mii eat oba eahpit ge lea go min ipmárdus máilmmi hárrái riehta. Doxa leat bealit min kultuvrras ja servodagas maid mii atnit nu diehttelassan ahte eat oba gažat ge, ja opinion fas lea doxa vuostebeallin. Opinion lea dat mii čájeha ja duođašta doxa eahpedoallelašvuoda objektiiva čilgehussan. Sidjiide geain lea fápmu lea hui dehálaš doalahit ráji opinion ja doxa gaskka eahpečielggasin, ja seammás lea fápmoválddiide vuoitun jus doxa bissu nu stuorisin go sáhtta vai olbmot eai gažadišgoađe stivrejeddjiid legitimizehta. (Gaski 1991:140-141.)

Gaski ii namut čielga ovdamearkkaid das movt Bourdieu modeallat ja teoriiat heivejit sámi máilbmái, muhto geažuha ahte sáhttet leat siskkáldas bealit Sámis – almmá smiehtakeahtta dáččaid birra dán oktavuodas – gos leat čihkkojuvvon fápmostruktuvrrat doxa ja opinion bokte mat dahket ahte oassi álbmogis lea fámoieabbo go nubbi. Dán vuodul sáhttit jurddašit ahte doxa ja opinion bokte soaitá maddái Sámis gávdnot siskkáldas fápmosoahiti – ovdamearkka dihte heteronormativehta ektui - man árbevierut ja doxa stivrejit. Mu dutkamuša ektui sáhtta dadjat ahte árbevirolaš heteronormatiiva eallin sáhtta govviduvvot doxan, ja queer-lihkadus ges sáhtta govviduvvot opinionan, mii gažada doxa doallelašvuoda.

Fápmoválddiid oktavuodas lea maid lunddolaš namuhit *identitehta* danne go seksuálalaš sodju lea nannosit čadnojuvvon dasa. Go mii sosialiserejuvvot servodahkii ja kultuvrii, de mii oažžut gullevašvuodadovddu dasa. Mii oažžut dihto identitehta. Identitehta-doaba lea ge olu geavahuvvon iešguđetge servodatáššiid dutkamis. Doahpaga lea váttis defineret, muhto oanehaččat sáhtta dadjat ahte identitehta lea dat maid olmmoš oaidná go geahččá alcesis speadjalis. Speadjalis

soaitá oaidnit nisssonolbmo dahje dievdoolbmo, man boaris son lea, makkár liikeivdni sus lea, dihto sosiála duogáža, oahpu, dahje ahte gullá dihto oskkusuorgái, našuvdnii, čearddalaš jovkui jna. Identitehta lea dat movt mii ieža ipmirdit iežamet, mat ja geat mii leat. (Eriksen 2001:36.)

Mii sápmelaččat leat dieđusge sosialiserejuvvon sámi servodahkii ja kultuvrii, ja dasa mii leat ožžon gullelašvuodadovddu unnivuoda rájes. Muhto sámi LHBT-olbmui lea vel nubbi identitehta maid galggaše geahččalit fuolahit, namalassii homo- dahje queer-identitehta. Merethe Giertsen (2002:7) čállá ahte guovtti minoritehtaidentitehta fuolaheami geažil lea jáhkehahtti ahte homofiila sápmelaččat dovdet vealaheami ja identitehtaváttisvuodaid garraseappot go homofiillat muđui Norggas, danne go lea várra beahhtit iežas identitehtaid mángga dásis; sihke sápmelažžan, homofiilan ja olmmožin. Go leat mángga minoritehtaidentitehta maid galgá fuolahit, de lea várra ahte muhtin dain identitehtain ii dohkkehuvvo ja nu hábme dulbmojuvvon álbmoga. Son namuha ahte homofiila sápmelaččain leat golbma vejolašvuoda go deaivvadit homofiila sub-kultuvrrain. Vuosttaš vejolašvuolta lea vuogáiduvvat ollislaččat. Dát mearkkaša ahte homofiila sápmelaš deattuha dan ahte son lea homofiila, ja duolbmu iežas sámi identitehta ja gullelašvuoda. Nubbi vejolašvuolta lea ahte homofiila sápmelaččat minimaliserejit oktavuoda homofiila birrasiiguin ja deattuhit dan mii lea guovddážiis sámivuoda ektui. Goalmmát vejolašvuolta lea identifiseret iežas homokultuvrrain seammás go identifisere iežas sámi kultuvrrain. Buot vejolašvuodát mielddisbuktet muhtinlágan roassodili iešdovddu ja iešipmárdusa hárrái, danne go gáibida olu ovttaskas olbmoss dohkkehut norpmaid maid stuoraservodat ii dohkket. Guovtti minoritehtaidentitehta fuolaheami geažil lea jáhkehahtti ahte homofiila sápmelaččat dovdet vealaheami ja identitehtaváttisvuodaid garraseappot go homofiillat muđui Norggas, danne go lea várra beahhtit iežas identitehtaid mángga dásis; sihke sápmelažžan, homofiilan ja olmmožin.

2.3. Sohkaalsosialiseren

Nubbi bealli sosialiseremis ja identitehtaoččodeamis lea *sohkabealsosialiseren*. Eat mii dušše sosialiserejuvvo servodahkii, muhto maidái sohkaalrollaide. Nieiddat ja bártnit leat dieđusge goabbatláganat luonddus, sihke rumašlaččat ja mentálalaččat, dat lea dieđusge čielga ášši, muhto dat movt servodat árvvoštallá femininitehta ja maskulinitehta lea maid konstruerejuvvon, jus čuovvut Wadel ja Wadel (2007:19) čilgehusa. Sohkaalsosialiseren lea hui guovddážiis sosialiserenproseassas. Nieiddat láhttejit nu go nieiddat galget ja bártnit fas láhttejit nu go bártnit galget danne go servodat ja biras lea movttiidahtán ja rámidan sin go nu dahket, ja nuppelágan láhttema dihte fas leat juogo ignorerejuvvon dahje ránggáštuvvon. Ja vaikko sohkaalsosialiseren lea ge šaddan govvádussan dasa ahte indiviida lea heivehan iežas servodaga gáibádusaide, de hábme dat seammás sin identitehta geat leat sosialiserejuvvon dasa. (Nielsen & Rudberg 1989:11.)

Biraskonteaksta váikkuha bártniid ja nieiddaid goabbatládje. Dávjá soaitá leat nu ahte nieiddažat heaŋgájit eatni gáktehealmmis, ja bártnážat fas vigget áhči veahkehit biilla divvut. Unna nieiddaš gii čijada ja veahkahallá eatni gievkkanis, ja unna bártnáš gii lea čeahppi spáppa čiekčat, oažžuba olu rámi, muhto nieiddaš gii čiekčá spáppa ja bártnáš gii finnohallá ja čijada, árvvusge ignorerejuvvoba. Goappaš sohkabealit háliideaba dohkkehuvvot ja leat mielde sosiála searvevuodas, ja nu geahččaleaba ge deavdit daid rollavuordámušaid mat birrasis leat sudnuide. Áiggi mielde šaddet dát oassin identitehtas, ja nieiddaid mielas šaddá riekta ahte sii barget viessobargguid ja bártnážiid mielas fas lea riekta gilvvohallat ja bargat olgobargguid. (Nielsen & Rudberg 1989:11.)

Sohkabealsosialiserema vuodul sáhtta oanehaččat dadjat ahte nieiddat šaddet nieidan ja bártnit šaddet bárdnin dan mielde masa sii movttiidahttojuvvojit, mii maiddá soahpá Butlera (1999: 34) performativitehtateoriiain. Vealaheapmi dábálaččat ii leat dihtomielalaš, muhto dađi mielde go sosialiseren cieggá identitehtan go olmmoš rávásnuvvá, de šaddá dávjá nu ahte rávisolbmot vurdet goabbatlágan láhttema nieiddain ja bártniin, “danne go dat lea dušše nu” - daid diskurssaid ja doxaid mielde gos mii eallit ja maid olbmot ovdal min leat hábmen. LHBT-olbmuid, geain leat moadde identitehta mat dávjá leat vuostálaga, sáhttet dát vuordámušat dagahit váttisvuodaid dovddastit iežaset earáláganin, danne go sii máŋgga ášši dáfus spiehkastit servodaga norpmain.

Inger Marie Kristine Nystad (2003:25), gii lea dutkan Guovdageainnu bártniid ja oahpu gazzama, čállá girjjis *Mannen mellom myte og modernitet* ahte sámi nieiddaide ja bártniide leat goabbatlágan vuordámušat, mas bártniin vurdojuvvo ahte sii leat searat, fiŋmadat, deaivilat, viššalat, gievrrat, roahkkadat ja buorit njoarostit. Dát adnojuvvojit nappo maskuliidna árvun. Son čujuha ee. Rudie ja dadjá ahte ipmárdus ahte sohkabeliid bargujuohku lea luonddus juo mearriduvvon, lea okta dain nannosepmosit programmerejuvvon jurdagiin servodagas. Dainna oaivvilduvvo ahte lea dakkár jurdda mii lea nu máŋgii duodaštuvvon ahte olbmot dađistaga leat atnigoahtán dan diehttelassan. (Rudie Nystadas 2003:75.)

Maiddá Asta Balto (1997:130-134) čállá girjjis *Sámi bajásgeassin nuppástuvvá* ahte sámi nieiddaide ja bártniide leat goabbatlágan vuordámušat bajásšattadettiin. Balto čállá ahte vaikko goappaš sohkabeliin vurdojuvvo ahte galgaba šaddat barggánis ja viššalis olbmot, de vurdojuvvo dát erenoamážit nieiddain. Ovdal soađi lei oalle dábálaš ahte nieiddat dollojuvvojedje ruovttus skuvllas vai ohppet bargat ja veahkkin doallat báikki. Muitaluvvo ahte 7-8 jagi rájes juo álge nieiddažat biigot olbmuid, ja ahte olbmot välljejedje nieiddaid ovdalii bártniid danne go sii ledje oahppan eambo ja ledje barggánat ja jođánat.

Bártniin vurdojuvvo ahte sii galget šaddat “garra albmát” geat birgejit meahcis vaikko makkár dálkin, ja dát ideála eallá ain vaikko eallinvuogit leat ge hirbmosit rievdan doloža rájes.

Áhčit vurdet ahte bártnit galget oahppat luonddu ávkkástallat, ja oahpahit sidjiide “dievdovieruid” nu go vánddardit luonddus, gos seammás dávjá návddašuvvo olu alkohola. Sii galget šaddat “garra almmájin” geat eai galgga dovdduid čájehit. Ii galgga buorranaddat nuppi, dušše spežžestit oalgái ja dan bokte čájehit buorrevuoda. Vaikko eanas olbmot ođđamállet máilmmis eai beasa vánddardit meahcis nu olu go ovdalaš áiggiid, 9-4-bargguid geažil, de lea goitge jurdda sámi luondduolbmá birra bárrahis eallime. Vurdojuvvo maiddái ahte bártnit boazodoallobearrašiin galget váldit badjelasaset boazodoalu go váhnemat heitet. Dát seamma ii vurdojuvvo nieiddain, dainna ákkain ahte boazobargi ferte leat rumašlaččat gievra, ja nu eai leat ge nieiddat doarvái gievrrat. Bargojuohku čájeha ahte dološ jurddašuvuohki, gos nissonolmmoš galgá doallat báikki ortnegis ja dievdoolmmoš galgá ruđalaččat fuolahit bearraša, ain eallá vaikko olles servodagat ja bargojuogut muđui leat nuppástuvvan olu. (Balto 1997:130-134.)

Maiddái Frink, Shepard ja Reinhardt (2002: 29) namuhit ahte muhtin indiána servodagain (omd. Colville) lea leamaš dábálaš ahte nissonolmmoš dat stivre bearašekonomiija ja mearrida loahpalaččat áššiid mat gusket ruovttudoaimmaide. Dát lea veaháš parallealla oarjemáilmmi jurddašuvuohkái, gos árbevirolaččat lea leamaš nuppeládje. Sohka bealdásseárvu lea mánggaládje leamaš earalágan álgoálbmotmáilmmis go oarjemáilmmi servodagain.

Erohus nissonolbmuid ja dievdoolbmuid gaskkas vuhtto maid čielgasit min iežamet gielas. Ovdamearkka dihte go geahččat Konrad Nielsen sátnegirjjiid, de oaidnit ahte gávdnojit olu eambo iešgudetlágan negatiiva sánit mat govvidit nissonolbmo go dievdoolbmo. Dát gusket erenoamážit láhttemii. Sánit nu go bigán, buošši, cáicu, háippas, háisi, háljas, hearci ja himsi govvidit čabulágan nissonolbmo mii lea juogo bahániekkán, jođán suhttat dahje “luoikalas”. Bártniid birra eai gávdno seammalágan sánit, ja dat moadde mat leat govvidit dábálaččat suhtu; boarka, ráikkas jna. Gávdnojit maiddái searvesánit nissonolbmuid ja dievdoolbmuid birra, muhto lea goitge oalle mihtilmas go nissonolbmo birra leat dan mađe olu eambo sánit go dievdoolbmo birra³. Dákkár sánit sáhttet maid mitalit juoidá servodaga diskurssa birra nissonolbmuid ektui.

Sohka bealsosialiseren lea muđui čadnojuvvon oktii queer-teoriijain mánggaládje, earret eará dasa mii guoská sohka bealiid dualismii: nissonolmmoš ja dievdoolmmoš. Normatiiva heteroseksualitehta regulere ja fátmasta sin geat heivejit dan rájiid siskkobeallái, muhto marginalisere ja ránggášta sin geat eai dovdda gullevašvuoda heteroseksualitehtii, ja homofiila olmmoš gii háliida eallit dan eallima mii sutnje lea lunddolaš, šaddá doarrumiin rasttildit sihke iežas ja earáid ohppojuvvon rájiid.

³ Lean dárkileappot čilgen dán fáttá iežan gaskafágačállošis (Oskal 1998).

3. Dutkanproseassa

Ovddit kapihttalis lean čilgen makkár teoriijat leat vuodđun heteronormativitehta ja identitehtadovddastusa duogábealde, muhto jus heteronormativitehta galgá sáhttit dieđalaččat dutkat, de lea dárbu maiddái dutkanproseassa eavttuid čielggadit. Dán kapihttalis čilgen iežan dutkanproseassa, mii sisttisoallá sihke dutkanmetoda ja -materiála. Vuos čilgen makkár metoda geavahan guorahallamis, makkár teoriijat leat dan duohken ja guđeládje mun geavahan metoda reaidun iežan dutkamis. Namuhan maiddái kritihkalaš beliid metodaválljema hárrái, ja makkár čuolmmaid metoda sáhtta mielddisbuktit. Dasto čilgen movt ja manne lean välljen dan dutkanmateriála maid lean välljen.

3.1. Metoda

Teavsttaid analyseren lea dábálaš dutkamis, ja dat addá olu välljenvejolašvuodaid metoda dáfus. Mun lean iežan masterčállošis välljen dutkat románaid kritihkalaš diskursaanalysa vuodul. Mun analyseren juohke girjji sierra danne go kritihkalaš diskursaanalysas lea konteaksta dehálaš, ja konteavstta darvehan buoremusat go beasan čiekŋudit ovttá ja ovttá girjái. Juohke girjjis deattuhan dáhpusaid ja doahpágiid mat čatnasit heteronormativitehtii, queer-teoriijii, identitehtii ja sosialisieremii, dan vuodul maid teoriijakapihttalis lean ovdanbuktan. Leat vuosttažettiin dakkár áššit mat sáhttet guoskkahit sohkabeliid, bárragottiid, ráhkisvuodaáššiid ja nu ain. Girjjiid logadettiin ozan dajaldagaid maid vuodul sáhtán konteavstta čilget.

Guorahallamis lea teaksta, ii ge čáli, mii lea guovddážiš. Foucalt, guhte rehkenastojuvvo diskursaanalysa vuodđudeaddjin, ii oainne čáli dihtomielalaš subjeaktan daid cealkámušaid duogábealde mat galget analyserejuvvot. Son oaidná baicca čáli subjeaktan maid dihto, historjjálaččat ealáskahttinveara, konkrehta geavadat leat nannen. Nu lea ge čáli gaskkusteaddji posišuvnnas, ii ge iešoaivválaš posišuvnnas. Oaivilat leat álo historjjálaččat ovdanbuktojuvvon kultuvrralaš institušuvnnaid siskkobealde. (Bogdal Lilletvedtas 2007:26.)

3.1.1. Mii lea diskursaanalysa?

Diskursaanalysa lea kvalitatiiva metoda mii analysere ipmárdusa doppe gos ipmárdus bohciida, namalassii gielas. Ulbmilin lea identifiseret daid diehttelas-atnimiid mat geavahuvvojit go galgá máilmmi dahje duohtavuoda ipmirdit, ovdamearkka dihte movt mii hupmat sohkabeliid, ráhkisvuodaáššiid ja bárragottit birra sámi máilmmis, ja dan dahká go guorahallá ja analysere

teavstta dahje teavsttaid lingvisttalaš sisdoalu dihto diskurssa hárrái. Diskurssaanalysain geahččala dutki gávdnat oktavuoda teavstta ja konteavstta gaskka, ja problematisere giela ja giela návcca speadjalastit duohtavuoda.

Doaba “diskursa” bohtá latiinna sánis *discursus* (“viehkat ruoktot ovdan”), ja mearkkaša rievtti mielde sárđnut, ságastallat ja digaštallat, muhto fágalaš čilgehusa mielde govvida diskursa jurddašuvugiid, dulkonvugiid dahje daid gielalaš, ideologalaš, sosiála ja institušunála eavttuid mat dahket vejolažžan oaidnit máilmmi dihto vuogi mielde. Ovdamearkka dihte lea medisiinnas, ekonomiijas ja oahpahasas sierra “giella”, maid sáhtá gohčodit medisiinnalaš diskursan, ekonomalaš diskursan dahje oahppodiskursan. “Diskursa” lea nappo vuohki movt mii hupmat máilmmi birra ja movt mii ipmirdit máilmmi, dahje oasáža máilmmis. (Jørgensen & Phillips 1999:9) Doaba “diskursa” gaskkusta maiddái dan ipmárdusa ahte giella lea konstruerejuvvon iešguđetlágan minstariid mielde maid min cealkámušat čuvvot go mii doaibmat iešguđetge sosiála birrasiin.

Go servodatfenomenaid nu go ovdamearkka dihte heteronormativitehta galgá dutkat, de lea diskurssaanalysa lunddolaš dutkanmetoda. Teorijaoasis lean juo nannen, queer-teoriija, sosialiserenteorijaid ja sohkaalsosialiserenteorijaid vuodul, ahte heteronormativitehta lea fenomena mii lea dábálaš eanas servodagain ja maid lea dárbu čilget. Mu dutkanbarggu oktavuodas sáhtá heteronormativitehta govviduvvot diskursan. Dat lea mánggaládje oidnosis min ságain, vaikko eat geavahivčče ge doahpaga «heteronormativitehta». Dat bohtá earáládje ovdan min gielas. Diskurssaanalysa bokte geahččalan identifiseret heteronormativitehta sámi čáppagirjjálašvuodas gielalaš dovdomearkkaid bokte, ja dakko bokte čájehit movt heteronormativitehta bohciida ja viidána árbevierrun gos normalitehta ja eahpenormalitehta dahje spiehkastat leat guovddážiis.

Lei fránskalaš filosofa Michel Foucault (1926-1984) gii duođai ovdánahtii diskurssaanalysa, go háliidii gávnnaht makkár njuolggadusat mearridit mii dohkkehuvo duohtavuohtan dihto historjjálaš áigodagas. Diskurssaanalysa lea searvedoaba mii fátmasta mánga iešguđetlágan metoda, muhto eanas dálá diskurssaanalyhtalaš lahkonašuvugiin čuvvot goitge Foucault jurdaga ahte duohtavuohta hábmejuvvo diskursiivvaid bokte (Jørgensen & Phillips 1999:19-21). Jørgensen ja Phillips (1999) namaheaba maid golbma iešguđetlágan lahkonašuvuogi dahje árbevieru diskurssaanalysa dáfus: diskursateoriija, kritihkalaš diskurssaanalysa ja diskursa-psykologiija. Diskursateoriija navdojuvvo vuosttažettiin Ernesto Laclau ja Chantal Mouffe gudnin, ja lea ráhkaduvvon Michel Foucault diskursaipmárdusa vuodul, kritihkalaš diskurssaanalysa birra ges lea erenoamážit Norman Fairclough čállán, ja diskursapsykologiija dáfus leat olu čállit vuodđun.

Diskursapsykologijija deattuha dan maid olbmot dadjet, dahje sárdnideaddji strategijaid, muhto dát vuohki ii leat miellagiddevaš mu dutkamušá ektui, danne in gieđahala dan dás. Mu váldometoda lea kritihkalaš diskursaanalysa, muhto dan čilgedettiin ferten maiddá guoskkahit diskursateoriija vai erohus boahtá čielgasit ovdan.

3.1.2. Kritihkalaš diskursaanalysa

Nu go namuhin ovdalis, de lea kritihkalaš diskursaanalysa vuosttažettiin Norman Fairclough gudni. Kritihkalaš diskursaanalysas leat olu dat seamma bealit go diskursateoriijas dahje “dábálaš” diskursaanalysa, muhto dat mii earuha dán guokte lea ahte kritihkalaš diskursaanalysa ii leat dušše *vuodđudeaddji*, dat lea maiddá *vuodđuduvvon*. Dát mearkkaša ahte diskurssat (iešguđetge vuogit ja iešguđetge digaštallamat mat gávdnojit dihto suorggi ja fáttá birra) leat mielde organisereme sosiála máilmmi, seammás go ieža organiserjuvvojit eará sosiála geavadiid bokte. Jørgensen ja Phillips (1999) čálliba kritihkalaš diskursaanalysa birra ná:

«Kritisk diskursanalyse er kritisk i den forstand at den ser det som sin opgave at afsløre den diskursive praksis' rolle i opretholdelsen af den sociale verden og herunder sociale relationer, der indebærer ulige magtforhold. Formålet er at bidrage til social forandring i retning af mere lige magtforhold i kommunikationsprocesserne og i samfundet som helhed». (Jørgensen & Phillips 1999:75-76.)

Kritihkalaš diskursaanalysa geahččala gávnnaht makkár rolla diskursiiva geavadis lea sosiála máilmmi ektui, ja makkár fápmovállddit doppe leat. Ulbmil lea geahččalit rievdadit sosiála dili nu ahte fápmođilli gulahallanproseassain ja servodagas oppalaččat šattašii dásseabbo.

Mu dutkamušá ektui mearkkaša dát ahte vuohki movt mii hupmat sohka-bealrollaid, ráhkisvuodááššiid, kultuvrra ja árbevieruid birra servodagas ja girjjálašvuodas ii dušše speadjalaste min ipmárdusa máilmmi, iežamet identitehtaid ja olmmošlaš gaskavuodaid hárrái, muhto lea maiddá aktiivvalaččat mielde hábmeme daid. Máilbmi ipmirduvvo dáseheapmin, mánggabealagin ja moivvasin, ja dat lea dásset dušše oanehis botta ain hávális, konstruerejuvvon áššiid bokte mat ráhkadit gaskaboddosaš ortnega ja struktuvrra. Nu šaddá ge giellageavaheapmi sosiála fenomenan, oainnat gielas dat mearriduvvojit makkár struktuvrrat mis áiggis áigái leat sániid mearkkašumiid dáfus. Sániid ja doahpágiid mearkkašupmi rievddada dađistaga šiehtadallamiid bokte sosiála oktavuodain (Jørgensen & Phillips 1999:35). Lea álo gižžu das ahte makkárat struktuvrrat galget leat, makkár diskurssat galget ráđđet ja movt ovttaskas mearkkaid mearkkašupmi galgá leat (Jørgensen & Phillips 1999:40). Diskursa rievdá go elemeanttat diskurssas ovdanbuktojuvvojit odđá vugiin.

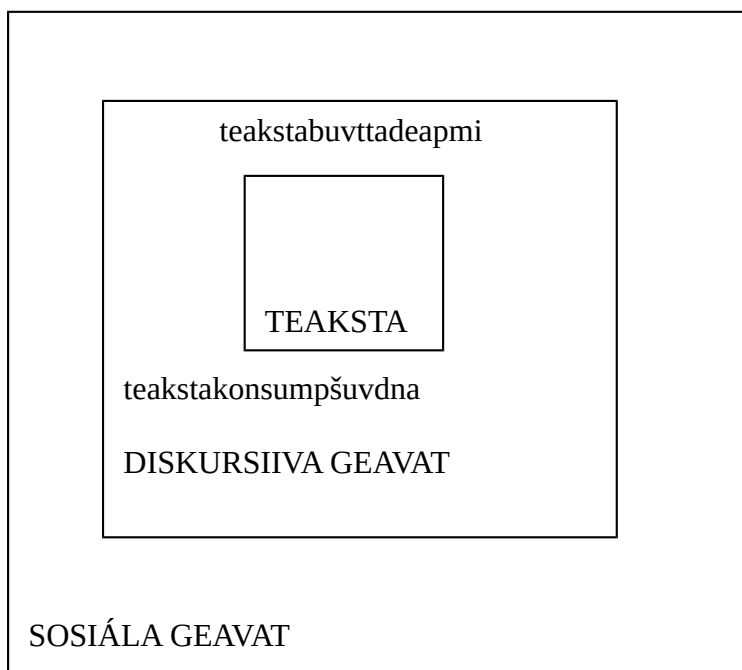
Foucault ipmárdusa mielde lea diskursa dat historjjálaš, sosiála ja kultuvrralaš eavttut mat dahket vejolažžan ahte cealkámuš dahje dahku ipmirduvvo lunddolažžan dahje dohkálažžan. Muhto Foucault ipmárdusa mielde lea leamaš váttis ráddjet diskursaanalysa suorgin ja metotan. Ii leat ovdamearkka dihte ovttamielalašvuolta das mii sáhtta dahje berre leat diskursaanalysa dutkanmateriála dahje empiralaš vuoddu. Dat sáhttet leat teavsttat ja cealkámušat, muhto maiddái dagut ja ásahuvvon rutiinnat .

Fairclough analysa dahká vejolažžan eambo deattu bidjat sosiála geavadii danne go dat viggá teoriijaid ja metodaidda vuodul problematiseret ja iskat guđeládje diskursiiva geavadiid ja sosiála ja kultuvrralaš ovdánemiid gaskavuolta ovdána iešguđetge sosiála oktavuodain:

(...) teorier og metoder til teoretisk at problematisere og empirisk undersøge relationerne mellem diskursiv praksis og sociale og kulturelle udviklinger i forskellige sociale sammenhænge (Jørgensen & Phillips 1999:72).

3.1.3. Fairclough golmmadimenšunála modealla

Čájehan dihte movt sihke teaksta ja diskursiiva geavat lea oassin sosiála geavadis, de lea Fairclough ráhkadan golmmadimenšunála modealla. Dát modealla lea dehálaš reaidu dain analysain maid mun galggan čadahit. Modealla čilge movt visot gulahallandoaimmat mielddisbuktet ahte maiddái konteksta analyserejuvvo. Teavsttas lea guovddáš sadji, muhto analysa deattuha maiddái daguid ja sosiála geavadiid:

Fairclough golmmadimenšunála modealla ovdamearka, vižžojuvvon girjjis *Diskursanalyse som teori og metode* (Jørgensen & Phillips 1999:81).

Dát modealla čájeha ahte giellageavaheamis, dahje diskurssas, leat golbma dimenšuvnna: teaksta, diskursiiva geavat ja sosiála geavat. Oktiibuot dahket dát golbma dimenšuvnna *diskursiiva dáhpáhusa*. Modealla heive oktii dainna golmmain analyserendásiin mat kritihkalaš diskursaanalysas leat: teakstagoovideapmi, teakstadulkon ja teakstačilgen. Dáinna modeallain sáhtán analyseret gulahallama dihto *diskursaortnegis* (Jørgensen & Phillips 1999:80), mii mu dutkanbarggu oktavuodas lea dálááiggi sámi servodat.

Teavstta bokte čilgen teakstagoovideami, dahje dan movt teaksta ovdanbuktojuvvo. Teaksta sáhtá leat sihke sárdnun, čála, govva dahje gielalaš ja visuála ovdanbuktimiid seaguhus. Mu analysas lea *teaksta* čála románaid hámis, ja teavstta analyseremis analyseren dasto gielalaš váikkuhangaskaomiid. Dán oasis lea ulbmil gávnnahtit guđeládje gielalaš váikkuhangaskaomit konstruerejit iežaset duohtavuoda. Dán dásis mun iskkan makkár sánit dahje cealkagat geavahuvvojit ovdanbuktit heteronormatiiva ipmárdusaid erenoamážit *modalitehta* bokte. Modalitehta kritihkalaš diskursaanalysa oktavuodas deattuha makkár sajádat sárdnideaddjis lea teavstta ektui. Ovdamearkka dihte sáhttet cealkagat mat orrot seamma ášši muitaleame, nu go “Dál lea čoaskkis”, “Mu mielas lea čoaskkis” ja “Dál soaitá leat veaháš čoaskkis”, čájehit erohusaid das movt sárdnideaddji oaidná iežas teavstta ektui. Modalitehta sáhtá ovdamearkka dihte čájehit movt dihto cealkámušat ja čuoččuhusat adnojuvvojit diehtelas áššin, duohtavuohtan. (Jørgensen & Phillips 1999:95-96.) Modalitehta sáhtá maiddáid dovddahit ahte sárdnideaddjis lea fápmu dahje dáhttu oažžut fámu definerema dáfus, ja sáhtá maiddáid hábmet oktasašvuoda aktevrraid gaskkas.

Dáid gielalaš beliid bokte maida čujuhan teavsttas sáhtán dasto dulkot teavstta, dahje analyseret *diskursiiva geavada*. Diskursiiva geavat lea teavstta buvttadeami, gaskkusteami ja dulkoma proseassa. Go olmmoš álgá hupmat dahje sárdnut juoga man birra, ovdamearkka dihte ráhkisvuodaáššiid birra mii mu analysas lea hui áigeovuodil, de bohtá diskursiiva geavat ovdan. Son guhte hupmá, čujuha sárdnuma bokte guđeládje son ipmirda, dulko ja konstruere duohtavuoda dan hárrái ahte mii rievttas ráhkisvuoda eallin lea. Diskursiiva geavada bokte čalmmustahtá Fairclough gulahallama ja movt dát geavahuvvo ja ipmirduvvo go olbmot lohket teavstta. Maid deattuha teaksta, ja movt sáhtán mun lohkkim dan ipmirdit ja dulkot? (Jørgensen & Phillips 1999:81.)

Teavsttaid buvttadeapmi ja dulkon lea sosiála konteavstta duohken. Danne lea dehálaš iskat buvttadeami ja dulkoma eavttuid, ahte makkár njuolggadusaid ja rutiinnaid vuodul teaksta lea hábmejuvvon. Fairclough modealla mielde sáhtá mángga iešguđetge beali deattuhit diskursiiva geavada guorahallamis, muhto mun lean välljen deattuhit *coherence*⁴ (Fairclough 1992:83). Dát

⁴ Lean välljen geavahit eγγελasgiela doahpaga go in leat fuomášan sámegeiel sáni mii vástidivččii dasa doarváid bures. Vejolaš sámegeiel jorgalus livččii *oktavuohta*, *vástideaddjivuoha* dahje *čielggasvuoha*, muhto eai dat ge oro ollásit vástideame eγγελasgiela doahpagii.

mearkkaša ahte mun geahčan makkár jierpmálaš oktavuhtii teaksta čatnasa. Coherence-ipmárdus deattuha ahte teavsttat leat dábálaččat konstruerejuvvon dainnalágiin ahte dat galget leat ipmirdahttit earáide geat leat seamma diskurssa siskkobealde, dahje ahte galget leat vásedin čállojuvvon earáid váste geat gullet eará diskursii, muđui ii livčče vejolaš oažžut čielgasa teavstta ulbmilprinsihpain. Dáinnalágiin geahččalan gávnnahit makkár diskursiiva geavat lea guovddážiis, dan mielde guđe guvlui teaksta láide min dulkoma. Mun ozan nappo teavstta vuodul diskursiiva geavadiid maid dulkon, ja maid vuodul dasto sáhtán sosiála geavadiid čilget.

Sosiála geavat lea non-diskursiiva. Fairclough čilgehusa mielde ii sáhte dán dási ipmirdit diskursaanalysa bokte, muhto diskursiiva geavat lea oassin sosiála struktuvrras ja geavadis. Sosiála geavat váikkuha dasa movt duohtavuohtha govviduvvo ja movt dat boahťa ovdan diskursiiva geavadis. Dehálaš dovddastus dás lea goitge ahte diskursiiva geavat ja sosiála geavat váikkuhit goabbat guoimmiska. Go sosiála geavada galgá analyseret, de čatná Fairclough diskurssa ideologiiija- ja hegemoniija-doahpágii (Jørgensen & Phillips 2008:86). Mun lean iežan barggus välljen deattuhit *hegemoniija*-doahpaga. Fairclough geavaha hegemoniija-doahpaga čilget fápmodiliid ja fápmoválddi. Juohke diskursaoassálasti rahčá álo oažžut eanemus lági mielde fámu servodaga ráđđejeaddji diskurssaid hárrái. Dát gižžu ráđđenválddi nalde ii bisán goassege, dat lea dynámalaš proseassa gos boadus sáhtta dađistaga rievdat:

Hegemoni er ikke bare dominans, men en forhandlingsprosess. De konkurrerende elementers eksistens bærer kimen til motstand, da elementer, som udfordrer de dominerende betydninger, forsyner folk med ressourcer til at gøre modstand. Hegemoni er dermed aldri stabilt, men skiftende og ufærdigt. (Jørgensen & Phillips 2008:88.)

Hegemoniija-doahpaga bokte sáhtta analyseret guđeládje diskursiiva geavat lea oassin stuorát sosiála geavadis, gos fápmodilit leat oassin. Mii lea dan servodaga sosiála hegemoniija maid mun dutkkan? Fápmooktavuođat sáhttet leat hui guovddážiis heteronormativitehta dáfus, gos lea sáhka majoritehta- ja minoritehtaálbmogiiin.

Hegemoniija čielggadeami oktavuodas heive fas čujuhit doahpágiidda doxa ja opinion, maid lean dárkileappot čilgen teoriijaoasis. Mii eat gažat dan mii lea doxa, muhto dohkkehít dan duohtavuohthan, ja dakko bokte sáhtta bohciidit hegemoniija.

Fairclough golmmadimenšunála modealla dahká ge vejolažžan identifiseret dáid diskurssaid (ja doxaid) mat servodagain leat, ja čilget guđeládje dat leat šaddan sosiála geavadin, oainnat diskursaanalysa duogášjurdda lea ahte ii mihkkege gávdno ovdal go muhtin dan definere. Dahje nu go Nils Christie (2004), guhte lea kriminologiiaprofessor, dadjá girjjiis *En passende mengde kriminalitet*:

«Kriminalitet finnes ikke. Handlinger finnes, handlinger som ofte gis forskjellig mening innenfor forskjellige sosiale rammer. Handlinger, og den mening disse gis, er våre data. Utfordringen ligger i å følge handlingenes skjebne gjennom mangfoldet av meninger de kan gis. Spesielt blir det viktig å granske hva som er de sosiale betingelser som oppmuntrer til, eller hindrer, at visse handlinger gis den mening å være kriminelle». (Christie 2004:14.)

Kriminalitehta ii gávdno. Eai makkárge dagut leat álgoálggus lobiheamit – dat fertejit álggos ipmirduvvot ja definerejuvvot lobihis dahkun ovdal go ožžot dákkár stáhtusa. Mu barggu oktavuodas mearkkaša dát ahte mun galgga guorahallat makkár ipmárdusat, definišuvnnat ja dulkomat sámi čáppagirjjálašvuodas leat mat buktet heteronormativitehta oidnosii.

3.2. Kritihkka metoda hárrái

Vai analysa šaddá doallelaš ja luohtehahti, de lea maiddá dehálaš čujuhit vejolaš heajut beliide metoda dáfus. Kritihkka Fairclough metoda hárrái, nu go Jørgensen ja Phillips čujuheaba, lea ahte lea veaháš eahpečielggas movt galgá earuhit diskursiiva ja non-diskursiiva beliid. Rádji diskursaanalysa ja sosiála geavada gaskkas ii čilgejuvvo Fairclough metodas. Fairclough kritihkalaš diskursaanalysa gieđahallá unnán dan beali ahte man olu analysa lea doarvái sosiála geavada dáfus, ja makkár teorija čatnasa dán oassái analysas. Leat maiddá váilelaš dieđut das man muddui olbmot nagodit stivret iežaset giellageavaheami, sus váilu nappo sosiálapsykologalaš perspektiiva. (Jørgensen & Phillips 2008:101-104.)

Kritihkalaš diskursaanalysa sáhtá maiddá mielddisbuktit vuostálasvuodaid dan bokte ahte sáhtá šaddat váttis cuiggodit giela. Ovdamearkka dihte sáhtá šaddat váttis moaitit retoralaš váikkuhangaskaomiid teavsttas go ieš maid šaddá ákkastallamis geavahit retoralaš váikkuhangaskaomiid. Nubbi bealli lea ahte man muddui mun ieš dutkin sáhtán stivret man guvlui analysa galgá jorrat. Mun válljen guđiid ovdamearkkaid geavahan, ja makkár oktavuodaid deattuhan. Eará bargguin dahje iskkademiin livčče eará ovdamearkkat soaitán geavahuvvot ja eará oktavuodat gávnnavuvvot. Dát dieđusge ii mearkkaš ahte kritihkalaš diskursaanalysa ii leat mávssolaš, muhto lea dehálaš atnit muittus ahte dutki ieš muhtin muddui geavaha seamma váikkuhangaskaomiid go daid maid cuiggoda.

Namuhanveara lea maid dat ahte kritihkalaš diskursaanalysa ii deattut ii ge váldde vuhtii álgoálbmotjurddašeami. Álgoálbmotdutkanis leat muhtin bealit maid oarjemáilmmi dutkan ii gieđahala. Ovdamearkka dihte čállá maori-dutki Linda Tuhiwai Smith (2012) álgoálbmotmetodologiiija birra girjjis *Decolonizing Methodologies*, mii lea boahán dego oarjemáilmmi dutkama vuostebeallin. Álgoálbmotmetodologiiija ulbmil lea dekoloniseret dutkama ja jurddašeami ja váldit ruovttoluotta definerenválddi. Son čilge movt maori-dutkit leat álgán

geavahit dutkanvuogi mas deattuhit iežaset duogáža ja gullelašvuoda. *Kaupapa Maori Research* lea šaddan sierra doaban Aotearoas ja lea maiddá leavvagohtán álgoálbmogiid jurddašeapmái, earret eará sápmelaččaide. Kaupapa Maori Research deattuha maori-”leahkima”. Dákkár dutkan čatnasa maori eallimii ja mii das lea guovddážiis. Sáni *kaupapa* mearkkaša vuodđoárvvut, ja dutkama vuodđojurdda lea ahte maori-vuodđoárvvut galget leat guovddážiis dutkamis. Eai leat koloniserenválddi dutkit geat galget dutkat álgoálbmogiid alcceseaset ávkin, muhto baicca álgoálbmogat ieža mat galget ieža dutkat iežaset alcceseaset ávkin. Dát bealit eai boađe kritihkalaš diskursaanalysas ovdan.

Nubbi maori-dutki, Hingangaroa Graham Smith, ges čilge movt hegemoniija doaibmá álgoálbmot-dutkama hárrái:

[. . .] Hegemony is a way of thinking – it occurs when oppressed groups take on dominant group thinking and ideas uncritically and as ‘common-sense’, even though those ideas may in fact be contributing to forming their own oppression. It is the ultimate way to colonize a people; you have the colonized colonizing themselves! The counter strategy to hegemony is that indigenous peoples need to critically ‘conscientize’ themselves about their needs, aspirations and preferences. This calls for a ‘freeing-up’ of the indigenous imagination and thinking [...] (Smith 2003.)

Smith oaivvilda ahte hegemoniija lea juoga mii bohciida go dulbmojuvvon joavkkut kritihka haga čuovvolit dominerejeaddji joavkkuid jurdagiid ja hutkosiid, vaikko dát soitet ge leat mielde hábmeme sin iežaset duolbmama. Smith dadjá ahte dát lea buoremus vuohki koloniseret álbmoga; go diktá koloniserejuvvon álbmoga ieš iežas koloniseret. Son oaivvilda ahte álgoálbmogat fertejit kritihkalaččat guorahallagohtit iežaset dárbbuid, áigumušaid ja háliidusaid. Sii fertejit “luvvet” álgoálbmotgovvádusaid ja jurddašeami.

Álgoálbmotmetodologiijat, nu go dát guokte Smitha namuheaba, dahket vejolažžan dutkat kultuvrra kultuvrra iežas eavttuid mielde. Dát leat dakkár bealit maid Fairclough ii gieđahala iežas dutkamušas, ja lea vuogas čujuhit daidda čalmmustahttin dihte ahte mu metodaválljemis leat bealit mat eai soaitte leat áibbas dievaslaččat álgoálbmotjurddašeami dáfus, muhto dát dattetge ii rievdat heteronormativitehta-diskurssa mu dutkamuša ektui.

3.3. Dutkanmateriála

Mu dutkanmateriála dán dutkanbarggus lea sámi čáppagirjjálašvuohta, ja lean čuovvovaš girjjiid välljen guorahallat:.

- Elle Márjá Varas - *Čábbámus iditguovssu* (2002)
- Lars Wilhelm Svonni - *Rihkkut rájiid* (2006)
- Sigbjørn Skåden – *Ihpil - Láhppon mánáid bestejeaddji* (2008)
- Máret Anne Sara - *Ilmmiid gaskkas* (2013)

Lean nappo välljen guorahallat njeallje sámi romána mat leat čállojuvvon ođđasit áiggis, maŋnel jagi 2000. Sivva dasa go lean välljen ođđasit áiggi girjjálašvuođa guorahallat, lea go dat dáidá buoremusat govvidit dálá sámi servodaga. Nu go álggahusas juo čállen, de han čáppagirjjálašvuohta govvida áigequovdilis servodagaid ja olbmuid gaskavuodaid. Mu jurdda lea ahte guorahallan galggašii šaddat eanemus lági mielde áigequovdil. Diedusge gávdnoše vel ođđasit girjjit maid sáhtášin guorahallat, muhto lean girjjiid välljemis geahččalan fuolahit ahte maiddái girjjiid dáhpáhusat leat ođđasit áiggis ja ahte goappašat sohkabealit leat ovddastuvvon girječálliid bealis.

Visot girječállit leat sápmelaččat ja girjjit leat čállojuvvon davvisámegillii. Okta girji lea dasa lassin čállojuvvon Skánit-suopmanii, ja okta ges lea álgoálggus čállojuvvon ruotagillii, muhto maŋnel jorgaluvvon sámegillii. Vaikko okta girji lea ge jorgaluvvon, de das ii leat mihkke dadjamašaid mu dutkančuolmma hárrái. Dán beali čilgen dárkileappot go analyseregoadán dan dihto girjji. Lean maiddái geahččalan fuolahit ahte máŋggalágan šáŋŋerat leat ovddastuvvon, ja ahte leat girjjit mat geasuhit nuorra lohkkiiid, danne go teavsttat sáhttet leat fámoláččat nuorra olbmuide geat ieža soitet leat guorahallame iežaset seksuálalaš soju. Dasto lean geahččalan välljet dakkár girjjiid mat leat ožžon erenoamáš fuomášumi servodagas juogaman láhkái, danne go dakkár girjjit dávjá olahit eambo lohkkiiid. Dát addá girjjiide erenoamáš deattu, sajádaga ja váikkuhanmuni sámi lohkkiiid ektui.

Mus lei álggos maiddái jurdda ahte galggaše leat čállit sihke Norgga, Ruota ja Suoma beale Sámis eret vai iešguđetge suopmanguovllut leat bures ovddastuvvon, muhto välljejin hilgut dán jurdaga danne go livččii šaddan beare viiddis prošeaktan. Ballen maid ahte girjjit main ii leat mihkkege queer-, homo- dahje lesbatematihkaid livčče šaddan nu ovttaláganat mu analysas ahte dat šaddet analysa dáfus eambo geardduheadjin go ođasmahttin, ja danne lean baicca välljen vuodjudit vuđoleappot daidda girjjiide ja teavsttaide maid de loahpalaččat välljejin analyseret.

Analysaoasis čilgen eambo guđege girjji mihtilmasvuodaid birra ja guđeládje dat leat ožžon erenoamáš fuomášumi servodagas.

4. Movt boahotá heteronormativitehta ovdan sámi čáppagirjjálašvuodas?

Dán kapihttalis guorahalan leat go sámi čáppagirjjálašvuodas struktuvrrat, guottut ja oainnut mat geažuhivčče heteronormativitehta erenoamáš norbman sámi servodagas, ja guđeládje dat bohtet ovdan. Mun analyseren girjjiid nu go metođaoasis lean čilgen, ja deattuhan erenoamážit ráhkisvuoda ja seksualitehta, sohka bealrollaid ja ovdagáttuid dasa mii guoská sosialiseremii, bearaščanastagaide, árbevieruide jna. Heteronormativitehta dahká LHBT-olbmuid oaidnemeahttumin servodagas, ja lean ge válljen juste dáid fáttáid geahčadit danne go FAFO-raporta namuha daid váldosivvan dasa go lea váttis dovddastit iežas lesban dahje homofiilan sámi birrasiin.

Buvttán vuos oanehis čoahkkáigeasu guđege románas ovdal go álggán guorahallat. Čoahkkáigeasut leat ávkkálaččat dan bokte ahte dahket lohkkái álkibun čuovvut go álggán analyseret ja guorahallat dutkančuolmmaid. Nu go metođaoasis čilgejin, de lea konteaksta dehálaš kritihkalaš diskursaanalysas. Manan girjjiid čađa kronologalaččat dan mielde goas leat almmuhuvvon, ja álggán boarráseamos girjjiin. Sáhttet gal šaddet veaháš geardduheamit go giedáhalan ovttalágan áššiid guđege kapihttalis, muhto geardduheamit leat maiddáid dehálaččat dan dáfus ahte dat čájehit oktavuoda daid iešguđetge teavsttaid gaskka ja maiddáid heteronormatiiva eavttuid ektui.

4.2. Čábbámus *iditguovssu* - Elle Márjá Vars

4.2.1 Oanehaččat girjji birra

Čábbámus iditguovssu lea ráhkisvuodaromána nuoraid várás, ja gullá nuoraidromána-šáŋŋerii. Girjji lea Elle Márjá Vars čállán, ja son lea eret Láhpoluobbalis Guovdageainnu suohkanis. Oktiibuot lea son almmuhan 15 čáppagirjjálaš čállosa, ja nu lea ge son okta dain sámi čállin gii lea buot eanemus girjjiid buvttadan ja gean girjjiit leat olahan eanemus lohkkiiid. Eanemus dovddus su girjjiin dáidá leat su vuosttaš girji *Kátjá*, mii almmuhuvvui 1986:s. Dattetge lean válljen guorahallat *Čábbámus iditguovssu* in ge *Kátjá*, earret eará danne go *Čábbámus iditguovssu* lea ođđaseabbo, ja lea dasa lassin ožžon Sámeráđi girjjálašvuodabálkkašumi 2005:s, mii deattuha dan mávssolašvuoda. *Čábbámus iditguovssu* lea maiddáid almmuhuvvon jietnagirjin, ja lea jorgaluvvon sihke julev- ja lullisámegillii. Nu lea ge girji olámuttos lohkkiiide miehtá Sámi, ja lea ge dan bokte ožžon olu

fuomášumi sámi servodagas. Girji almmuhuvvui 2002:s Idut-lágádusa bokte, ja lea Elle Márjá Vars logát girji.

Girjji váldopersovdna lea Liná, gii lea 15-16-jahkásaš nieida. Son orru etniin ja áhčiin ja unnavieljažiin. Liná ii leat vuos leamaš ovttainge bártniin ovttas, ii ge son leat cummástallan, ja dan birra son jurddaša hui olu. Son lea ráhkásmuvvan Lárinii, gii lea bivnuhis bárdni, stuoris ja gievra, ja okta dain buoremus čikčiin iežas spábbačiekčanjoavkkus. Liná negada Lárina birra, ja háliidivččii suinna cummástallat ja ráhkistit, ja muhtin beaivvi boahdá ge Láriniin sáhkálaga girjerádjosis. Lárin bovde Liná spábbačiekčamiid boahdit geahččat, ja nu son dahká. Dainnalágiin soai oahpásnuvva.

Muhtin beaivvi go Liná lea dievás joŋaid čoaggime, deaivá son Urbána vuovddis. Urbán lea vuorraset olmmái, 60-jagiin, ja boaresbárdni. Son lea Sarajevos eret, muhto báhtarii Norgii soađi geažil. Urbán lea giehtačeahppi ja govvadáiddár, ja oahpaha Liná njuohtat govaid. Soai šaddaba hui buorit olbmážagat, ja Liná jorragoahdá doppe dávjá. Nuorra nieiddas bohciidit veaháš dovddut áddjái, muhto leat lobihis dovddut maid ii sáhte ollašuhttit. Liná goitge negada Urbána birra ja háliidivččii ahte son galgá su oahpahit cummástallat.

Go Lárin muhtin beaivvi gárrenoaivvis bahkke Liná nala, de suhtadeaba ja Lárin álgá dádjut eará nieiddaiguin. Rievtti mielde Liná ii beroš nu olu go Lárin heaitala suinna, danne go lea fuomášan ahte su cummát leat nu lusttuheamit, ja ieš Liná gávdná jeddehusa Urbánis. Sudno gaskkas leat liegga dovddut, ja muhtomin goit Urbán cummesta Liná. Dát lea áibbas earálágan vásáhus Linái go Láriniin ja son lea áibbas balvvaid siste. Go eadni ja áhčči fuomášeaba ahte Liná jorrá Urbána luhtte, de suhtaba eaba ge suova su šat dohko mannat. Áiguba váidit politiijaide duon nuoskkes spiinni mii nuorra nieidda joraha. Eadni ja áhčči leaba obbalohkkái hui fuolas ahte nieida ii galggaše seahkánit bárttiide ja bártniide, danne go “seksualitehta lea várálaš”, nu movt Liná ieš láve áđdestallat váhnemiiddis.

Liná šiitá ahte lea mihkkege dáhpáhuvvan, muhto šaddá goitge olles dálvvi diktit Urbána ráfis vai eaba váidde. Loahpas njulget goit áššit ja Liná beassá fas suinna ovtastallat go eadni ja áhčči luohtigoahatiba fas ahte eai leat unohis áššit dáhpáhuvvan sudno gaskkas. Dattetge lea čielggas ahte Liná ja Urbána gaskkas leat báhkka dovddut.

Liná ovtastallagoahdá maiddái Áilluin, gii lea ohppiidráđi jodiheaddji, geasa sus maid badjánit veaháš dovddut, muhto lea ain váttis stivret dovdduid Urbánii. Muhtomin go Liná ja Áilu leaba Urbána mielde meahcis, de Áilu fuomáša ahte Linás leat erenoamáš dovddut vuoras olbmái. Áilu oaidná ahte sudno oktavuoha lea dego ráhkisteddjiid oktavuoha. Áilu atná dan unohassan, muhto loahpas jorrá goit nu ahte Liná ja Áilu gávnnadeaba liekkusvuodas muhtin čáppa geasseija skuvlaloahpaheami oktavuodas, go vuolgiba eret feasttas guovttá. Soai viehkaba dassáži go

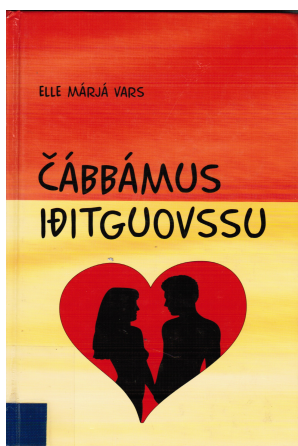
šieddaluvvaba, ja de vázziba jávohaga. Guhkás, guhkás earáin eret. Loahpas vázziba giehtalaga, bisáneaba. “Idjabeaivváža suotnjarat čagalduhte juolgevuoduid. Ja idja jorai ođđa beaivin.” Ja nie loahpahunvuo girji.

Ii boađe ovdan bissuba go lihkolažžan agibeaivái, muhto *Čábbámus iditguovssu* govvida goit nuorra olbmo mátkki rávisolbmuid máilbmái, ja ráhkisvuodaáššit leat hui guovddážis girjjis. Lea sáhka sihke ráhkásmuvvamis, lobihis dovdduin, álgaleamis ja heaitaleamis, seksualitehtas ja prevenšuvnnas, ja váhnemiid balus nuorra olbmo birgema hárrái.

4.2.2. Ráhkisvuolta ja seksualitehta

Vuosttaš bealli maid áiggun analyseret *Čábbámus iditguovssu*-girjjis, lea ráhkisvuolta ja seksualitehta. Nu go teoriijoasis lean čilgen, de čatnasa heteronormativitehta hui nannosit ráhkisvuolta- ja seksuálaeallimii. Ráhkisvuolta- ja seksuálaáššiid govvideapmi čáppagirjjálašvuodas lea hui fámoláš erenoamážit nuorra lohkkiide, geat ieža soitet vuosttaš geardde vásiheame dáid beliid eallimis. Mun áiggun iežan analysas guorahallat makkár oainnut ja guottut girjjis leat ráhkisvuolta ja seksualitehta hárrái ja das mii adnojuvvo normálan - man vuodul fas sáhtta gávnnaht leat go girjjis bealit mat adnojuvvojit eahpenormálan dahje spiehkastahkan. Geahččalan čujuhit girjji nu gohčoduvvon doxai ja opiniidnii ráhkisvuolta- ja seksuálaeallima dáfus, ja makkár hegemoniija bealit leat mielde hábmeme.

Čábbámus iditguovssu-girjjis lea ráhkisvuolta ja seksualitehta hui guovddážis. Dan fuomáša lohkki dakkaviđe go ohcá girjji, namalassii olggošgova geažil. Das lea suoivvango vva nieiddas ja bártnis geat čuožžuba álás, rukses váibmu vel birra. Lea hui romantihkalaš olggoš, mii oktan girjetihhteliin dakkaviđe muitala ahte dát girji lea ráhkisvuolta girji.

Vaikko metodoaoasis lean ge deattuhan ahte *teaksta* mu barggu oktavuodas mearkkaša *čállaga*, de lea dát govva goitge nu mihtilmas ahte orru lunddolaš namuhit, go teaksta kritihkalaš diskursaanalysas sáhtta maiddái leat teavstta ja visuála ovdanbuktima seaguhus. Olggošsiidu sáhtta boktit ilu ja doaivaga nuorra lohkkiin geat áibbašit vásihit ráhkisvuolta, nu movt girjji váldopersovdna Liná maid dahká. Govva oktan girjetihhteliin lea hui garra signálan dasa ahte nuorra olbmuid ráhkisvuoltaeallimis lea heterofilija guovddážis, ja ahte *čábbámus iditgukso* vásiha álás nuppiin sohkabeliin.

Nu go ovdalis lean namuhan, de Fairclough coherence-ipmárdusa mielde (Fairclough 1992:83) leat teavsttat dábaláččat konstruerejuvvon dainnalágiin ahte dat galget leat ipmirdahttit earáide geat leat

seamma diskurssa siskkobealde, dahje ahte galget leat vásedin čállojuvvon earáid váste geat gullet eará diskursii, muđui ii livčče vejolaš oazžut čielgasa teavstta ulbmilprinsihpain. Dát girjji lea čállojuvvon sámegillii sámi nuoraid váste, ja nu sáhtta dulkot ahte dat lea konstruerejuvvon dainnalágiin ahte galgá leat ipmirdahtti olbmuide geat lean dan diskurssa siskkobealde, namalassii sámi nuorat. Dat fertte mearkkašit ahte sámi nuoraid ráhkisvuoda-diskursa lea heteroseksualitehtii vuodustuvvon. Adnojuvvo diehttelas áššin ahte sámi nuorat leat heterofiillat, muđui ii livčče dákkár ovdasiidu geasuhan ovttage lohkki. Ja go de jurddašit ahte girji lea jorgaluvvon sihke julev- ja lullisámegillii, ja maiddái ráhkaduvvon jietnagirjin ja ožžon Sámiráđi girjjálašvuodabálkkašumi, de árvidit ahte girji lea bures lihkostuvvan ja lea olahan olu lohkkiid. Heterofiila ipmárdus ráhkisvuoda ja seksualitehta hárrái šaddá nappo diskursiiva geavadin olggošiiddu bokte juo, ja dát geavat fas lea mielde hábmeme sosiála geavada mas fápmodilit leat oassin. Heteronormativitehta lea doxa mii seammás stivre eará eallinvugiid. Dušše sii geat leat heterofiillat dovdet gullelašvuoda govvi ja ipmirdit ráhkisvuoda-govvádusa. Sii geat leat olggobealde dán diskurssa, ovdamearkka dihte LHBT-olbmot, eai dáidde oaidnit gova seammaládje ja nu sii olgguštuvvojit girjji ozadettiin juo.

Maiddái eatni ja áhči jurdagat seksualitehta birra geažuhit heteronormativitehta, go Liná čilge movt soai láveba suinna hupmat bártniid birra:

Soai leigga álo baldalan su. Ii galgga bártniiguin dáđjut! Ja danin son lei bázahallan. Eará nieiddat dihte visot bártniid birra. Son ii diehtán maidege. Ja eatni-guovttos áhčiin eaba čilgen, dušše hoagaiga: Lehpel go oahppan prevenšuvnnaid birra skuvllas? Prevenšuvnnaid! Eaba soai ipmirdan ahte juohke 15-jahkásaš olles máilmmis diehtá mii kondoma lea ja masa dat galgá adnot. (Vars 2002:79.)

Lárin bođii. Eadni geahčastii garra čalmmiiguin sudnuide go soai jávkkeheigga Liná latnjii. Son diđii maid eadni vikkai sutnje muitalit jávohaga; ahte son lea dušše vihitta-nuppelohká. Váruhit lunttain ja seksualitehtas. (Vars 2002:82.)

(Girjjis lea "seksualitehtas" finjučállagiin, muhto go dás lea olles sitáhtta finjučállagiin, de lean dás válljen bidjat vuolláisárga vai boahtá ovdan ahte sátni lea deattuhuvvon).

Dát ovdamearkkat čájehit ahte seksualitehta automáhtalaččat navdojuvvo leat nieidda ja bártni gaskka, ja de leat "prevenšuvnnaid" guovddázis. Prevenšuvdna-sátni guoská dušše heterofiila báraide danne go sáni váldomearkkašupmi guoská áhpehisvuoda eastadeapmái. Prevenšuvnnaid leat nu diehttelas áššit seksuálalaš ovtastallamis ahte ii oba gažaduvvo ge man muddui dat leat dárbblašlaččat⁵. Sitáhtain vuhtto ahte lea diskursiiva geavat ahte nuoraide, ja erenoamážit nuorra nieiddaide, lea dárbblašlaš oahpahit prevenšuvnnaid birra vai eai šatta áhpeheapmin, mii geažuha heterofilija diehttelas-atnima. Muhto buoremus gal eatni ja áhči mielas livččii ahte Liná váruha

⁵ LHBT-olbmot diedusge maid geavahit sujiid dávdmaid eastadeami dihte, muhto sátni "prevenšuvdna" goitge čatnasa vuosttažettiin áhpehisvuoda eastadeapmái.

lunttain ja “seksualitehtas”. Lea Liná iežas jietna mii ovdanbuktá cealkaga, muhto leat eatni ja áhči jurdagat mat leat duogábealde. Dan dáfus šaddá cealkámušas dego duppal-deaddu, mii geažuha ahte sihke Liná ja váhnemat atnet lunddolažžan ahte sánit "lunttat ja seksualitehta" gullet oktii go nuorra nieidda galgá neavvut. Sánit namuhuvvovit ovttá cealkagis dego váccáše giehtalaga ja gulaše lunddolaččat oktii. Dan vuodul sáhtá dadjat ahte áhčči ja eadni eaba oro oba jurdileame ge ahte áššit sáhtáše leat earáládje. Ahte Liná galggašii váruhit “nieiddain ja seksualitehtas” ii leat dakkár ášši maid eadni ja áhčči oba oaidniba ge vejolašvuohtan. Maiddái Liná ieš orru atnime dan lunddolažžan, vaikko veaháš šuoikká go váhnemat leaba nu boaresmállegat. Son oaivvilda ahte visot 15-jahkásaččat dihtet masa kondoma galgá adnot, ja konteavsttas boahá ovdan ahte dat gullet nieidda ja bártne ovttastallamii, ja buohkat dan dihtet. Maiddái dán dáfus sáhtá dadjat ahte heteronormativitehta lea ráđđejeaddji oaidnu seksualitehta-jurddašeamis.

Linás lea gal dakkár ráhkisvuođavásáhus maid mii ii leat nu dábálaš su ahkásaččaide ja mii dan dáfus spiehkasta nuoraid dábálaš ráhkisvuođa-diskurssas. Son lea liikostan Urbánii, gii lea vuorraset olmmái 60-jagiin. Sudno ahkeerohus lea stuoris, muhto dát ii goitge leat hehttehussan dovdduide:

Liná čoavdigodii iežas báide-boaluid. Urbán vikkai čalmmiid jorahit eará guvlui vai ii oainne su álás ratti. Liná loktii Urbána gieđaid ja bijai daid várrogasat iežas čiččiid vuostá. Son oinnii dola Urbána čalmmiin, ja dovddai lieggasa su gieđain. Dat lei buorre dovdu! (Vars 2002:118.)

Dán ovdamearkkas oaidnit ahte Liná ja Urbána ráhkisvuođa-fearán spiehkasta dábálaš norpmain sihke ahkeerohusa dáfus ja árbevirolaš femininitehta-/maskulinitehta-ipmárdusa dáfus. Lea dábálaš ipmárdus servodagas ahte jus nissonolmmoš lea beare aktiiva, de son ii leat albma nisu, dahje sáhtá navdojuvvot “fuorrán” (Lorentzen ja Mühleisen 2006:154). Dán ovdamearkkas lea Liná gii ovddida seksuálalaš lahkoneimiid, ja nu son spiehkasta dábálaš heteronorpmas, mas sohkabealrollat dábálaččat leat hui mihtilmasat. Heteronorpma mielde livččii galgan leat Urbán gii ovddida seksuálalaš lahkoneimiid. Lea miellagiddevaš govvádus, muhto dattetge oaidnit ahte go Liná olle ruoktot maŋnel dien fearána, de leaba eadni ja áhčči vuordime danne go son lea jávkan nu guhká. Go gullaba ahte Liná lea Urbána luhtte leamaš, de suhttaba sakka ja Liná beassá gullat ahte diekkár diskursarihkkumat eai dohkkehuvvo:

*– Urbá...! Dál ihkku? Maid son lea duinna bargan? Eadni dihráidii ja dohppii Liná oalgái.
– Muital! Maid son lea bargan? Maid son lea bargan? Lea go...? Vuoi surgat! MAID SON LEA MU MÁNÁIN BARGAN! huikigodii eadni. (...) Moai luhtiime dutnje, Liná, ja ná munno beahat! Lea go duohta ahte leat dieinna boares spiinniin leamaš... leamaš...? (Vars 2002:122-123.)*

Dát ovdamearka čájeha ahte ráhkisvuođaeallimis leat dihto njuolggadusat maid galgá čuovvut. Eadni ja áhčči eaba dohkket ahte sudno nieida lea vuorraset olbmáin leamaš, ahte jorrá doppe.

Soai ballaba ahte leat árvvohis áššit dáhpáhuvan, ahte áddjá lea juoidá “bargan” sudno nieiddain, mii geažuha seksuálalaš daguid. Soai gohčodeaba maiddá Urbána “spiidnin”, mainna dovddaheaba ahte dát lea fasti sudno mielas, vaikko Liná iežas mielas attii vásáhus buori dovddu. Vaikko Urbán lea dievdoolmmoš ja Liná lea nieida ja nu heivešeigga oktii heteroseksuálalaš jurddašeami mielde, de oaidnit goitge ahte sudno oktavuolta ii dohkkehuvvo. Dan vuodul sáhttit dulkot ahte vuordámuš ráhkisvuodaeallima dáfus orru leame ahte nieiddat galget iežaset ahkásaš bártniid gávdnat, eai ge boares spiinniid. Dat dat lea lunddolaš. Dan vuodul lea maid vejolaš govahallat ahte jus eadni ja áhčči livččiiga diehtán ahte Liná ieš hástala Urbána seksuálalaš ovtastallamii, de livččiiga suhttan vel eambo, danne go dat maid rehkenastojuvvo diskursa-rihkumin. Oainnat heteronorbma ii mital dušše ahte mii galgat leat heteroseksuálat, muhto dat mitala maid mii lea rievttis ja normála vuohki leat heteroseksuála, ja dieid beliid oaidnit hui čielgasit *Čábbámuš iditguovssu*-girjjis.

Livčče dieđusge olu eambo sitáhtat maid dán girjjis sáhtášin analyseret ráhkisvuoda ja seksualitehta hárrái, muhto in oainne dárbbaslažžan bordit nu olu ovdamearkkaid mat goitge čájehit ahte girjjis lea áibbas čielga heteronormatiiva vuolggasadji.

4.2.3 Sohka-bealrollat

Sohka-bealrollat leat hui guovddážis sosialiseremis. Sohka-bealsocialiserema bokte, man birra lean dárkileappot čilgen teoriijaoasis, diehtit ahte nieiddaide ja bártniide leat goabatlágan vuordámušat servodagas. Dan oaidnit maiddá *Čábbámuš iditguovssu*-girjji váldopersovdnagovvadásain. Girjji álggus, go Liná bohtá ruoktot mañjel skuvlla ja lohkki introduserejuvvo earret eará eadnái go son bivdá nieiddas čorget lanja, de beassat lohkat čuovvovaš dialoga:

- *Juogo leat čorgen lanjat? Dus fargga eai gávdno šat ráinnas biktasat maid cokat go vuolggát skuvlii. Eadni geahčai Linái ja vurddii vástádusa.*
- *Juo, juo, gal mun čorgen.*
- *Nie lohket ikte maid! Du seanggas leat dievva bussá-guolggat. Sihten du ovddit beaivvi juo doalvut gávnniid olggos biggot. Galggat daid bures savdnjit.*
- *Juo, juo. Vástidii Liná ja dovddai fas movt oaivi vikkai bávččastit. Álo go eadni vuorjagođii viesso-bargguiguin, de sus lei miella buođđut beljiid.* (Vars 2002:17.)

Dán teakstaoasis oaidnit ahte eadni vuorjá Liná čorget lanja, bassat biktasiid, doalvut gávnniid olggos biggot ja savdnjit vel daid bures, muhto Liná lea beallešaddi nieida ja háliidivčči baicca veallát seanggas ja jurddašit bártniid birra dan sadjái go viessobargguid bargat. Sánit nu go “vuorjagođii” ja “buođđut beljiid” duodaštit lohkkái ahte dát lea dakkár bargu maid Liná hui illeviša barggašii. Dattetge lea Liná nieidaolmmoš, ja nieiddat láhttejit nu go nieiddat galget, ja vástida “juo, juo” vaikko ii háliidivčče, go diehtá ahte eadni ii heaitte vuorjamis. Nu go eadni ieš maid dadjá; “Nie lohket ikte maid!” Dát orru leame dakkár ášši mii lea oalle dábálaš ja árgabeaivválaš Liná ja

eatni gulahallamis, ja Liná diehtá ahte dát lea juoga mii sus vurdojuvvo. Dát lea duohtavuohta mii adnojuvvo nu diehttelassan ahte ii gažaduvvo ge manne nu galgá. Viessobarggut leat dehálaš oassin Liná sosialiseremis ja erenoamážit sohkabealsosialiseremis. Son lea árvideames movttiidahttojuvvon viessobargguide mánnávuođa rájes juo, nu go Nielsen ja Rudberg (1989:11) čilgeba sohkabealsosialiserema. Nuppelágan láhttema dihte fas dávjá árvideames ránggáštuvvo, ja danne vástida Liná “juo, juo”.

Sáhhtá gal dieđusge nuppi bealis dulkot sitáhta nu ahte lea dábálaš gulahallan váhnema ja máná gaskka, beroškeahhtá sohkabealis. Váhnemat han dábálaččat oahpahit mánáidasaset čorgatvuođa, dat lea oassin bajásgeassimis, muhto seammás diehtit ahte Linás lea nuorat viellja, gii dan dulkoma mielde maid galggašii oahppat čorgatvuođa. Su eat gula eatni goassege gohččume viessobargguid bargat. Dieđusge lea viellja mánja jagi nuorat go Liná, ii ge sus soaitte vurdojuvvot nu olu viessobargguid hárrái danne go lea vuos unni (ii ge danne go lea bárdni), muhto lohkki dattetge sáhhtá teavstta vuođul dulkot dán diskursiiva geavadin mas eadneolmmoš vuorjá nieidamáná čorget vai oahpašii viššalin ja čeahppin, danne go gullat dán dáhpáhusa dušše eatni ja nieidda gaskka. Nieiddain vurdojuvvo ángirvuohta viessobargguid dáfus, danne go dat adnojuvvo feminiidna árvun. Dainna lágiin oahppá son nisssonolbmo bargguid ja šaddá buorre eamitávnnas muhtin bárdnái boahhteáiggis.

Áhčči ii vuorjja viessobargguiguin, dušše muittuha bussá biebmat. Dat lea áidna ášši ruovttus maid son fuolaha, mii lea mearkan dasa ahte áhčči lea maskuliidna gii ii seagut iežas nisssonolbmo bargguide. Muđui son jearahallá skuvlabargguid birra. Áhčči orru leame veaháš akademihkkár, go Linái omd. lea nu diehttelas su bivdit veahkehit analyseret Ibsen-girjji *En folkefiende*. Dán vuođul orru vejolaš dadjat ahte eatnis ja áhčis leat oalle čielgasit definerejuvvon váhnenrollat mat heivejit sohkabeal-dualismma ektui. Sii leat oppalohkái hui dábálaš bearaš mas leat eadni ja áhčči, nieida ja bárdni, mii queer-definišuvnna mielde šattašii hui A4-bearaš-diskursan. Soai bajásgeassiba mánáideaska dan mielde movt ieža ealliba ja movt sudno mielas lea riehta. Mánáid fuolahusolbmui lea oainnat alddiineaset sohkabeal-gullevašvuohta, ja sii dulkojit mánáid sohkabeali mielde (Lorentzen & Mühleisen 2006:164). Nu oaidnit ge ahte sohkabeal-dualisma šaddá servodaga diskursiiva geavadin mii bohciidahtta heteronormatiiva hegemoniija. Go doxa ii gažaduvvo, mii dán dáfus mearkaša ahte albma ruovttus galgá leat sihke eadni ja áhčči geat fuolaheaba sohkabeali mielde predefinerejuvvon doaimmaid, de šaddá dat duohtavuohtan mii sihkasta molssaevttolaš eallinvugiid ránu vuollái ja dahká omd. homofiliija oaidnemeahttumin. Jus Linás livčče leamaš guokte eatni dahje guokte áhči, de ii livčče dákkár bargojuohtu leamaš nu čielggas.

Sohkabealrollat leat maiddái mihtilmasat das movt Liná jurddaša skuvlaoappáidis birra:

Márju lea guoirras ja ropmi dego balddonas. Ja Isabellás eai leat oba čiččit ge! Lea áibbas steažžeraddi. Ii oktage bárdni sus várra fuola! (Vars 2002:14.)

Dáin dajaldagain lea maid modalitehta hárrái čielggas ahte Liná mielas lea diehttelas ášši ahte jus nieiddat leat romit ja guoirasat, ja jus lea steažžeraddi mas eai leat čiččit, de eai fuola bárdnit sis. Dat lea su duohtavuohta, nie lea, ja dát dajaldagat sáhttet ge maid govvidit diskursiiva geavada mii geažuha ahte nieiddat fertejit leat čábbát, šođbadat ja raddát vai geasuhivčče bárdniid. “Fuola”-sáni bokte vuhtto maiddái ahte Liná atná hui diehttelassan ahte Isabellá ieš háliidivččii bárdniid beroštumi, muhto ii oaččo dan. Nu sáhttá ge geasuheapmi dulkojuvvot diskursiiva geavadin mii eaktuda heterofiliiija. Ideála nieida galgá leat čáppat, iige ropmi dego balddonas. Ja ideála nieiddas galget leat stuora čiččit, danne go dasa liikojit bárdnit. Cealkámušas geažuhuvvo ahte steažžerattit eai leat albma nieiddat. Mii oaidnit ahte geasuheapmi eaktuda dualismma mas lea nieida ja bárdni, ja nu leat ge dát govvádusat mielde hábmeme heteronormativitehta-diskurssa, ja nuppeládje, oainnat sosiála geavat ja diskursiiva geavat váikkuhit nubbi nuppi. Homofiliiija dahkkojuvvot oaidnemeahttumin dákkár oktavuođain, danne go diskurssat ja geavadat jorret agálaš gierdun mas heterofiliiija adnojuvvot diehttelas áššin.

Bárdniin leat maid dihto sohkabealrollat, nu go oaidnit čuovvovaš ovdamearkkas:

Lárin lei stuorámuš buot 10. luohká bárdniin. Su lei álki oaidnit vaikko lei áibbas nuppe geahčen skuvlašilju. Sus ledje čuvges vuovttat ja lei álo stoahkamin spáppain. Lárin lei čábbámuš mii gávdnui máilmmis! Son lei dego muhtin filbma-násti. Go váccii, de orui dego dánsemin. Ja go čievččai spáppa, de son lei dego David Beckham. (Vars 2002:11.)

Lárin lea ideála bárdni, mii duođaštuvvo dan bokte go son lea skuvlla bivnnuheamos bárdni. Sus leat álo olbmot birra, ja sinna lea váttis beassat guovttágaskan. Lárin lea stuoris, sus leat čuvges vuovttat ja liiko spáppa čiekčat. Son lea čáppat dego filbmanásti, ja sus lea maid čáppa vázzinmálle. Sánit “filbmanásti” ja “David Beckham” loktejit ovdan dihtolágan hámi ideálan mii gusto maiddái Sámi máilmmis, ja dat leat mielde deattuheame su maskulinitehta. “Filbmanásti” ja “David Beckham” leat typihkalaš nieidaidolat, ja nu šaddá Lárina bárdnerolla dikotomalaš oktavuhtii nieidarollain. Su maskulinitehta deattuhuvvo femininitehta ektui, danne go nieida ja bárdni gullaba oktii ja dievasmahttiba goabbat guoimmiska (Lorentzen & Mühleisen 2006:136).

Mii oaidnit maiddái ahte Lárin lea hui roahkkat:

Lárin cummestii su dakkaviđe go uksa manai gitta sudno maŋábealde. Ja Lárina njálmmis lei heittot viidne-smáhkka. Ii lean nu go Liná lei jurddašan. (...) Lárin vikkai cikcut su čiččiid. Dat lei unohas ja bávččagii. - Manne it suova? jearai Lárin ja jorahalai suorpmaid gaskkas Liná guhkes vuovttaid. (Vars 2002:82-83.)

Lárin ii bala cummástallamis nu movt Liná dahká. Son lea roahkkat ja cummesta su dakkaviđe, ja čárvu maiddái Liná čiččiid. Son lea aktiivvalaš, nu go bártnit galget leat. Lea heteronormatiiva diskursa mii lea mearridan ahte dievdoolbmot dat leat aktiivvat, eai ge nissonolbmot (Lorentzen & Mühleisen 2006:154). Dan dáfus son deavdá iežas rolla hui riekta. Dattetge lea čielggas ahte Lárin lea juhkan viinni vai roahkasmuvvá, muhto dat maid heive bártniid rollii. Asta Balto lea čilgen iežas girjjis “Sámi mánáid bajásgeassin nuppástuvvá” ahte bártniin vurdojuvvo ahte sii galget leat "garra albmát". Lárin lea čielgasit "garra almmái" gii ii čájjet nu olu dovdduid ii ge buorranatta nuppi duššiid dihte. Son lea measta veaháš garragiedat Lináin, ja seammás son lea juhkan alkohola, maid Asta Balto maiddái čilge typihkalaš "dievdo-vierrun". (Balto 1997:132.)

Dát ovdamearkkat čájehit ahte Lárin lea sosialiserejuvvon bártniid sohkabealrollii ja daidda vuordamušaide mat sidjiide leat, ja teavstta modalitehta dáfus boahdá dat ovdan dego livččii hui dábálaš ahte bártnit leat diekkárat. Sii juhket, bahkkejit nieiddaid nala ja čárvot sin čiččiid. Go Liná ii suova, de sáhtta dan dulkot ahte Lárin lea hárvánan ahte earát goit suvvet. Dat orru leame dohkkehuvvon láhttenvuohki, mii duodaštuvvo dan bokte go Lárin lea skuvlla bivnnuheamos bárdni. Son lea goitge bivnnut vaikko lea ge garragiedat (dahje čuorbi) ja juhká alkohola, dahje nuppeládje: Son lea bivnnut *danne go* lea typihkalaš dievdoolmmoš.

Urbána ja Áillu birra ges gullat ahte soai leaba čeahpit meahcis. Go sii leat fárolaga meahcis, de Liná bávččagahtta juolggi go nisttiha ákšu, ii ge dieđe šat movt galgá. Son govviduvvo veaháš heittohin dan dáfus, muhto Urbánis ja Áillus gal lea ráđdi ja veahkeheaba su fas ruoktot. Maiddái dan dáfus lea čielga erohus sohkabealrollain, go nieida govviduvvo dárpmeheapmin ja dievddut fas leat searat ja gádjot nieidariebu headis.

Judith Butlera (1999:45) performativitehta-teoriiija mielde čilgejuvvojit sohkabealrollat dainnalágiin ahte mii eat láhtte dihto vugiid mielde danne go mii dovdat iežamet nissonolmmožin dahje dievdoolmmožin, muhto baicca ahte mii dovdat iežamet nissonolmmožin dahje dievdoolmmožin danne go mii láhttet dihto vugiid mielde. Sohkabealli lea sosiálalaš ii ge biologalaš iešvuohta Judith Butlera oainnu mielde. Mii leat oahpahuvvon ja sosialiserejuvvon dihto láhttemii, ja danne mii navdit ahte bártnit galget leat "garra albmát" dahje garra boját, ja nieiddat fas galget leat fiidnát, várrogasat ja bargánat. Eai ge sii leat nu searat roavvabargguide go dievddut, dan oaidnit Liná ákšofearánis. Mii oaidnit oppalohká ahte *Čábbámus iditguovssu* persovdnagovvádušat devdet dán oarjemáilmmi ideála das movt bearaš, ruoktu, háliidusat ja persovnnalaš identitehta berrejit leat, ja mii lea šaddan dábálažžan maiddái álgoálbmot-jurddašeamis. Sohkabeal-dualisma ja heteronormativitehta lea šaddan normálan danne go dat lea goas nu defínerejuvvon normálan. Seammaládje go kriminalitehta ii leat gávdnon álgoálggus (Christie 2004:14), de ii leat normála seksualitehta gávdnon ovdal go dat defínerejuvvui ja šattai diskursiiva ja sosiála geavadin.

4.2.4. Ovdagáttut

Goalmmát ášši maid áiggun dárkileappot geahčadit *Čábbámus iđitguovssu*-girjjis, leat ovdagáttut. Ovdagáttut leat negatiiva guottut muhtin ášši, diŋgga, olbmo dahje joavkku birra. Dávjá lea diehtemeahttunvuohta vuodđun, go váilot duogášdieđut. Ovdagáttut leat gáttut mat olbmossat leat ovdal go lea lohkan dahje oahppan eambo ášši birra, ja boadusin sáhtta šaddat vealaheapmi. Dát oassi čatnasa veaháš ovddit osiide, danne go ovdagáttut sáhttet boahit oidnosii sihke ráhkisvuođa ja seksualitehta olis, sohkabealrollaid olis ja olu eará áššiid bokte. *Čábbámus iđitguovssu*-girjjis bohtet ovdagáttut homofiillaid ektui čielgasit ovdan dan guovtti sajis gos homofiliiija namuhuvvo:

Liná imaštalai manne sus eai lean seksualalaš dovddut. Lei go sus juoga sivva? Sus lei sihkkarit juogalágan sivva! Soaitá son suoli liikot eará nieiddaide! Son suorganii go dien jurddašii. (Vars 2002:85.)

–Mus lea juoga sivva!

–Sivva?

–Mus eai leat seksualalaš dovddut. In ge máhte cummestit. Soaitán dakkár gii nieiddaide liikon, in ge bártniide! Danin in dovdan maidege go Lárin mu cummestii. Mus eai leat dakkár dovddut go eará nieiddain! Nugo Ájlinis. Danin bártnit eai fuola mus! Mun in leat normála! (Vars 2002:93-94.)

Dáin ovdamearkkain oaidnit ahte Liná ballá ahte son lea dakkár gii liiko nieiddaide go sus eai leat seksualalaš dovddut ii ge liiko Láriniin cummástallat. Ovdamearkkat loktejit homofiliiija sivvan. “Sivva” lea negatiivalaš sátni mii geažuha ahte dat ii leat buorre, ja boahdá maiddái ovdan ahte Liná “suorgana” go nie jurddaša. Go olmmoš suorgana, de ferte leat balddihahtti ášši mii čuohcá sihke unohassan ja ilgadin, ja loahpas cealká ge Liná maid ahte son ii leat “normála”.

Buot diet sánit leat modalitehta dáfus hui čuoččuheadjit, ahte nie lea, ja čuorvvasmearka vel loahpas. Jus de fas geahčastit coherence-doahpagii, de orru *Čábbámus iđitguovssu* huksejuvvon dainnalágiin ahte galgá leat ipmirdahtti earáide geat leat seamma dilis go Liná, earáide geat leat seamma diskurssa siskkobealde, namalassii nuorat odđáiggi Sámis. Dan vuodul sáhtta dulkot ahte nuoraid diskursa ráhkisvuođa dáfus lea heterofiliiija, ja ahte homofiliiija ii leat normála. Nieiddain geat liikojit eará nieiddaide ferte lea sivva. Dasa nohká diet jurddaráidu, ja lohkkái báhcá dát dego duohtavuohtan. Jus ášši livččii jotkojuvvon viidáseappot ja livččii boahán ovdan ahte dat maid sáhtta leat OK ahte liiko nieiddaide iige bártniide, de livččii miellagovváduš šaddan earáládje, muhto dán girjjis dat báhcá dego konstateremin ahte nie lea.

Jus homofiliiija ii leat normála, de ferte dasa gávdnot vuostebealli mii lea normála, ja dán oktavuodas dat lea heterofiliiija. Dat mii dasto lea normála diskursiiva geavat servodagas *Čábbámus iđitguovssu*-romána vuodul, lea ahte nieida galgá liikot bártniide, ja ahte sudno gaskkas galget leat seksualalaš dovddut. Dát nanne heterofiliiija hegemoniija-sajádagas servodagas. Heterofiliiija lea

doxa, ja homofiliiija lea opinion mii ii man ge dihte galggaše oažžut saji ja fámu, ja dat konstaterejuvvo ovdalis namuhuvvon čuoččhusaiguin.

Girjjis bohtet maiddái ovdan ovdagáttut sohkabealrollaid hárrái čuovvovaš ovdamearkka bokte:

Matematihkka lei nu váttis! Sus šattai álo oaivi bávččas go galggai bargat rehkenastimiin.(...) Duodje-diimmut manne johtilit. Son ii vel geargan giehta-báttiin. Lei áddjás bargu duddjot datne-árppuin. Guovtti diimmus ii ollen báljo maidege. Liná illudii nuppe vahkkui, go de son sihkkarit geargá giehta-báttiin. (Vars 2002:10-12.)

Dán ovdamearkkas oaidnit ahte Liná ii liiko matematihkkii. Matematihkka lea nu váttis Liná mielas, ja sus šaddá álo oaivi bávččas go galgá bargat rehkenastimiin. Duodje-diimmut gal baicca mannet hui jođánit, ja Liná illuda nuppe vahkkui go fas lea duodji ja son beassá gárvet giehtabátti. Iešalddis ii leat ovdamearka nu čalbmáičuohcci, eambo go dan ahte lohkki sáhtá Liná dulkot typihkalaš nieidan gii lea bajásgessojuvvon daid vuordámušaid mielde maid Asta Balto (1997:130) čilge. Nieiddat galget leat čeahpit duddjot ja ruovttubargguid bargat, ja nu dahká ge Liná. Muhto šaddá veaháš eambo čalbmáičuohcci go gullat ahte unnavieljas gal baicca liiko matematihkkii: *-De máhtán! Máhtán dál juo geometriija! Unna vieljas lei goalmmát luohkás, ja rehkenastin lei suohttaseamos fága maid son diđii. (Vars 2002:16.)*

Unna vieljaža mielas lea matematihkka suohttaseamos fága mii gávdno, muhto Linás šaddá oaivi bávččas go galgá rehkenastimiin bargat. Dán cealkámuša vuodul sáhttit dulkot ahte ii soaitte leat dušše sohkabeliid goabbatlágan beroštumiin sáhka, muhto ahte servodagas leat ovdagáttut sohkabeliid máhtuid ja návccaid hárrái maid. Medias gullo maid dávjá ahte bártnit välljejit dávjjibut reálafágaid go nieiddat, ja nappo soaitá dát boahtit servodaga diskursiiva geavadis sohkabeliid hárrái ahte nieiddat eai liiko eai ge máhte matematihka, muhto bártnit gal máhttet. Dat sáhtá dulkojuvvot dego cieggan servodatipmárdussan mii ovddida sohkabeal-dualismma man vuodul bártnit navdojuvvojit čeahpibun "váltis" fágain go nieiddat. Dás sáhtá fas geassit paralleallaid Liná áhččái, gii orru leame eambo akademihkkár ja skuvlačeahppi go eadni, gii baicca orru leame eambo dego typihkalaš dáluemit. Linái lea lunddolaš áhčis bivdit veahkkin skuvlabargguid oktavuodas, eatnis ii gullo goassege bivdime leaksoveahkkin. Vaikko dát ii čuovo Nystad (2003) dutkamuša mas konkludere ahte bártnit eai váldde oahpu seamma olu go nieiddat, de goitge čuovvu jurdaga ahte dievdoolbmot galget leat "searat" ja máhttit juohkelágan bargguid. Dás šaddá áhči searravuolta maskulinitehta govvádussan.

4.3. Rihkkut rájiid - Lars Wilhelm Svonni

4.3.1. Oanehaččat girjji birra

Rihkkut rájiid lea rihkusromána man Lars Wilhelm Svonni lea čállán. Svonni lea bajásšaddan Rávttas-gilázis Girona oarjjabealde ja lea dovddus politihkkár Ruotabeale Sámis. Son lea olu jagiid leamaš Ruota Sámedikki lahttun, ja lea maiddái leamaš Sámedikki ságadoallin. *Rihkkut rájiid* almmuhuvvui álggus ruotagillii *Överskrida gränser*-namain 2005:s ja jorgaluvvui dasto sámegillii 2006:s. Goappašat girjjit lea almmuhuvvon DAT-lágádusa bokte. Vaikko *Rihkkut rájiid* ii leat ge álgoálggus čállojuvvon sámegillii, de in oainne ahte dat heađušta sisdoalu mu fáttá hárrái.

Heteronormatiiva diskurssat bohtet seamma bures ovdan jorgaluvvon girjjiin go originála girjjiin, danne go maiddái jorgaleaddji lea välljen sániid dan giela mielde mii lea ráđđejeaddji servodagas.

Lei girječálli beroštupmi sámi riektehistorjái mii movttiidahtii su čállit dán girjji. Go politihkkemiin ii nagodan váikkuhit eiseválddiid, de čálii romána buođđobávkalemiid birra, mainna gal oáččui olu fuomášumi servodagas. *Rihkkut rájiid* govvida čáhcebuođuid bávkaleami Juleveanu lahkosiin nu realisttalaččat ahte Ruota elfápmofitnodagat Vattenfall ja Skelleftekraft fápmorusttegat balddáskemiin nanosmahtte mánggaid iežaset buođuin, jus muhtin duođas fuomáša čadahit dáid doaimmaid. Dát elfápmofitnodagat ledje ge maid dat mat oste eanemus gáhppálagaid románas dalle go dat ilmmai, vai bargit besset lohkat vejolaš váraid birra. (Svanebro 2009.) Dát stuora beroštupmi lea ge ággan dasa go lean juste dán girjji välljen oassin iežan analysii.

Rihkkut rájiid lea rihkusromána mas vuhtto čielga politihkalaš áigumuš, namalassii čilget lohkkiide makkár vealaheaddji dilis sápmelaččat leat álo šaddan eallit, ja man boastut lea go stáhta dađistaga aivve gáržžida guohtuneatnamiid maid sápmelaččat dárbbášit bohccuidasaset. Báhcá maid millii, go jurddaša ahte girjji lea álgoálggus čállojuvvon ruotagillii, ahte čálii ulbmil orru leamaš ruohtilaččaid oazžut ipmirdit ahte sápmelaččaid nu gohčoduvvon "sierravuoigatvuođat" duohtavuođas eai leat mahkkege. Lea maid hui miellagiddevaš bealli ahte čálii lea ieš Sámedikki politihkkár. Su čállimis vuhtto ahte diehtá olu áššiin maid birra čállá. Sápmelaččat govviduvvojit čeahpes ja juonalaš olmmožin geat bures birgejit luonddus. Sii leat oskkáldasat guhtet guimmiidasaset, ja dorrot ovtas iežaset vuoigatvuođaid ovddas. Politiiijat, ohcanveahka ja eiseválddit, eatnasat ruohtilaččat, ges govviduvvojit beanta doavkin ja čuorbin vánddardit meahcis.

Girjji váldopersovdna ja sámgár lea Johan Eriksson Ruona, dahje Joer, nu movt su ustibat gohčodit su. Sus lea eamit, Jedine, ja sudnos leat vihtta máná. Joer ja Jedine orruba Čuoimmás Girona lahka, dušše nuoramus bárdni Jon orru ain sudno luhtte. Joeris ja Jedines leat lagas verddet geaiguin ovtasbargaba: Martin Jonsson, Niillas Latte, Reber Mornat, Ove Nielk, Torsten Vierko,

Matto Galjak, Ola Viekas ja Kai Pedersen. Sin plána lea bávkalit buođuid mat leat Juleveanus Davvi-Ruotas. Okta dáin, Suorvvábuođđu, lea Ruota stuorámus čáhcebuođđu, ja Joer ja su verddet dihtet ahte dan bávkaleapmi boahťa dagahit stuora vahágiid olles Ruota álbmogii. Liikká sii čadahit áigumušaideaset, dainna čilgehusain ahte fertejit mávssahit Ruota stáhta fasttes láhttema sápmelaččaid vuostá. Stáhta lea áiggiid čada rivven sápmelaččain nu olu guohtuneatnamiid ja vuoigatvuodaidd maid ovddas eai leat goassege buhtadusa máksán. Baicca váldet dađistaga eambo eatnamiid jagis jahkái, ja Joer, Jedine ja sudno verddet oaivvildit ahte áidna vuohki diedihit stáhtii ahte dál lea boahťan geahči, lea bávkalit buođuid. Ja nu sii dahket ge. Olles Davvi-Ruotta báhcá elrávnnji haga, ja olu olbmot duššet dulvebáru geažil mii golggiida bávkalemiid geažil. Bávkaleaddjit ieža šaddet áiggiid čada eanemus oaguhuvvon bahádahkin olles Ruotas, erenoamážit jodiheaddji Joer. Olles máilbmi diehtá dál gii son lea, danne go dáhpáhusat begget visot máilmmediain.

Lohkki beassá čuovvut dáhpáhusaid plánema rájes gitta bávkaleapmái ja váikkuhusaide mat das čuvvot. Mii oahpásnuvvat bures sihke váldopersovdnii ja su bearrašii ja ustibiidda, ja oažžut ipmárdusa das manne lei dárbašlaš bávkalit buođuid vaikko dát mearkkašii ge ahte olu olbmot bohtet duššat. Váldopersovnnat leat iešguđetlágan olbmot, guđesge su historjá, duogáš ja motiiva searvat daguide. Lohkki beassá bures oahpásnuvvat eatnasiiguin, ja fuomáša makkár frustrašuvnnat leat duogábealde.

Visot bahádahkkit váldojuvvojit giddagassii muhtin áiggi mañnel bávkalemiid go soaitáhagas gávnahallet, muhto Joer nagoda báhtarit iežas juonalašvuoda geažil. Son báhtara meahccái ja fille buot politiijaid endorii. Doppe son náđđaha measta jagi, ovdal go nagoda beassat báhtui Londonii, gos áigu hutkkálaš beasadan-plána ollašuhttit. Sus leat buorit veahkit ollašuhttit plána, namalassii mánnávuodaustit Piera ja Riina, Jedine jumešoabbá, geat leaba gávvilat ja hutkát. Riina lea ovdal leamaš Martin Jonssoniin ovttas, gii duššai dakka mañnel bávkalemiid go girddii bákteseaidnái helikopteriinnis. Danne lea Riina maiddái muhtinládje mieloasálaš, muhto son ii leat goassege mitalan oktiige iežas oktavuoda birra Martiniin. Dál son lea álgalan Pierain ja soai leaba easka-ráhkásmuvvan bárra, muhto čiegadeaba ahte leaba ovttas danne go dat lea oassin sudno plánas dájuhit olles máilmmi.

Jumešguovttos Jedine ja Riina leaba nu ovttanekhui ahte eanas olbmot eai oainne sudnos erohusa. Muhtomin soai maiddái lonohallaba saji giddagasas vai Jedine beassá ruovttus fitnat mánáidis luhtte. Dađistaga Riina ja Piera hutkaba goansta movt galgaba oažžut máilmmi jáhkkit ahte Joer lea gárrenoaiivvis vuodján sorbmái ja duššan, ja dan soai nagodeaba. Politiijat loahpahit ohcamiid, ja nu de Joer beassá ráfis báhtarit Londonii, gos son orru muhtin áiggi ja čadaha plastihkalaš operašuvnnaid mat rievdadit su hámi vai olbmot eai dovdda su. Joer álggaha ođđa

eallima ođđa identitehtain Stockholmas ovttas Jediniin, gean olbmot doivot Riinan danne go jumešguovttos leaba fas lonuhan saji. Riina fas doivot Jedinen, ja ahte son lea álgalan Pierain. Loahppa jorrá dainnalágiin ahte Joer ja Jedine fas beassaba fárret iežaska ruktui Čuoibmái ja eallit iežaska dábálaš eallima, muhto ođđa identitehtain.

4.3.2 Ráhkisvuohta ja seksualitehta

Rihkkut rájiid lea gelddolaš girji mas leat olu persovnnat ja dáhpáhusat. Maiddái ráhkisvuohta ja seksualitehta leat oalle guovddáži girjjis, ja lohkki beassá mánggain bárragottiin oahpásnuvvat. Nu go ovddit girjjis ge, de lea ráhkisvuohta ja seksualitehta vuosttaš bealli maid áiggun *Rihkkut rájiid*-girjjis analyseret, danne go ovdanbuktimat, oainnut ja guottut dán fáttá hárrái leat fámolaččat ja mitalit olu das maid servodat atná dábálažžan ja lunddolažžan seksuálalaš soju dáfus. Dán fáttá guorahallamiin sáhtta giellageavaheami vuodul gávnnahit makkár diskurssat bohtet ovdan girjjis.

Eanemus guovddáš bárragoddi leaba diedusge váldopersovnnat Joer ja Jedine. Sudno birra gullat ahte soai leaba nuorran juo gávnnadan go leigga studeanttat, ja leaba bisuhan ráhkisvuođa buot mánnáoažžumiid ja lossa áiggiid čađa. Joer ja Jedine leaba hui dábálaš heterofiila bárra geat eaba rihko makkárga minstariid. Sudnos lea nanu ráhkisvuohta, ja maiddái himuáššit leat ortnegis nu go čuovvovaš ovdamearkkas oaidnit:

Jedines ledje baskkes jeanssat iige Joer máššan geahčastallamis eamidii, go bálkkui muoraid luŋkaráiggi. Dan vávji Jedine. Uppsala áiggi ektui son lei losson sullii logi kilo, visot čoggon ratti ja bađa birra. Go vázzilii gealláarii láhtut muoraid, de Jedine njávkkastii Joera muođu. De gal son ii šat máššan. Vulggii eamida maŋŋái gealláarii. Lássii vel uvssa nannosit vaikko leigga guovttá ruovttus. Njammasii gitta eamidii ja soai cummástalaiga ja njávkkadeigga árjjalaččat. Visot maŋemus beivviid váivvit ja jurdagat loaččehedje go oažži válddi sudno. Jedines ledje ullobuvssat jeanssaid vuolde. Vuolildusbuvssažat maid njalkkihedje. Visot buvssat čoahkkanedje čippiid vulobeallái. Julggiiguin duvdii láhtojuvvon muoraid vuostá. Himolaš bottu maŋŋil Jedine árvalii:

“Don han leat dego čakčasarvvis.”

“Beanta heahpanan”, dajai Joer.

“Galggat diehtit, vare livččet dego dego čakčasarvvis juohke beaivvi”, čavggahii Jedine.

Joer ruvsodii. Vaikko lei 48 jagi boaris. (Svonni 2006:126.)

Dán ovdamearkkas oaidnit ahte Jedine olgguldas hápmi lea dárkilit čilgejuvvon. Mii gullat earret eará ahte son lea losson logi kilo ja visot lea čoggon “ratti ja bađa birra”. Dát orru leame dehálaš deattuhus mii govvida su femininitehta. Jedine lea ge nu geasuheaddji Joera mielas juste dan dihte go bahta ja raddi leat sturron, ahte son “ii máššan” geahčastallamis eamidii. Eamida čáppa hápmi boktá sus himuid, ja go Jedine vel njávkkasta su muođu go vázzá meaddel, de ollenge ii šat máša ja ferte vuolgit eamida maŋŋái gealláarii.

Nu go *Čábbámus iditguovssu*-girjjis juo oinniimet, de lea dehálaš ahte nieiddain ja nissonolbmui leat stuora čiččit ja hámálaš fárda, muđui bártnit eai fuola sis (Vars 2002:14). Jedine

olgguldas hápmi šaddá maiddái dán ovdamearkkas mihtilmas poeŋgan danne go dat muitala juoidá das makkár son lea dievdoolbmo dahje maskulinitehta ektui, mii lea guovddáš ášši sohkabeal-dualismmas (Lorentzen & Mühleisen 2006:136). Dat poeŋga deattuha sohkabeliid erohusa ja oktiigullelašvuoda. Mühleisen čállá ahte seksualitehta dáfus lea áiggiid čada leamaš patriáarkalaš, binára “duohtavuohhta” ahte nissonolbmuid ja dievdoolbmuid seksualitehtat leat hui goabbatlárganat. Dievdoolmmoš lea govviduvvon genitálan, aktiivvalažžan, dominerejeaddjin ja duolbmin. Nissonolmmoš lea govviduvvon várrogassan, eahpečielggasin⁶, fuolalažžan ja egalitearan (Lorentzen ja Mühleisen 2006:257). Lea heteronormatiiva diskursa mii lea mearridan ahte dievdoolbmot dat leat aktiivvat, eai ge nissonolbmot. Lea dábálaš ipmárdus servodagas ahte jus nissonolmmoš lea beare aktiiva, de son ii leat albma nisu, dahje sáhtá navdojuvvot “fuorrán”. (Lorentzen ja Mühleisen 2006:154.)

Ovdamearkka sáhtá dan vuodul dulkot nu ahte Jedine deavdá nissonolbmo rolla passiiva geasuheaddjin, ja Joer fas lea dat gii aktiivvalaččat mearrida mii galgá dáhpáhuvvat. Hámiinis Jedine passiiva vugiin geasuha Joera, gii fas “buollá” ja aktiivvalaččat vuolgá maŋŋái. Mii oaidnit ahte Joer dat njammasa eamidii gitta, ja son dat maiddái nuolaha eamida, go “vuolildusbuvsšažat maid njalkkihede”. “Njalkkihede” dán oktavuoda árvala ahte áššit dáhpáhuvvet oalle jođánit, ja heive oktii dainna man árijjalaš ja mášoheapme Joer lea. Go Jedine maŋŋel rámpo Joera ja árvala su “čakčasarvvisin”, de dát patriáarkalaš govvádus boahtá vel čielgaseappot ovdan. Čakčasarvvis lea metafora mii govvida buot bajimus dási himuid sámi máilmmis. Čakčasarvvis ii leat stivremis go vuos fuomáša maid háliida. Ja go Jedine vel dadjá ahte “váre livččet dego čakčasarvvis juohke beaivvi”, de geažuha ahte son atná hui árvvus isida aktiivvalašvuoda. Soai nappo kontrastereba ja dievasmahttiba goabbat guoimmiska, ja dasa lassin hipmudeaba goabbat guoimmiska, ja šaddaba ovttaládje dego sohkabeal-dualismma prototyhan (Lorentzen & Mühleisen 2006:136).

Heteronormativitehta ii bajit dušše heteroseksualitehta norbman, muhto maiddái dan movt mii galgat láhttet nissonin dahje dievdun, ja makkár geavadat adnojuvvojit normálan. Heteroseksuálalaš bárragoddi ii dárbbáš automáhtalaččat mearkkašit ahte lea heteronormatiiva. Jus lea nissonolmmoš gii láidesta sexii dahje dievdoolmmoš gii ráhkada biepmu ja čorge viesu, de ii adnojuvvo dát “normálan” dihto kultuvrras. Heteronormativitehta lea stereotypiijaid vuolggasadji, ahte jus don leat nissonolmmoš, de vurdojuvvo ahte galggat láhttet dan vuogi mielde maid du kultuvra atná feminiidnan; don galggat ráhkásmuvvat dievdoolbmui gii definišuvnna mielde maiddái heive kultuvrra maskulinitehta-jurdagii, ja doai galgabeahtti fárret oktii ja oazžut mánáid. Vaikko dán áigge ii leat šat nu garra vuordamuš ahte galgá náitalit nu movt ovdalaš áigge, de lea goitge guovddášbearašjurdda hui dábálaš, ja lea ge hui čielggas ja mihtilmas Joera ja Jedine dáfus.

⁶ Dárogillii *diffus*

Mii gullat eará ovdamearkkain maid ahte sudno seksuálalaš ovtastallan lea álo seamma vuogi mielde. Čuovvovaš guokte ovdamearkka leat vuosttaš jándoris go Joer ja Jedine fas deaivvadeaba maŋnel go Joer lea čiehkádallan meahcis guhkes áiggi:

Soai vikkaiga ságastit boahtteáiggi birra, muhto ii mannan. Joer ii máššan leat njávkkatkeahhtá iežas eamida ja Jedine dovddai goruda vuostá, ahte Joer eanaš jurddašii su eamidin, geainna ii lean gávnadan gávccí mánnui. (Svonni 2006:314-315.)

Jedine duđai čilgehussii ja velledii sealgalassii Joerii, gii njágahii gieđas báidde vuollái njávkkadit eamida čičči. Hásttuhan dihte divdilii Jedine bađa isida goruda vuostá ja dovddai su himolaš almmáivuođa. (Svonni 2006:318.)

Maiddáí dáin ovdamearkkain oaidnit ahte Joer lea dat gii lea aktiivvalaš, ja eamit fas lea passiiva dahje várrogas. Go Joer ja Jedine leaba girjji váldopersovnnat, de lea dieđusge sudno ovttaseallin dat mii buoremusat boahhtá ovdan ja mii dan bokte šaddá dego čujuheaddjin. Leat gal eará bárragottit maid geaidda oahpásnuvvat veaháš buorebut, nu go Riinain ja Martin Jonssoniin, ja Riinain ja Pierain, muhto dáin bárragottiin ge leat sullasaš oktavuodát go Joeris ja Jedines, mas sohkeliid dualisma lea guovddážis. Dát eallinvuohki šaddá nappo mihttun ja mállen *Rihkkut rájiid*-girjjiis dasa mii lea buorre ja lihkostuvvan ovttaseallin.

Maiddáí bearašárvvut leat oassin dán lihkostuvvan ovttaseallimis. Mühleisen čállá dáinnalágiin bearašárvvuid birra:

Tross større aksept og delvis verdsetting av seksuelt mangfold forblir det langvarige heteroseksuelle parforholdet/ekteskapet den underforståtte mal for de fleste voksne seksuelle relasjoner. Lesbiske og homoseksuelle relasjoner møter for eksempel generelt større aksept om de er langvarige, monogame og personene har en konvensjonell eller "passe" (ikke-avvikende) kjønnsiscenesettelse. På denne måten underbygges mainstream familieverdier. Like rettigheter ser med andre ord ut til å ha innebygget forventninger om å praktisere tradisjonell livsstil. Dette innebærer en normalisering av seksualiteten. I tillegg til at heteroseksuell livsform blir standard, får parforholdet status over alle andre relasjonsformer. (Lorentzen & Mühleisen 2006:261.)

(Girjjiis leat vuolláisárgojuvvon sánit finjučállagiin, muhto go dás lea olles sitáhtta finjučállagiin, de lean válljen bidjat vuolláisárgá vai boahhtá ovdan ahte sátni lea deattuhuvvon).

Rihkkut rájiid-girjjiis lea mángii deattuhuvvon man guhká Joer ja Jedine leaba leamaš ovttas. Soai gávnadeigga 20-jahkásažžan, náitaleigga nuorran ja leaba dál birrasiid 48. Sudno eallinvuohki govviduvvo ráinnasin ja čáppahin, ja čađat dan áiggi go Joer lea meahcis náđđáme ja čiehkádallama politiiain, de son niegada ja ohcala Jedine. Sudnos lea nanu náittosdilli, nu go maiddáí seksualitehta-govvádusain oinniimet ovdalis. Dát heive oktii dainna maid Mühleisen čállá bearašárvvuid birra, ahte bistilis heteroseksuála ovttaseallin lea málle mainna visot eará eallinvuogit buohtastahttojuvvojit. Dás fas sáhtá geassit paralleallaid dan guovtti eará bárragoddái mainna oahpásnuvvat, namalassii Riina ja Martin Jonsson, ja Riina ja Piera. Vaikko Riina ja Martin Jonsson

čiegadeaba iežaska oktavuoda, de nannejuvvo girjjis ahte sudno gaskkas lea duohta ráhkisvuoha. Čuovvovaš sitáhtta lea dan bottus go Martin Jonsson mielaevtus girdá helikopteriin báktaí. Borasdávdda bákčasiid geažil lea son mearridan sorbmet iežas mañnel bávkaleari, ja mielastis dahká earru-dearvuodaid Riinain: “*Báze dál dearvan Riina, ráhkásan. Gomuvuoda čeahpimus ja čábbamus nisu. Njeallje jagi duinna, lea olles mu eallin.*” (Svonni 2006:68). “Njeallje jagi duinna, lea olles mu eallin” lea mielde nanneme bistilis heteroseksuála bárragotti mávssolašvuoda. Vaikko Riina ja Martin Jonssona ráhkisvuoda-fearán ii leat ge bistán eará go njeallje jagi, de deattuhuvvo ahte dat lea leamaš dego olles eallinahki, mas “olles mu eallin” ovttaládje addá liige deattu sudno ovtaseallimii. Bistilvuoha heteroseksuála bárragottis šaddá dego “rievttes” ráhkisvuoda ja seksualitehta norbman. Dan seamma oaidnit Riina ja su odđa irggi, Piera, dáfus maid:

Piera mojjohalai go muitái, ahte su máttaráddjá lei šaddan áhččin vuosttaš geardde go lei 58 jagi boaris. Dasto lei vel šaddan áhččin viđa gearddi. Mus lea ain logi jagi dassázi go lean vihttalogigávcci jahkásaš. Mo jus Riina háliida máná? Ii son leat go 45 jagi. Go Riina lea njealjelogiguda jahkásaš, de sáhtá leat eadnin. Go lea 56, de lea máná logi jahkásaš. Ja go lea 66, de lea máná guoktelogi. (Svonni 2006:248.)

Ovdamearkkas oaidnit ahte Piera fantasere mánáid oážžut Riinain. Son jurddaša ahte Riina soaitá háliidit mánáid, ja ieš maid orru hui mielas dasa. Dát muhtinládje duodašta ahte Piera oaidná suinna boahhteáiggi, ja boahhteáiggi negut sistisdollet árbevirolaš bearašeallima. Heteronormatiiva oaidninsajis lea dábálaš navdit ahte buohkain leat, dahje buohkat háliidit mánáid, ja dán ovdamearkkas oaidnit ahte Piera navdá dan vuosttaš beaivvi rájes juo go álgala Riinain. Son ii oro jurdileame ge ahte sáhtášeigga Riinain lihkolažžan eallit guovttá, dahje ahte mánáhis eallin livččii seamma buorre eallin.

Orru leame oalle čielggas ahte *Rihkkut rájiid* mañnggaládje ovddida heteronormatiiva oainnuid ráhkisvuoda ja seksualitehta dáfus. Árbevirolaš eallinvuohki ja árbevirolaš bearašárvvut gos femininitehta ja maskulinitehta leat čielgasit definerejuvvon, bajiduvvojit lihkestuvvama mihtun, ja nappo normaliserejit sihke heteroseksualitehta ja bárragotti dakkárin mat leat bajábealde buot eará gaskavuodaid. Piera, guhte lea boaresbárdnin eallán guhká, duodašta dan maiddái čuovvovaš sitáhtain:

“Láven jurddašit Joera ja Jedine. Vuoi árpmat man buorre eallin sudnos lea leamaš. Eallán ovttaš dan rájes go leigga guoktelogi jahkásaččat. Buriid ja heajut beivviid. Ja sudnos leat vihtta smáđáhkes jierbme máná.” (Svonni 2006:248.)

Vuoi árpmat dán oktavuodas geažuha ahte Piera atná Joera ja Jedine A4-eallima ultimáta ráhkisvuodaolahussan, mihtun dasa maid ieš háliida ja negada eallimis. Boaresbártniid eallimis ii leat lahka ge seamma árvu go bárragottiid eallimis, ja son háliidivččii Riinain seammalágan eallima go Joeris ja Jedines danne go de easka livččii “buorre eallin”.

Boaresbártneid vuollegis stáhtusa oaidnit maiddá čuovvovaš sitáhtas go Kai Pedersen jearahallá Jedines manne ipmašiid soai Joeriin leaba searvan dakkár veardedaguide mat sáhttet sudno dagahit giddagassii agibeavái:

“Jedine, dál fertet čilget manne Joeriin leahppi gergosat eallinagi giddagasas čohkkát vaikko dudnos leat olu mánát. Mii earát leat buohkat boaresbártneid, ja buohkat earet Ola leat juo guđalohkáii mannamin.”
(Svonni 2006:39.)

Vaikko Kai ieš lea boaresbárdni, de son ii oro atnime vahágin jus sii boaresbártneid šaddet eallinagi čohkkát giddagasas, eai han sis leat mánát. Ja jus vel lea *boares* boaresbárdni gii lea guđalohkáii manname, de orru leame vel unnit árvu. Sitáhtta muitala oalle olu dievdohierarkii ja birra, go buohtastahttit dainna man árvvus adnojuvvon Joer lea dan dihte go sus lea bearaš. Ii oktage, eai boaresbártneid ieža ge, oro oaivvildeame ahte sin eallima gánnáha moraštit. Dás fas sáhttá geassit parallealla LHBT-olbmuid ja divvut gažaldaga ahte go aktonas heterofiila dievdduid rolla lea nie vuollin, man vuollin de lea homofiila dievdduid rolla? Nu go Mühleisen namuha: “Mannlig homoseksualitet er fremdeles plassert relativt langt nede i det maskuline kjønshierarkiet” (Lorentzen & Mühleisen 2006:259).

Rihkkut rájiid-girjii dáfus maid sáhtán dadjat, seammaládje go *Čábbámus iđitguovssu*-girjii dáfus, ahte girjii livčče olu eambo áššit maid sáhtášin analyseret, muhto oppalohkáii lea čielggas ahte heteronormativitehta lea hui guovddázis eanas áššiin sihke ráhkisvuoda ja seksualitehta dáfus. Girjii ii leat homofiilija fáddán guđegeldje, ja buot persovnnaid dáfus adnojuvvo diehttelas áššin ahte buohkat leat heterofiillat. Nuorra bárain, nu go Joera ja Jedine boarráseamos bártneid Ánte dáfus, vurdojuvvo ahte galget šaddat mánát, ja nu dáhpáhuvá ge. Mii gullat ahte son galgá fargga šaddat áhččin, ja dat lea diedusge illun buohkaide bearrašis danne go dat lea riehta ja vuogas servodaga diskurssaid mielde. Das sáhttá geassit paralleallaid ja jearrat ahte jus Ánte baicca livččii iežas dovddastan homofiilan, livččii go de leamaš seamma stuora illun bearrašii? Árvideames ii, danne go dat rihkku norpmaid. Heterofiilija lea čielga eaktu, ja dat bohtá ovdan maiddá nárrideamis. Gullat ovdamearkka dihte ahte Jon nárriduvvo nieiddaiguin, ii ge oktage gažat heive go dat sutnje vai ii. Mun máhcan fas nárrideapmái mañnelis ja giedáhalan dan dárkileappot 5. kapihttalis.

4.3.3. Sohka-bealrollat

Dán kapihttalis ges áiggun dárkileappot guorahallat makkár sohka-bealrollat *Rihkkut rájiid*-girjii bohtet ovdan. Muhtin erohusat leat juo muhtin muddui čielggaduvvon ovddit kapihttalis dasa mii guoská seksuálalaš feminitehtii ja maskulinitehtii, gos oinniimet ahte dievdoolmmoš govviduvvo

aktiivan ja nisssonolmmoš fas passiivan. Muhtomin mannet áššit veaháš giehtalaga, muhto dán kapihttalis áiggun eambo deattuhit sosiála beali ja geahččat makkár rollaovdagovvan *Rihkkut rájiid*-girjji nisson- ja dievdopersovnnat govviduvvojit sosiálalaš servvoštallamis.

Vuosttaš mihtilmasvuohtha boahťa ovdan das go bávkalanjoavkku áidna nissonoasseváldi, Jedine, ii leat mielde bávkalandoaimmain. Son lea ruovttus dan botta go dievddut leat bargame ja čuovvu dáhpáhusaid TV:s ovttas Kai Pederseniin, gii lea áidna dievdduin gii ii leat doppe mielde:

Siskkimusas vuotnabađas, Njunnásjohkagáttis bajás, orui Kai Pedersen. Lagamus ránnjá orui goasii vihttačuođi mehtera dobbelis. Jedinein leigga čuvvon ođđasiid Norgga radios ja Tvs. (Svonni 2006:38.)

Vuosttaš geahčastagas ii oro leame nu čalbmáičuohcci ahte soai eaba leat fárus bávkalandoaimmain. Soai han leaba guoktin, ja mitaluvvo maid ahte Kai lei veaigin (...) *dolvon Joera iežas njealjejuvllagiin várrái Ruota beallái ja galggai fas viežžat su diibmu 04.30* (Svonni 2006:38). Jedine ges lei fuolahan (...) *ahte sudno Joera mánát eai leat Juleveatnoleagis* (Svonni 2005:40). Lea lunddolaš dákkár stuora prošeavttas ahte muhtin fuolaha dieid beliid maid, muhto veaháš maŋnelis mitaluvvo ahte Kai Pedersen lea vuoras olmmái, boarráseamos olles joavkkus, fargga 68 jagi boaris. Go dan gullat, de šaddá veaháš paradoksan ahte juste Jedine ja Kai leaba báhcán ruoktot. Sáhtta go leat danne go Jedine lea nisssonolmmoš ja Kai ges lea vuorasolmmoš? Sihke Joer ja Jedine leaba leamaš njunnošis pláneme doaimmaid, ja čuovvovaš sitáhta mielde orroba soai maiddái leamaš hui ovttá dásis plánedettiin:

Juhán Eriksson Ruona guovttos Jedinein eaba šat nagodan geahččat mo Ruota stáhta láhttii sápmelaččaiguin ja geahččalii iešguđet vuogi mielde jávkadit unnitálbmoga. Ná soai oaivvildeigga Ruota stáhta láhttet, ja dat lei sudno mielas áibbas čielggas. Stáhta lei buot rájiid badjel mannan ja muhtimat fertejit vuosttaldit. Danin Juhán dál veallái fárjju vuolde ja áiggui bávkalit Suorvábuođu. (Svonni 2006:14.)

Ovdamearkkas oaidnit ahte *soai*-oktavuohta lea maŋgii deattuhuvvon. Goappašagat oaivvildeaba ahte stáhta lea verrošan ja ahte dan ferte vuosttaldit, muhto dušše nubbi sudnos lea aktiivvalaččat mielde bávkalanbargguin. Manne lea nu diehttelas ášši ahte Juhán dat veallá fárjju vuolde, ii ge Jedine?

Dán sáhtta dulkot árbevirolaš sohka-beal-bargojuogu vuodul. Sudnos leat dihto rollat mat čatnasit sohka-beallái, mas Joer lea aktiivvalaš ja árjjalaš, ja Jedine fas lea várrogas ja fuolalaš, nu go 4.3.2.-kapihttalis juo oinniimet. Doaba *sohkabealrolla* árvala iešalddis ahte dat lea juoga mii lea sosiálalaččat hábmejuvvon, ii ge dušše biologalaččat mearriduvvon. Olbmot baicca *sosialiserejuvvojit* sohka-bealrollaide iežaset biologalaš sohka-beali vuodul (Lorentzen & Mühleisen 2006:65). Ii livčče mihkkege mii hehtešii Jedine bargamis seamma buori barggu go Joer. Eai leat makkárga lossa rumašlaš barggut maidda dievdoolmmoš livččii gievrrat go nisssonolmmoš, bargun lea baicca beassat dan báikái gos bávkalanboalu galgá deaddilit, ja dan sáhtášii vaikko gii deaddilit.

Fápmu ja bargujuohku leat ge guovddáš čoavddasánit heteroseksuála bearrašiid dutkamis (Lorentzen & Mühleisen 2006:174). Muhtin barggut rehkenastojuvvojit maskuliidna bargun ja muhtin barggut fas rehkenastojuvvojit feminiidna bargun. Joer bávkala buođuid, Jedine fuolaha mánáid. Dát lea čielga heteronormatiiva govvádus mii lea mielde bisuheame árbevirolaš jurddašuvugiid sohkabeliid dualismma hárrái. Ovdamearka sáhtta maiddái dulkot dainna lágiin ahte nissonolbmuid (ja boaresolbmuid) galgá seastit várálaš doaimmain danne go sii leat várrogasabut ja fuolalaččabut go (rievttes agi maskuliidna) dievdoolbmot. Eai sii soaitte gierdat vánddardit seavdnjadasas ja borggas, galbmot, rahčat ja váibat nu go Joer, gii lea 48-jahkásaš dievdu, dahká. Kai lea maid agis geažil lávken muhtin lávkkiid vulos dievdohierarkiijas, nissonolbmuid dássái. Livččii go leamaš seamma diehttelas ahte Joer dat veallá fárrju vuolde ii ge baicca fuolat ahte mánát eai leat Juleveanu-leagis, jus son livččii homofiila bárragottis? Dalle várra livčče barggut šaddan juogaduvvot eará eavttuid vuođul, nu go beroštumiid ja gelbbolašvuoda vuođul (Lorentzen & Mühleisen 2006:175). Muhto heterofiila bárragottis leat barggut juogaduvvon servodaga diskurssaid mielde dan hárrái ahte mii adnojuvvo vuogas dievdo bargun ja mii adnojuvvo vuogas nisson bargun.

Jedine birra gullat dattetge ahte vaikko son ii leat ge várálaš bávkalemiin mielde, de son goitge lea albma garra sámi nisu. Mii leat juo ovdal gullan ahte Jedines lea válodoovddasvástádus mánáide vaikko Joer lea ge ráhkislaš ja buorre isit, ja nu boahká ovdan maiddái dán sitáhtas mii lea retrospektiiva geahčastagas dan áigái go mánát ledje unnit: *Vaikko lei stuora mánnáčora, de háhppehii Jedine duddjot siste- ja datnedujiid maid vuvddii Dálvvadisa márkaniin.* (Svonni 2006:13). Dát ovdamearka muitala ahte Jedines lea olu bargu mánáiguin, muhto son háhppeha goitge bargat olu eará maid, nu go duddjot. Sáni “háhppehii” sisttisdoallá juogalágan rámi das ahte son lea hága, ja lea dieđusge hui somá lohkat ahte ii leat dušše Joer gii lea árrjalaš ja searra, muhto Jedine maid. Dattetge lea Jedines hui árbevirolaš eamitrolla mii čielgasit deattuha sohkabeal-dualismma ja buot maid dat mielddisbukta. Lea maiddái namuhuvvon dego poeŋgan ahte son ii dušše duddjo, muhto son duddjo “siste- ja datnedujiid”. Dákkár fenomenat čilgejuvvojit dáinnalágiin:

Hvis du begynner å se på gjenstandene omkring deg med et nytt blikk, vil det kanskje vise seg at kjønn handler om mer enn kvinner og menn. Hva med drillen, er ikke det en maskulin gjenstand? (Lorentzen & Mühleisen 2006:249.)

Siste- ja datneduojit leat árbevirolaš nissonduojit maid lávejit gohčodit dipmaduodjin. Dievdoolbmot ges duddjojot čoarve- ja dáktedujiid, jat daid lávejit gohčodit garraduodjin. Sihke duodjehámit ja doahpagat “dipmaduodji” ja “garraduodji” loktejit sohkabeal-dualismma hui oidnosii, ja dán árbevirolaš bargguin ii leat vuosttažettiin beroštupmi dahje gelbbolašvuolta mii

mearrida goappá duodjehámi galggat válljet, muhto sohkabealrollat ja vuordámušat. Maiddáai dát lea okta servodaga doxain mii dušše *lea* nu ja man birra mii eat oba jurddaš ge.

Rihkkut rájít-girjjis leat maiddáai olu sohkabeal-erohusat juhkama dáfus. Asta Balto čállá garra dievdobirrasiid birra gos maiddáai alkoholajuhkan lea oassin:

Kvinner uttrykker imidlertid skepsis overfor disse fjellturene fordi det ofte nytes store mengder alkohol der, og kombinasjonen av det å være mann og å nyte alkohol er ikke et godt mannsideal for oppvoksende gutter. Det karakteristiske med slike turer er at de blir typiske mannmiljøer hvor kvinner sjelden er med. For noen menn representerer dette frihet fra de normer som kvinnene dytter på dem. Mange av mennene bruker mye av sin fritid på fjellet, mens kvinnene på sin side ikke har noen tilsvarende fritidsaktivitet. (Balto 1997:132.)

Dákkár ovdamearkka oaidnit maiddáai *Rihkkut rájít*-girjjis:

"Váldi vuollaga ja buolliviinni", čurvii dievdu gii lei hoteallas orron guossin golbma jándora. Son ja su guokte ustiba Göteborggas ledje rievssatbivddus eaige lean vel šaddan fitnat hotealla olggobealde, eai lean vel dan mađe čielgan. Ledje ain smávvaovivážiin. (Svonni 2006:30.)

Mii gullat ahte rievssatbivdit leat juhkan golbma beaivvi eai ge oro vuos geargan go ávžžuhit sudno, geat galgaba viežžat biepmu hoteallas gos leat báhtaran dulvebáru geažil, buktit eambbo vuollaga ja buolliviinni. Lohkki ii beasa gullat makkár reakšuvnnaid sii ožžot, atniba go niesteviežžit dán imašin vai eai, muhto nuppi eará ovdamearkkas oaidnit ahte dákkár máŋga-beaivvi-juhkan ii oro leame nu amas ášši dievdduid gaskkas:

Guokte lihttara goden lei plástalihtis. Plána mielde soai leigga njeallje jándora juo juhkan, orohat lei moivvas ja viidnegoaikkanasat ledje duolvagohpáin ja lásain. (Svonni 2006:31.)

Dán ovdamearkkas ges gullat movt Rebes Mornat ja Ove Nielk leaba jurddašan fillet politiijaid jus sii bohtet sudno dutkat bávkalemiid hárrái. Soai áiguba dahkaluddat ahte leaba njeallje jándora juhkan eaba ge dieđe maidege das mii máilmmis lea dáhpáhuvvan. Dát ovdamearka gal muitala oalle čielgasit ahte ii leat mihkkege ipmašiid jus dievddut juhket njeallje beaivvi maŋŋálaga nu ahte eai čielgga ge, go vel politiijaid nai doaivuba nagodit dájuhit dainna muitalusain. Ovdamearka šaddá vel eambbo mihtilmas go buohtastahttit daiguin ovdamearkkaiguin go nissonolbmot namuhuvvojit alkohola juhkame *Rihkku rájiid*-girjjis:

*"Jáhkán váldit sánddaha remuládabutnjosiin ja vuššon buđehiiguin. Borren ike basson bierggu", dajai Piera.
"In mun ge hálit báistebiđđosa man restoránŋas fáallet, munge válddán guoli. Váldego viinna biepmuin?"
árvalii Riina.
"Dahkku fal vai nahkárat njálgot."
Váldegiiga goabbat unna bohtala amas Chardonnay viinna ja čohkkedeigga beavdegurrii. (Svonni 2006:242.)*

Dievdduid birra muitaluvvo ahte sii juhket vuollaga, buolliviinna ja godena, muhto jus leat nissonolbmot fárus, de sii juhket dušše moadde láse fiinna Chardonnay-viinna. Dán sáhtá dan

guvlui dulkot ahte vuola, buolliviidni ja goden adnojuvvojit garra bojáid jugusin, muhto viidna lea fiinna jugus man heive nisssonolbmui návddašit. Dát soahpá maid oktii dainna mii *Kjønnforskning. En håndbok*-girjjiis čállojuvvo diŋggaid ja dávviriid sohka beali birra (Lorentzen & Mühleisen 2006:249), mas buolliviinnis ja godenis dasto lea maskuliidna sohka bealli ja viinnas fas lea feminiidna sohka bealli. Oppalohká sáhtá dadjat, buot ovdalis namuhuvvon ovdamearkkaid vuodul, ahte *Rihkkut rájiid*-girjjiis leat oalle olu árbevirolaš diskurssat mat bohtet ovdan, ja mat dan bokte čielgasit geažuhit heteronormativitehta sohka bealliid ja sohka bealsosialiserema hárrái.

4.3.4 Ovdagáttut

Ovdagáttut sáhttet leat máŋggaláganat. *Čábbámus iditguovssu*-girjjiis oinniimet ahte homofiliija deattuhuvvui “sivvan” ja dakkárin mii ii leat “normála”. Maiddá *Rihkkut rájiid*-girjjiis lea ovtta sajis referánsa homofiliijii, namalassii go oaiveáššáskuhtti Nina Perhjelms, gii vuos namuhuvvo “fávrras raddás nisun” (Svonni 2006:129), jearahallá politiijadutkiin, geain eatnasat leat dievddut, movt dutkammat ovdánit:

“Orru juoga mii ii heive ákkaid dáfus”, jotkkii ovdadutkanjođiheaddji Nina Perhjelms. Ákkat ja ákkat. Gii nevrriid berošta, háhppehii sadjásaš áššáskuhtti Torgny Orr jurdilit. Amma juo ii leat lespa⁷. Eai sus leat mánát iige leat náitalan. Dárbbášivččii albma dievddu uvjagokčasa vuollái. Dárbbášivččii mu, lehkos dál lespa⁸ dahje ii. (Svonni 2006:130.)

Dán sitáhtas bohtet moattelágan ovdagáttut oidnosii. Vuosttaš maid sitáhtas fuomáša, lea ahte dan sáhtá čatnat oktii bearašárvvuiguin maid birra gulaimet kapihttalis 4.3.2. Náittosdilli dahje eará bistilis heterofiila oktavuodát rehkenastujuvvojit buoremus relašuvdnan, mii lea visot eará relašuvnnain bajábealde (Lorentzen & Mühleisen 2006:261). Torgny Orr imaštallá manne nissonis eai leat mánát iige leat náitalan, ja orru atnime dan dego juogalágan imašlašvuohtan dahje sivvan mii dárbbáša čilgejuvvot. Su evttohus dasa lea ahte nisu ferte leat lesba. “Amma juo ii leat lespa⁹” geažuha seammás maiddá ahte dat lea juoga mii ii livčče buorre, juogo danne go de ii livčče olámuttos sutnje, dahje danne go dat muhtinládje seaguha su máilmmiipmárdusa man mielde buohkaid stuorámus lihkostuvvan livččii náitalit ja mánáid oažžut. Su čoavddus njulget dien imašlašvuođa lea árvalit ahte nisu “dárbbášivččii albma dievddu uvjagokčasa vuollái”, ahte dárbbášivččii su makkár seksuálalaš sodju dál de leažžá.

Torgny Orr orru oaivvildeame ahte homofiliija lea “bonjuvuolta” maid sáhtá “njulget”, ja orru atnime iežas almmáivuoda oalle árvvus go jurddaša ahte son sáhtáii dan dahkat. Dáinna

⁷ sic!

⁸ sic!

⁹ sic!

lágiin son duššindahká homofiliija dohkálaš eallinvuohkin. Dát lea maid oalle mihtilmas ovdagáddu ja ceavzilis diskursa, go jurddaša ahte lea badjel 40 jagi áigi go homofiliija luvvejuvvui ránggáštusvuloš dahkun Norggas 1972:s. Ovdal dan oaivvildedje oallugat ahte homofiliija lea dávda, ja muhtimat geahččaledje dan vuodul iešguđetge vugiiguin dálkkodit dan.

Láhkarievdadeamit áiggiid čada leat buoremuddui hilgon dán ipmárdusa, muhto Torgny Orr orru goitge jurddašeame ahte lesbat leat muhtinládje “seahkánan” danne go eai leat albma dievdduin vel leamaš uvjagokčasa vuolde. Vaikko Torgny Orr govviduvvo ge veaháš jorba olmmožin mánjga eará oktavuodas maid, de saddá dát ovdamearka goitge láidesteadjijn danne go lea áidna LHBT-referánsa olles girjjis. Dan dáfus lea ovdamearka mielde bisuheame boares ovdagáttuid mat nu besset eallit viidáseappot servodatdiskursan danne go girjji áidna homofiliija-referánsa lea dan mađe čuoččuheadji go lea.

4.4. *Ihpil* – *Láhppon mánáid bestejeaddji* - Sigbjørn Skåden

4.4.1 Oanehaččat girjji birra

Ihpil - *Láhppon mánáid bestejeaddji* lea goalmmat girji maid áiggun analyseret heteronormativitehta ektui. Dát girji lea veaháš earálágan go dat eará girjijt mu guorahallamis go ii leat dábalaš romána, muhto gullá baicca blogga/beavegirje-romána šáŋŋerii, ja lea maiddái áidna girji mu dutkanmateriálas mii tematisere homofilijja. *Ihpil* - *Láhppon mánáid bestejeaddji* čállojuvvui álgoálggus bloggan internehtas 2007 čavčča, ja almmuhuvvui dasto girjin 2008:s. Sihke blogga ja girji leat ožžon olu fuomášumi servodagas sihke dan dihte go lei bloggan internehtas man olbmot besse čuovvut beivvis beaivái dadi mielde go čállojuvvui, ja danne go čállojuvvui sámegillii pseudonyma bokte, mii bovtii sáhkkii vuoda. Maiddái dat go blogga váldopersovdna lei lesba, dagai lohka erenoamážin oallugiidda. *Ihpil* - *Láhppon mánáid bestejeaddji* lea čállojuvvon Skánit-suopmanii. Dán guorahallamis geavahan girjji vuodđun, mas eai leat bloggkommeanttat fárus. Blogga gávdno ain internehtas (*Ihpil* 2007), ja doppe leat olu kommenttat mat duođaštít ahte olmuin lea stuora beroštupmi leamaš čuovvut *Ihpila* blogga dan oanehis áiggis go blogga čállojuvvui.

Nu go ovdalis lean namuhan, de lea dát áidna girji mu dutkanmateriálas, ja dáidá leat áidna sámi girji obanassiige, mas homofilijja lea guovddáš fáddán. Dasa lassin duššá blogga/girjji váldopersovdna surgadis dáhpáhusas, ja lohkkít eai riehta diehtán lei go olles fearán duohta vai gielis. Girjji álgosánis čuožžu dáinnalagiin:

*Juovlamánu 17 beaivvi gámnui 19-jagát sámi nuorra heavvanan Romssa hámmánis. Son lei jur dalle válbmen vuosttaš jahkebeali studeantan Romssa Universitehtas, ja semestera mielde lei almmuhan internehtii blogga, gonnes muitala iežas eallima birra. Bloggas gohčoda iežas *Ihpilin*. Ovtta bealde lea blogga beavegirji midjas govvida studeantta árgabeaivvi, ja nuppi bealde fas varas manifeasta ja vuoimmálaš gohčču máilbmái. *Láhppon mánáid bestejeaddji* lea duohta muitalus earáláganvuoda ja oaidnemeahtunvuoda birra, ja nana árjji máilmmi vuollástit. Váhnemiid sávaldaga mielde almmuhuvvo blogga dál girjin. (Skåden 2008:5)*

(Girjjis lea *Láhppon mánáid bestejeaddji* finjučallagiin, muhto go dás lea olles sitáhtta finjučallagiin čállojuvvon, de lean bidjan vuolláisárgá vai šaddá čielggas ahte girjji namma lea deattuhuvvon.)

Álgosánis daddjo čielgasit ahte dát lea duohta fearán, ja nu nevtii blogga iešalddis maid dalle go vuohččan ilmmi internehtii. Dát mielddisbuvttii sáhkkii vuoda ja digaštallama lohkkiiid gaskkas. Easka go čáli ieš dovddastii muhtin journalistii ahte son dat lea “*Ihpil*”, de bodii ovdan ahte čáli duođai lei Sigbjørn Skåden, gii diedusge ii leat nuorra sámi lesba, muhto nuorra sámi dievdoolmmoš ja dovddus sámi girječáli Skánit-guovllus eret. Sigbjørn Skåden lea jearahallamis muitalan ahte maŋjel go girji almmuhuvvui ja bodii ovdan ahte son dat lei duohta čáli, de lea son

ožžon olu iešgudeŧlágan reakšuvnnaid. Muhtimat leat beanta suhttan, earát leat beahthallan go ii lean duohta muitalus, ja earát fas leat liikon prošeŧtii ja atnán dan miellagiddevažžan. (LLH 2015.)

Blogga álgá nieidda vuosttaš skuvlabeivviin studeantan Romssas borgemánus 2007 ja čállojuvvo dássedit gitta dan beaivái go son nu surgadit duššá juovlamánu 17. beaivvi seamma jagi. Nieida muitala iežas árgabeaivvis studeantan, njáiguvuođa birra, aktovuođa, iežas duppal-outsider-posišuvnna birra sápmelažžan ja lesban, ja dan birra go deaivá stuora ráhkisvuođa.

Ihpil lea hui gealdagasas go Romsii lea fárren. Oaidná dan dego varas álgun eallimis. Son orru hybelis, ja galgá studeantan álgit universitehtii. Boahŧá árrat ovdan ahte son lea lesba. Ihpilis leat olu niegut, háliidivččii moarsi gávdnat, muhto áššit ovdánit njozet. Son lea olu akto, eai ge sus leat báljo ustibat. Son čohkká aivve akto eanas áiggi. Muhtomin finada singelpartys, sámeŧeasttain ja studeantaolgobáikkiin, muhto ii mana nu bures. Ii gávnna moarsi ii ge ustibiid, dušše niegada. Niegut leat hui dehálaččat Ihpila eallimis.

Sevdnjes aktonasvuođas Ihpil álgá čuovvut mielde muhtin vuoras ádjá ja su daguid, gean lei čalbman Paletten-kafeas. Olmmái lea 50-60 jagi boaris, ja Ihpil álgá čuvvudit dahje *stalket*¹⁰ su suoli danne go lea nu imašlaš olmmoš su mielas. Ihpil čuvvoda su mañis gávpogis oaidnin dihte maid oastá, ja dasto čuovvu busse fárus oaidnit gos olmmái orru. Doppe vákšu su láseráigge, ja gávnna ahte olmmái, gean lea álgán gohčodit Nakatan, čoaggá birccuid seammaládje go earát čogget poastamearkkaid. Ihpilis leat niegut nohkan dan rájes go vuosttaš geardde oinnii Nakata, ja navdá ahte son dat lea rivven su nieguid. Niegut eai šat boađe. Šaddá measta dávdan Ihpili diehtit maid olmmái bargá, vai gul gávnnašii fas iežas nieguid.

Muhtomin fuomáša Ihpil ahte ránnjanieida su hybeldálus lea lesba. Nubbi nieida finada dávjá guossis, ja dávjá idjada. Čájehuvvo ahte lea leaba bárra. Son oahpásnuvvá dáinna nieidda guoktáin, geat váldiba su mielde homofiillaid deaivvadeapmái. Ihpilis leat olu jurdagat homofiila eallima birra. Čállá ahte homoseksualitehta ii leat sutnje nu dehálaš oassi identitehtas, ja vaikko dieđuŧe lea dehálaš bargat homofiillaid vuoigatvuođaid ovddas, de ii mearkkaš ahte ferte searvat juohke homofiila deaivvadeapmái. Ihpil buhtastahtá maiddái homofiila eallima sápmelašvuođain ja nanne ahte goappašagat leaba minoritehtat, muhto goitge ii leat seamma ášši. Son lea bajásšaddan sámivuođain, muhto ii leat bajásšaddan lesbavuođain.

Ihpil goitge vuolgá homofestiválii nieidda guoktá mielde, ja doppe deaivá ovttá nieidda gii vuolgá su mielde ruoktot. Viimmat, vuosttaš geardde, beassá son vásihit ja ipmirdit maid buot máilmmi ráhkisvuođa-klišeat mearkkašit, ja čuovga fas ihtá Ihpila sevdnjes aktonas eallimii. Muhto nieida ii šatta gal moarsin, Ihpil gártá ain dušše niegadit. Ihpil guhká dušše niegada, muhto muhtin beaivvi searvá Gaysir nammasaš neahŧtabáikái, mii lea homofiillaid deaivvadanbáiki internehtas,

¹⁰ Go šaddá nu garra berošŧupmi muhtin olbmui ahte šaddá measta dávdan čuovvut ja vákšut buot maid son bargá.

ja doppe gávdná fas nieidda. Soai čálašišgoahtiba, ja soahpaba deaivvadit fas. Dát buktá ođđa lihku Ihpila eallimii, ja sus lea viimmat fas juoga masa illudit. Dát illudeapmi orru doalvume Ihpila fas rievttis geainnu nala. Nubbin mañemus bloggačállosis doalvu Ihpil čiegus juovlaskean̄kka Nakatai, olbmái gean lea fákten suoli, ja buot orru geažuheame ahte dál lea Ihpil viimmat lihkolaš.

Mañemus bloggačállosis lea Ihpil hirbmat lihkolaš, go nieida lea leamaš guossis ja lea šaddan su moarsin, ja dasa nohkká čálaráidu. Loahppa lea surgat, nu go mii leat girjeolgožis ja álgosánis juo lohkan. Ihpil gávdno heavvanan Romssa hámmánis, ja lihkku boatkana. Mii lea dáhpáhuvvan, manne son heavvanii, dan eat dieđe. Loahppa lea čállojuvvon nu ahte lohki šaddá eahpesihkar lea go Ihpil sorbmen iežas vai ii. Jus dušše olgoža lohka, de sáhtta jáhkkat ahte nieida lea sorbmen iežas, muhto go olles girjji lohka, de šaddá hui eahpádussii das mii duohtavuodas dáhpáhuvai.

4.4.2 Ráhkisvuohta ja seksualitehta

Ihpil - Láhppon mánáid bestejeaddji-girjjiis lea sihke ráhkisvuohta ja seksualitehta hui guovddážiis. Go girji lea blogga- dahje beavegirjehámis čállojuvvon, de bohtet visot govvideamit váldopersovvna jurdagiid ja oaiviliid bokte ovdan. Lohki dovddiida nappo dušše ovttá olbmo oaidninsajiin, ja dat olmmoš gean birra lohkat, lea nuorra sámi lesba. Dan dáfus lea *Ihpil - Láhppon mánáid bestejeaddji* erenoamáš daid eará girjjiid ektui dán analysas, go lea áidna girji gos váldopersovvna lea queer. Dát dahká lohka miellagiddevažžan ráhkisvuođa- ja seksualitehtagovvidemiid hárrái, danne go dákkár oaidninsadji lea hui vánis sámi čáppagirjjálašvuodas. Dan dáfus lea dát maiddái hui dehálaš girji, eandalii go buohtastahtta FAFO-raporttain (Grønningsæter & Nuland 2009:75) ja Merethe Giertsena (2002:17) artihkkaliin, mat konkluderejit ahte sámi birrasiin lea váddáseabbo dovddastit iežas homofiilan go dáčča birrasiin danne go lea nu olu jávohisvuohta homofiilija ja queer ektui. *Ihpil - Láhppon mánáid bestejeaddji* muhtin muddui botke dán jávohisvuođa.

Ráhkisvuođa-fáddá introduserejuvvo hui árrat, nuppi bloggačállosis juo. Ihpil jurddaša ja niegada hui olu ráhkisvuođa birra ja geahčada skuvlaoappáid, ahte livččii go doppe heivvolaš moarseávnas:

Gaskavahkku borgemánu 15. beaivi

(...) Ieš čohkkájin suoli birra vilppasteame, oahppooappáid ja -vieljaid dárkkisteame. Oappáid eanet go vieljaid, mieđihan. Ja doppe dieđun ledje mánga čáppa nieidda, moadde njuolga fávrui. Lei okta sierra guhte nu geasuhii vel. Fávrui lei dieđun, muhto lei doppe juoga earenoamáš. In dieđe goktes dan galggan čilget. (...) (Skåden 2008:8.)

Ihpil lea fuomášan nieidda gii geasuha danne go lea fávrui ja erenoamáš. Son ii dieđe nama dán amas nieiddas, muhto gohčodišgoahtá su Poshy danne go lea veaháš *posh* su mielas. Posh lea

šlán̄ga-sát̄ni dakkár nieidda birra gii lea hui elegánta ja čáppat, ja árvvusge veaháš čavlái ja *snobba*¹¹. Lohkki ii dieđe dakkaviđe ahte Ihpil lea nieida gii lea liikostan nuppi niidii. Namma “Ihpil” lea pseudonyma mii ii leat čadnojuvvon nieida- ii ge bárdneidentitehtii. Ii olggožis ii ge álgosánis ge boađe ovdan ahte Ihpil lea sámi nieida, daddjo dušše ahte son lea “sámi nuorra¹²”. Danne ii dáikkit lohkki vuosttaš geahčastagas ahte Ihpil lea homofiila, vaikko geahčada ge skuvalaoappáid eambo go -vieljaid. Easka vihtta beaivvi maŋnel boahťa ovdan ahte son lea nieida:

Mánnodat borgemánu 20. beaivi

Čiŋadin albmaládjje (mu negativitehta ja heitogis iešdobdu eai galgan dan háve beassat billistit) fancyes biktasiiguin, ja bidjen vaikko vuoktabátti, vilges vuoktabátti, ja ledjen nu kuula, dego fránska filmma váldoolmmoš, albma Amélie Poulain, matcheme alidin, vielgadin, julggaheames mojiin, ja nu vulgen. (Skáden 2008:13.)

Dás ipmirda lohkki, go váldopersovdna čiŋada fiinna biktasiiguin, bidjá vuoktabátti ja buohtastahtťa iežas fránskкалаš nissonneavttáriin, ahte Ihpil lea nieida. Ja go de buohtastahtťa ovddit ovdamearkkain mas muitala ahte son geahččá eambo skuvlaoappáide go -vieljaide, de dáikkiha lohkki ahte son lea gusto dakkár nieida gii liiko nieiddaide. Seammás bohtet Ihpila jurdagat ja govvádusat hui lunddolaččat ovdan, ii ge guđegeládjje problematiserejuvvo ahte lea ártet ráhkásmuvvat nuppi niidii.

Heteronormatiiva oaidninsajis lea dábálaš vuordit ja atnit diehttelas áššin ahte go Ihpil geahčada skuvlaoappáid eambo go -vieljaid, ahte son ferte leat bárdni ja heterofiila. Dán dáfus rihkku dát girji buot heteronormatiiva norpmaid mat dávjá vuhttojit sámi čáppagirjjálašvuodas, gos ovdal eat leat fávdnád̄it beassan gullat ráhkisvuod̄a-jurdagiid homofiillaid oaidninsajis. Ihpila muitalus ii leat čadnojuvvon soh̄kabeal-dikotomijii, mas ráhkisvuod̄aáššit eaktudit nissonolbmo ja dievdoolbmo, ja lea dan dáfus hui erenoamáš girji heteronormativitehta geahčastagas. Dattetge lea čielggas ahte su homofilijja ii dáidde leat nu lunddolaš ja geahpas go álggos orru. Dan oaidnit beannot vahkku maŋnel, go lea Paletten-kafeas ja oaidná vuorraset olbmá akto doppe čohkkáme muhtin beavddis. Son gohčodišgoahťa su Nakatan, mii lea figura Murakami girjjis *Kafka på stranden*, ja čállá dáinnalágiin:

Mánnodat čakčamánu 3. beaivi

Nakata lea jallasoaivi, ja danin ii beasa eallit seammalágan eallima go dábálaš olbmot. (...) Nakata ovddasta olbmuid geaid servodat fuonáša, geaid árvvu servodat ii ipmir dan dihte go eai vácce servodaga čorgen bálgáid mielde, go eai hieba servodaga mearriduvvon árgabeaivái, ja danin kategoriserejuvvojit imašlažžan, atnemehttumin, jallasoaivin. (...) Jáhkán moai Nakatain letne veahá seammaláganat. (Skáden 2008:24.)

¹¹ Dakkár gii garrasit deattuha omd. materiálalaš riggodaga, sosiála posišuvnna dahje čáppa, divrras biktasiid. Gean mielas lea dehálaš neaktit rikkisin.

¹² Dárogiel veršuvnnas gal daddjo ahte lea “samejente”.

Ihpil ieš maid garvá servodaga čorgen bálgáid go lea lesba, ja dovddaha dáinna čállošii ahte servodat soaitá su oaidnit “jallasoaivin”. Sátni “jallasoaivi” geažuha ahte su eallinvuohki lea juoga mii ii leat buorre ja ahte dat lea juoga maid servodat fuonáša. Ja vaikko Ihpila iežas jurdagat ráhkisvuoda birra eai leat ge heteronormatiivvat, de lea goitge čielggas ahte servodat lea heteronormatiiva ja atná dan imašlašžan. Dát lea duodaštussan dasa ahte homofiliija dattetge ii leat nu lunddolaš go vuosttaš geahčastagas orru.

Muhtin girjeárvvoštallamis lea maiddái loktejuvvon fáddán ahte ieš pseudonyma-geavaheapmi sáhtá dulkojuvvot signálan dan hárrái ahte lea heahpat eallit rabas lesban, ja danne ferte čiegus namain almmuhuvvot. Jus Ihpil livččii leamaš albma olmmoš gii lea albma blogga čállán, ja de duššá dahje sorbme iežas, de sáhtá dulkot pseudonyma-geavaheami dan guvlui ahte váhnemat dahje lágádus, geat leat Ihpila muitalusa almmuhan girjin, muhtinládje heahpanit su seksuálalaš sojuin go eai almmut girjji su albma namain. Ja dát lea dieđusge gustovaš cuiggodeapmi dan muddui go girji olaha lohkkiiid geat eai dieđe ahte Ihpil lea girjjálaš ráhkadus. (Enge 2011.)

Mii oaidnit viidáseappot ahte Ihpilis leat olu jurdagat ja niegut seksualitehta birra, man birra son čállá dárkilit máŋgga bloggačállošis:

Bearjadat borgemánu 17. beaivi

(...) In nahkan heaitit su guvlui vilppastit, vaikko háldivččen; nu geasuhii ahte lean sihkkar ahte soalssidin vel, ja dobdu man buvttii in sáhte čilget sániiguin. Lea dobdu midjas vuolgá oaivvis cogi bokte hárrái (ii beare dalle, muhto dál nai), ja šadden doppe áibbas liekkas ja imaš, (...) (Skåden 2008:11.)

Gaskavahkku borgemánu 22. beaivi

(...) Lea dieđun Poshy guhte dan áiggi lea mu mielas ovttelis, ihku go in oaččo nahkáriid negadan su birra, goktes livččii jus lei doppe mu bálddas, maid dagaleimme, su litna cummát mu gorudis ja njálmis, su hádja njunis ja máistu njuokčamis, ja dat ihána hearvás gorut... sávrris čiččit ja spatnadis bahta, ruvve mu hárrči vuostá... (...) (Skåden 2008:15.)

Dáin ovdamearkkain oaidnit ahte Ihpilis leat garra seksuálalaš fantasiiijat Poshy birra. Son geavaha sániid nu go “soalssidin” ja muitala ahte sus šaddá hárrči nu liekkas ja imaš go jurddaša su birra. Dát sánit govvidit báhkka himuid, ja lea hui čielggas ahte seksualitehta lea guovddážiis Ihpila jurdagiin. Jurdagat eai ollenge mana badjel vaikko Poshy orru leame váddása duohken, dušše lassánit. Goappaš dát ovdamearka čájehit ahte *Ihpil - Láhpon mánáid bestejeaddji*-girji rihkku heteronormatiiva jurddašanduogi maiddái seksualitehta dáfus. Heteroseksuála sohkabealortnegis čadnojuvvo sohkabealli dievaslaščat heteroseksualitehtii lunddolaš dillin, mas nissonolmmoš oahppá mii son lea dievdoolbmo ektui, dahje mii feminiidna lea maskuliinna ektui (Lorentzen & Mühleisen 2006:144). Ihpilii ii leat heteroseksualitehta dat mii lunddolaš, son negada baicca nuppi nieidda birra. Ihpil čájeha ahte lea vejolaš govvidit ja negadit seksuálalaččat seamma sohkabeali, ja rihkku nu gáttuid ahte diekkár niegut sáhttet leat dušše goabbat sohkabeali gaska.

Dattetge leat áššit girjjis maiddái dán fáttá dáfus main lea dulkonmunni, ovdamearkka dihte dát bloggačálus maid son čállá moadde vahkku mañnel:

Bearjadat čakčamánu 14. beaivi

Muhto okta buorre dinga nai: Odne ožžon vuosttaš orgasma guhkes áigái. Otná logaldallama mañnil vulgen universitehtagirjerádjosii logažit, in lean nu gehppes mielas, muhto hálidin baicce geahččalit, ja in gillen vuolgit siidii, hálidin universitehtas gaskabeaivvi borrat, nu ahte čohkkájin doppe, jurdagat skuvdnjume, miella ruohtasteame, ja čalmmečiegas oidnen Poshy boahtime. Cohki stánidii, vuoignja bisánii, ja de čohkkedii Poshy; mus golbma mehtera eret, nu ahte ožžon su profiillas, ja cohki laggagođii. Poshy anii baskkes, vilges báiddi badjelasas. Báidi lei rabas rattis nu ahte liiki lei álás gitta čiččiide, vuovttaid lei čuolbman bajás nu ahte niski oidnui, veahá vuovttat stullame niskkis čuolmma olggobealde, liiki liekkas ja veahá ruoksán, raddi lokteme vuoignjama mielde.

Álás oalgedákti, čiččit cirbmume báiddi vuostá juohke sisavuoignjama mielde, litna baksamat stullame peannain, spatnadis giehta niskki njávkame: Dobden lieggasa leabbáme oaivvis goroda čađa, ja dedden hárcči garrasit stovlái, dobden hárcči gástame, ja Poshy mu huolahii, vanadii čiččit báisime báidi čakñame bajás, oidnen álás čovviji fásta liikki, ja go in šat gierdan vuordimis bilbon hivssegi. Doppe gessen bovssaid vuolus, skillejin julggiid ja nie čuožžume basadangári vuostá illá ožžon suorpmat sisa ovdal máilmmi stuorimus orgasma mu gearadii, gahččen guolbái ja doppe veallájin šluohkkime, suorpmat iežan sinne, orgasma riideme in dieđe man guhká. Go bohten olggos árvidan ahte ledjen hui ruoksadin, muhto gorut lei gehppon, ja dál, iežan oadjebas lanjas, beare návddašan mañjábáruid. Jáhkán lei munnje buorrin, vaikko veahá heahpan nai. (Skáden 2008:29-30.)

Dát bloggačálus lea hirmat konkrehtalaš čilgehus dáhpáhusas mii bohciidii dušše dainna go Poshy čohkkedii sus golbma mehtera eret. Muhtin girjeárvoštalli lea deattuhan juste dán beali girjjis ja čállá árvoštallamis ahte fantasiijačilgehusat sáhttet muittuhit veaháš dievdoolbmo fantasiija, dárogillii “mannlig overføringsfantasi”, ja lohká ahte juste dán oktavuodas čuohcá veaháš unohassan go diehtá ahte ii leat nieida mii čállá, muhto dievdoolmmoš (Enge 2011). Son oaivvilda ahte Ihpila sexaniegut muittuhit dievdoolbmuid jurddašanduogi, mii iešalddis sáhtta leat duohta go diehtit ahte girječállii rievtti mielde *lea* dievdoolmmoš ii ge nuorra studeantanieida, muhto nuppe dáfus sáhtta dán maiddái dulkot dainna lágiin ahte Ihpil govviduvvo eambo dego bárdnin go nieidan *danne* go lea lesba. Nu bohtá ge ovdan ahte lea dábálaš maskuliniseret lesba nissonolbmo (ja femininiseret homofiila dievdoolbmo) nu ahte šaddá dikotomalaš sohkaealoktavuohta (Lorentzen & Mühleisen 2006:136), ja girji ovddida dan dáfus heteronormatiiva beliid maid queer-dutkama mielde lea dárbu čalmmustahttit.

Iešalddis ii soaitte leat nu imaš ahte nuorra olbmos leat garra himut, muhto vuohki movt Ihpil ovdanbukta jurdagiid sáhtta leat veaháš hirpmáhuhti. Beavegirji lea dieđusge priváhta čálus maid čállá alccesis ja gos oažžu čállit juste dan maid háliida, muhto Ihpil ii čále dušše beavegirjii, son čállá blogga internehtas maid dasto almmuha olles máilbmái. Dát dahká seksuálalaš fantasiijaid govvideami veaháš imašlažžan. Lea go dábálaš bloggii čállit nie dárkilis govvideamiid maid earát sáhttet lohkat, ja go vel lea várra ahte olbmot sáhttet fuomášit gii son lea pseudonyma duohken? Ii sámi studeantabiras leat nu stuoris Romssas, Ihpil čállá Skánit-suopmanii, ja dasa lassin lea son maiddái almmuhan guđe fága son lohká. Dan dáfus livččii su álki identifiseret. Muhto nuppe

dáfus sáhtta dán maiddái dulkot dainnalágiin ahte Ihpil ii čuovo dábálaš servodatnorpmaid dahje -jurddašavugiid danne go lea lesba. Soaitá leat nu ahte lesbat jurddašit earáládje, mii livččii mielde su sirreme “spiehkastat”-kategoriijii heterofiillaid ektui. Lea olu áššiid dáfus čielggas ahte vaikko Ihpil lea lesba ja čállá lunddolaččat dan birra, de son goitge váivahuvvá dainna go lea earálágan go earát, ja ballá maiddái earáid reakšuvnnain. Vuosttaš geahčastagas orru girji rihkkume buot heteronormatiiva govvádusaid ja vuordámušaid, muhto seammás lea homofiilija tematiserejuvvo dainna lágiin ahte negatiiva beliin dattetge šaddá eanemus deaddu. Mii sáhttit girjii dulkot dainna lágiin ahte lesbbaid eallin lea váttis, lesbat leat álo “eivakto”, sii čirrot, sii leat lihkoheamit ja loahpas jápmet, dahje vejolaččat sorbmejit iežaset. Lea gal hui buorre go homofiilija oba tematiserejuvvo ge sámi girjjálašvuodas, muhto livččii maiddái miellagiddevaš lohkat girjjiid gos váldopersovdna lea queer, muhto seammás sámgár. Dakkár girjjit eai oro gávdnome sámi čáppagirjjálašvuodas.

4.4.3. Sohka-bealrollat

Sohka-bealrollat *Ihpil - Láhppon mánaid bestejeaddji*-girjjiis bohtet ovdan veaháš earáládje go dain eará girjjiin dán analysas. Go girjjiis eai ovdanbuktojuvvo nu čielga olmmošlaš gaskavuodat dan geažil go girji lea dušše Ihpila oaidninsajis, de eai beasa lohkkat oaidnit ja oahpásnuvvat eará persovnaide nu bures. Visot lea Ihpila iežas oaidninsajis danne go sus dat lea muitaleaddji-jietna. Eanas dáhpáhuvvá “mun”-hámis, ja eanas dáhpáhusat leat Ihpila iežas jurdagat dahje govvádusat. Persovdnagovvádusat šaddet veaháš ovttagardánat, ja nu šaddet maiddái sohka-bealrollat seaddasat. Lea váttis dadjat movt rollat duođaidge leat go eat oainne ovttasdoaimmama, muhto dušše nuppi beali jurdagiid dáhpáhusa birra. Dattetge leat soames ovdamearkkat gos sohka-bealrollat bohtet ovdan, gos Ihpil govvida dáhpáhusaid dárkilit. Ovdamearkka dihte čállá Ihpil ovtta dáhpáhusa birra Driv nammasaš olgobáikkis, gos son finada muhtin bearjadat eahkeda ja deaivá muhtin bártni gii álgá su nala bahkket:

Mánnodat čakčamánu 3. beaivi

(...) Bearjadaga ledjen fas olgun, vulgen Drivii mañjit, go moadde olbmo mat ledje leahkán sáme feasttas mannan basi mu hástale boahtit. Muhto in diehtán ahte nu váivi galggai šaddat... Doppe lei oainnat bárdni guhte lei leahkán doppe dan feasttas, muhto geainna in lean ovdal hoallan, ja uttadahpi go dohko bohten álggii munnje viggat nu ihána... Ii lean beare veahá ge, galggai mu doallat ja ii heaitán mu giehtadit, ja vaikko geahččálin sáddet sutnje signálaid ahte in su huollan beare jotkkii ja šattai vel vearrát. Álggii munnje savkalit (ii jur savkalit nahkan go lei nu juhkan, čuoččuui doppe soalssideame mu bealji sisa) fasttes diŋggaid, ahte galgen su mielde siidii, maid hálidii muinna dahkat, rámidii iežas čippi, man stuooris lei (biro sámebártnit), ja loahpas šattai nu vearrái ahte fertejin beare vuolgit. Suddu, go livččii muđui hávskkes eahket, muhto earát nai ledje nu juhkaluvvan ahte eai huomedan eai maidige. Váivi, dieđun, bárdnái nai, muhto go ii liiko bártniide ii liiko bártniide. (...) (Skåden 2008:23.)

Dán ovdamearkkas oaidnit ahte Ihpila mielas lea bárdni nu gárremiin ahte ii leat man ge veara suinna humadit, ja dasa lassin son snoallá, hupmá árvvohemiid ja bahkke nala. Bárdni rávida maiddá iežas “čippi” man stuoris dat lea. Čibbi lea Skánit-suopmanii seamma go dievdoolbmo bierggas. Ihpil čállá vel “biro sámebártnit” ruođuid sisa, mainna orru oaivvildeame ahte dát lea typihkalaš dahku sámi bártniid gaskkas. Sámi bártnit eai leat nu beare romantihkalaččat dán govvádusa mielde, muhto baicca dakkárat mat juhkanvuodas álget bahkket nieiddaid nala ja dasto vel vigget hirpmáhuhttit nieidda árvvohis vugiiguin. “Biro sámebártnit”-govvadásain generalisere Ihpil buot sámi bártniid dakkárin, ja nanne diskursiiva geavada sohka-bealrollaid hárrái mii lea mielde doalaheame sosiála máilmmi gos leat iešguđetlágan fápmodilit, nu go Jørgensen ja Phillips (1999:75-76) čálliba.

Fairclough geavaha doahpaga hegemoniija čilget fápmodiliid ja fápmoválldi, ja juohke diskursaoassálasti rahčá álo oazžut eanemus lági mielde fámu servodaga ráđđejeaddji diskurssaid hárrái (Jørgensen & Phillips 2008:88). Ihpila ovdamearkka sáhtta dulkot nu ahte Ihpilis ja bártnis lea juogalága fápmogizžu mas heterofiliija lea vuodđun. Ihpil viggá signaliseret ahte son ii liiko go bárdni doallá ja čárvu su, muhto bárdni ii doahttal ja dušše joatká. Ihpil ii beasa sus earránassii ovdal go vuolgá.

Fairclough golmmadimenšunála modealla mielde lea teaksta, dán dáfus *Ihpil - Láhpon mánáid bestejeaddji*, gielalaš váikkuhangaskaoami bokte mielde konstruereme iežas duohtavuoda, namalassii ahte sámi bártnit leat *biro* jallat gárrenoavvis geat eai ipmir signálaid. Loahpas goitge Ihpil bealušta bártni, go dadjá ahte lea váivi, bárdnái maid, muhto go ii liiko bártniide, de ii liiko bártniide. Dát geažuha ahte heterofiila eallinvuogis lea hegemoniija servodagas, maiddá Ihpila iežas ipmárdusa mielde. Son diehtá mii sus vurdojuvvo go lea nieida bártni fárus. Bárdni doallá, čárvu ja viggá niidii ja vuordá lihkestuvvat dainna, muhto Ihpil ii searvva dasa, ja de fas beanta váivahuvvá go ii nagot deavdit bártni vuordámušaid. Ii son sivahala bártni, muhto iežas, ja dáhpáhus báhcá Ihpila iežas oamedovddu giksin.

Orru leame dohkkehuvvon servodagas ahte bártnit ožžot láhttet dieinna lágiin, ahte vigget nieiddaide “nu ihána”, ja ahte snollet. Dan geažuha “biro sámebártnit”-generaliseren. Muhto vaikko sámi bártnit soitet ge leat diekkárat, de eatnasat goitge gávdnet guimmiid ja háhket alcceseaset bearraša, mii mearkkaša ahte servodat dohkkeha dán láhttema ja ahte nieiddat goitge liikojit sidjiide sat beare leat heterofiillat. Áidna sivva manne Ihpil ii liikon dáhpáhussii, lei dat go son ii liiko bártniide oppalaččat. Dan geažuha dajaldat “Váivi, dieđun, bárdnái nai, muhto go ii liiko bártniide ii liiko bártniide”.

Jearaldat šaddá dasto: Jus Ihpil livččii heterofiila, livččii go de liikon dien vuohkái? Livččii go de vuolgán bártni mielde ruoktot ja searvan daidda evttohusaide maid bárdni savkkuhii

(soalssidii) su bealljái? Ovdamearkka vuodul livččii lunddolaš vástidit “juo” dán gažaldahkii. Heterofiila oaidninsajis orru leame dábálaš ahte nieida ja bárdni gávnadeaba olgobáikkis, bárdni gárihuvvá ja álgá viggat nu ihániid, ja lihkostuvvá dainna vugiin. Dát lea mielde čuoldime Ihpila spiehkastahkan dán heteronormatiiva diskurssas danne go son ii liiko bártniide oppalaččat.

Asta Balto (1997:90) čállá ahte bártnit eai galgga leat nieiddaláhkái, ja nieiddat geas eai galgga leat stoaidasat, muhto baicca *curbmát*. Danne soaitá bártni láhtten dán ovdamearkkas dohkkehuvvot. Ii daga maidege ahte sii leat stoaidasat, danne go dat mearkkaša ahte sii eai leat nieiddaláhkái. Ja vaikko ii geasut ge Ihpila, de Ihpil goitge váivahuvvá bártni dihte go ii “fidnen” ja atná dan iežas sivvan danne go son lea lesba. Dan dáfus dát ovdamearka duodašta árbevirolaš sohka-bealrollaid, mii seammás maiddái govvida nuppi diskursiiva geavada, namalassii ahte buohkat leat heterofiillat dassáži go čájehuvvo ahte lea nuppeládje, ja spiehkastemiin olmmoš beahtá servodaga (ja iežas) vuordamušaid (Lorentzen & Mühleisen 2006:143).

4.4.4 Ovdagáttut

Maiddái ovdagáttuid dáfus leat *Ihpil - Láhppon mánáid bestejeaddji*-girjjis earálágan govvádusat go dain eará girjjiin dán analysas. Dán girjjis mii oaidnit áššiid “jorggu oaidninsajis”, namalassii dan movt Ihpil, guhte ieš lea lesba, vásiha ovdagáttuid homofiillaid vuostá. Dain eará girjjiin maid dássáži lean guorahallan, bohtet ovdagáttut ovdan heterofiillaid oaidninsajis. Dát dahká lohka gelddolažžan, ja dát oaidninsadji lea ge maiddái hui aktolágan sámi čáppagirjjálašvuodas. Livčče olu ovdamearkkat maid sáhtáži dán fáttá olis lohtet ovdan, muhto lea okta ovdamearka mii lea hui mihtilmas dan dáfus go ovddiduvvo homofiilla oaidninsajis, namalassi dat čálus maid Ihpil čállá mañjel go lea leamaš Solid nammasaš kafeás eará homofiillaiguin:

Distat golggotmánu 30. beaivi

Na, mii goit čohkkáimet Solidas gasku gávpogis, ja doppe čohkkádettiin huomedin imaš dobddu midjas ii leat mu ovdal guoskkahan: Olbmot guovllade. Ipmirde ahte lei homsačora olgun káfeas, ja guovllade. Ja ii leat dat, olbmot leat ovdal mu guovlladan imašlaččat, ovdamearkka dihte go lean atnán gávtti dahje sámástan almmolaš báikkis, nu ahte geahčastagaid lean hárbánnan, muhto dat geahčastagat ledje earáláganat go “sámi” geahčastagat; ledje homsageahčastagat. Lei earálágan dobdu, in dieđe goktes galgga dan čilget. Sápmelažžan don oaččut hui olu diekkár freak-geahčastagaid, don dobddat ahte leat earálágan, ja eai gáittin olbmot liiko sámiide, nu ahte muhtomin lea vašši nai sámigeahčastagain, muhto homsageahčastagat ledje earát: Gal ledje nai freak-geahčastagat, dieđun, muhto doppe lei juoga man in leat goassege huomedan sámigeahčastagain, ja midjas muhtunládje soardá eanet vel go vašši: Homsageahčastagain lei ballu.

Olbmot duodaidda balle mis, dego livččiimet vihkebuktit, dego homoseksualitehta livččii vihki midjas njomolii jus guoskkahallá homssas. Soahtán leat páranoida, ja eai gáittinat nu guovlladan, muhto lei nu issoras dobdu. Sápmelažžan lean ožžon hui olu imaš geahčastagaid ja reakšuvnnaid, muhto lean álo dego dobdan ahte goitge dohkken olmmožin, vaikko lean freak. Homsan ožžon dobddu ahte in dohkke olmmožin ge, ahte mu skibasvuohka lei vahágin earáide. Jur diekkár dobddu in leat goassege ovdal dobdan, ja lei suorggahahtti vásihit goktes homssaid beaivválaš eallin sáhtá leahkit. (Skåden 2008:53.)

Dát lea vuosttaš geardi go Ihpil lea kafeás eará homofiillaiguin. Olbmot gehččet sidjiide, ja Ihpil gohčoda geahčastagaid “homsageahčastahkan”, mat leat earáláganat go “sámigeahčastagat”. Goappaš oktavuodain lea olmmoš “freak” earáid searvvis, muhto sápmelažžan lea goitge álo dovdan ahte dohkke olmmožin. Dán govvida iežas sániiguin nu go “vihkebuktit” ja “skibasvuohta”.

Dát ovdamearka čájeha hui čielgasit ahte olbmui leat olu ovdagáttut homofiillaid ektui. Sii ballet ahte homofiliiija lea juogalágan vihki dahje skibasvuohta mii njoammu jus homsa guoská sidjiide, ja Ihpili lea suorggahahtti vásáhus oaidnit movt homssaid beaivválaš eallin sáhtta leat. Homofiliiija lea juoga mii spiehkasta norpmas, ja dat ii leat dušše eahpe-lunddolaš, muhto njuolgut balddihahtti. Ihpila mielas soardá dát eambo go vašši man muhtomin lea sámigeahčastagain oaidnán. Dattetge son dadjá ahte gal son soaitá ieš leat paranoida, mii čájeha ahte son sivahallá iežas eambo go earáid.

Ovdamearka govvida čielga heteronormatiiva servodaga gos homofiillat dovdet iežaset eai dušše spiehkastahkan, muhto beanta pervearsan. Dás sáhtta geassit paralleallaid dasa maid Egeland j.e. čállet identitehtahámiid ja seksuála sojuid hárrái. Molssaevttolaš identitehtat ja geavadat leat marginaliserejuvvon juste dan dihte vai heteroseksualitehta sáhtta ovddiduvvot norbman, álgovuolggalažžan, lunddolažžan ja riekta, ja dat kultuvra mii ovddiduvvo normálan, lunddolažžan ja árvvus adnojuvvon kultuvran, lea álo dan duohken ahte juoga eará olgguštuvvo dahje hilgojuvvo. (Egeland j.e. 2008:290). Dán ovdamearkkas boahtá ovdan ahte homofiillat hilgojuvvojit vai heterofiillat sáhttet eallit normálan, ja sii geat gullet dán marginaliserejuvvon jovkui, dovdet ahte olbmot atnet sin “vihkebuktin” ja “skibasin”. Maiddái dáinna lágiin lea *Ihpil – Láhppon mándaid bestejeaddji* mielde tematisereme homofiliiija negatiiva áššin, nu go kapihtalis 4.4.2. namuhin.

Ihpilis leat alddis maid ovdagáttut homofiliiija hárrái, ja čállá gaskavahkku golggotmánu 10. beaivvi dáinnalágiin:

(...) Dieđán ahte sáhtta dadjat ahte leahkit homofiila sulastahtta leahkit sápmelaš, ahte goabbat joavkkut leat minoritehtat ja nu, muhto munnje ii leat seamma. Lean bajásšaddan sámivuodain, ja lea oassin mu sogas ja historjjás. Dan in sáhte dadjat homofiliiija birra; in leat bajásšaddan lesbavuodain, ja ii leat seamma lunddolaš beare searvat diekkár birrasii, gonne áidna oktasaš multiplum lea seksualitehta. Hálidivččen dieđun ovtastallat homofiillaiguin, ii leat dat, muhto dalle in hálit ahte homofiliiija galgá leahkit min áidna oktasaš beroštupmi. Hálidan ahte galget leat hávskes ja kuules homofiillat. Ja nu eai dárbbas leat sápmelaččat geainna ovtastalan. Sápmelaš lea sápmelaš ja dohkke juohke beaivi. Searvesápmelaš: Na. Searvelesba: In. (Skåden 2008:41-42.)

Son buohtastahtta dás maid sámivuoda ja lesbavuoda, ja dadjá ahte goappašagat leat minoritehtat, muhto goitge ii leat seamma ášši. Sápmelaš gal lea sápmelaš ja dohkke juohke beaivvi, muhto jus homofiillaiguin galgá servvoštallat, de gal berrejit leat hávskit ja kuulat. Dáinna geažuha seammás ahte lesba ii dohkke juohke beaivvi, ii iežas mielas ge vaikko ieš lea lesba. Dát cealkámuš maid duodašta ahte Ihpil lea bajásgressojuvvon heteronormatiiva servodagas gos homofiliiija adnojuvvo

earáláganvuhtan, ja homobirrasii searvan mearkkašivččii ahte son maiddá šaddá defineret iežas searvelesban, man son ii háliit danne go dat cokkašii su beare gáržžes hiŋgálii. Maŋit beaivvi son čállá dáinnalágiin ges:

Sotnabeaivi golggotmánu 14. beaivi

Lean go mon skábe sinne? Lean smiehttan dan dál, maŋŋil go čállen maŋimus blogga. Ja go smiehttan dan birra... lea dieđun nu ahte in juogaládje čiega gal dan, jus oaččun gažaldaga vástidan rehálaččat, muhto lean go goassege ovddidan dan aktiivvalaččat? Namuhan go dan jus livččii ságastallamis lunddolaš? Lean go goassege bargan homofiila áššiiguin? Searvvan go goassege homofiila doaimmaide? Praktiseren go? In. Ja gažaldat lea: Manin? In go háliit? Balan go? Heahpanan go?

Heahpanan goit go jurddašan ahte nu sáhtá leat ášši. Lean go duodas nu váiggas ja sealggekeahhta? Lean go diekkár guhte sojaha biekká mielde? Go nu čielga oainnuid anán sámi gažaldagain, manin in duostta in maidege jietnadit go guoská homofiila gažaldagaide? Bieguha mu jurdagiid, lea nu váivves sotnabeaivi go oba sáhtá, ja in dieđe maid galggan bargat, maid sáhtán bargat. Lean go olles olmmoš, vai lean go bealle? Maid galggan dahkat? Rievdat? Muhto jus álggán mannat homofiila doaluide, jus searvvan LLHii, jus beroštišgoađán: Mearkkaša go dat ahte lean rievdan? Šattan go buoret olmmoš beare dan dihte? In go leat dat olmmoš guhte lean, vaikko man? Vaikko man? Lea go vejolaš iežas oahpahit leat buorre olmmožin?

Ja manin čierun? Manin čierun álo? Lean go lihkolaš? Ealán go dan eallima man háliidan eallit? Lean dan máilmmis nu láhpon go olmmoš sáhtá... (Skáden 2008:43.)

Dát guokte maŋemus sitáhta dahje bloggačálloša gullet oktii. Sitáhtas oaidnit ahte sus leat olu eksistensiála gažaldagat maida ii gávna vástádusa, ja sivean dasa orru leame dat go son lea “čiegus” lesba. Go de fas buohtastahttit ovddit bloggačállošiiin mas dadjá ahte “sápmelaš lea sápmelaš ja dohkke juohke beaivvi”, de šaddá čielggas ahte Ihpil lea guovtti ilmme gaskkas identitehta dáfus. Dát duodašta dan maid Merethe Giertsen (2002:7) čállá, ahte guovtti minoritehtaidentitehta fuolaheami geažil lea jáhkehahti ahte homofiila sápmelaččat dovdet vealaheami ja identitehtaváttisvuodaid garraseappot go homofiillat muđui Norggas, danne go lea várra beahhtit iežas identitehtaid mángga dásis; sihke sápmelažžan, homofiilan ja olmmožin . Go galgá fuolahit mánga minoritehtaidentitehta, de sáhtá šaddat nu ahte muhtin dain identitehtain ii dohkkehuvvo ja nu hábme dulbmojuvvon álbmoga. Ihpila dáfus dát mearkkaša ahte son dovda ahte su homofiila identitehta ii dohkke juohke beaivvi dan heteronormatiiva servodagas masa son lea bajásgessojuvvon, ja dat givssida nu olu ahte son čieru álo.

4.5. Ilmiiid gaskkas - Máret Anne Sara

4.5.1 Oanehaččat girjji birra

Ilmiiid gaskkas lea nuoraidromána man guovdageaidnulaš Máret Anne Sara lea čállán. Girji ilmmai 2013:s DAT-lágádusa bokte. Máret Anne Sara lea nuorra olmmoš, ja son lea maid dovddus govvadáiddár gii njuohtá govaid ja sárgu. Son lea ge maid ieš sárgon girjji olggošgova ja Kristina Utsi lea hábmen girjji.

Ilmiiid gaskkas lei evttohuvvon Davviriikkaid ráđi mánáid- ja nuoraidgirjjálašvuoda bálkkašupmái 2013, muhto ii vuoitán. Dattetge lea dákkár nominašuvdna mávssolaš sámi girjjálašvuhtii obbalaččat, ja dakko bokte lea ge girjji ožžon olu fuomášumi sihke sámi ja davviriikkalaš servodagas. Girji gullá nuoraidgirje-/ fantasiijašáŋŋerii.

Ilmiiid gaskkas sáhtta várra gohčodit nuoraid fantasiijagirjin. Nu go girjji namma juo muitala, de dáhpáhuvvet áššit ilmiiid gaskkas, namalassii olbmuid ja ulddaid/eahpáraččaid máilmmi gaskkas. Ráđji duohtavuoda ja niehkomáilmmi gaskka lea hui eahpečielggas, ja nu lea maiddá ráđji olbmuid ja ulddaid, ja olbmuid ja elliid gaskka.

Girjji váldopersovnnat leaba Sánne ja Lemme, dahje oabbá ja viellja, nu go soai maiddá gohčoduvvoba. Soai leaba guokte nuora, nuppelot-jahkásaččat, ja leaba vieljažagat. Sánne lea veaháš nuorat go Lemme. Soai orru etniin, gean namma lea Rijá, ja áhčiin, gii lea Juho Joansu, ja sis lea vel beana, Čorre. Sii leat boazosápmelaččat ja orrot juostá Sámis. Sii leat árbevirolaš bearaš geat barget árbevirolaš bargguid, dálááiggis. Lemme liiko crossain vuodjit. Sus lea odđa crossasihkkel, ja lea crossasearvvi buoremus vuodjji. Sánne ges liiko šoppet olbmáiguin, muhto liiko maiddá boazodollui. Čoliid gal ii háliidivčče ráđjat, muhto diehtá ahte fargga ferte álgit dan ge. Nuora guovttos geahččaba dálááigásaš TV-prográmmaid nu go “Americas funniest home videos”, ja goappašagain leat mátketelefovnnat maid lea dárbu dávjá láddet.

Muhtin beaivvi jávkaba Sánne ja Lemme imašládje go leaba suhtuiguin vuolgán ruovttus crossasihkkeliin vuojašit maŋŋel go Lemme lea diggon áhčiin crossabána geažil. Áhčči sivahallá crossavuddjiid jallan ja dáččan go eai ipmir ahte leat crossabána hukseme sin deháleamos liigeguhtuneatnamiidda. Sánne ja Lemme maŋis ii báze mearkage, muhto sihkkel gávdno meahcis crossabána lahka. Eadni ja áhčči leaba botnihis morrašis go eaba dieđe mii mánáguoktái lea geavvan. Gollet vahkkut ja mánut. Aviissat loahpas heitet čállimis dáhpáhusa birra, ja ieža nai váhnenguovttos measta vuolláneaba ohcamis.

Dat mii duodas dáhpáhuvvá, ja maid lohkki beassá diehtit, muhto eaba fal eadni ja áhčči, lea ahte go soai leaba meahcis seavdnjadin gincume ja rieja doallame sihkkeliin maid šaddaba láidet go bensiidna lea nohkan, de gullogoahat ártegis biškkas. Álggos eaba ipmir mii lea, muhto de

fuomášeaba ahte lea unna mánáš. Soai leaba vuojašemiin ráfehuhttán eahpáračča, muhto ieža gal eaba dieđe mii dat lea. Navdiba neavrri mánnán, oainnat Sánne lea moadde beavvi ovdal deaivan muhtin geahppadit beallái olbmá gii lei neavrri máná hoahkan. Eaba soai dieđe ahte lea eahpáraš ja ahte dan galgá gásttašit jorggu áhččemiinnain, eaba ge dieđe ahte ii man ge dihte ábut eahpáračča luoitit birastahttit golmma geardde. Ja nu soai ráimmahallaba, dahje šaddaba ilmmiid gaskii.

Nuorat leaba dál ulddaid máilmmis, boazun. Soai áibbašeaba ruoktot, muhto ii leat diehtu movt dohko beassat, ja beassaba go ollenge. Ulddaid máilmmis leat olu hástalusat ja mángii goasii duššaba, muhto birgeheaba heakkaska jur dan nalde. Doppe leat maid čáhppes mierkkát mat leat hirbmat várálaččat. Soai šaddaba ieža dákkár čáhppes mierkká sisa, muhto imaš vugiin beassaba doppe fas olggos heakkas. Soai dađistaga ipmirdeaba ahte dát čáhppes mierkkát ulddaid máilmmis leat gusto báikkít gokko olbmuid máilmmis leat huksen viesuid ja gávpogiid. Čáhppes mierkkát ulddaid máilmmis mearkašit čielga jápmima. Čáhppes mierká goddá buot šattuid ja eatnama.

Biggá, uldaáhkku geainna deaivvadeaba go beassaba čáhppes mierkkás olggos, rávve sudno nu bures go sáhtta. Son lea uldaáhkku, stuora noaidi, gii veahkeha buohkaid geat dárbbášit veahki. Son addá sudnuide biepmu ja vuoiñastanvejolašvuoda, ja muitala ahte čáhppes mierkkás eai leat gallis ovdal sudno beassan eret. Biggá muitala ahte ferteba fas eahpáraččain deaivvadit jus háliideaba ruoktot beassat, muhto dán háve ferteba rievtteládje feret, ja gásttašit eahpáračča jorggu áhččemiinnain. Nu soai vuolgiba eahpáračča ohcat. Nuora guoktái lea váttis muitit movt galggai ge, ja goasii eahpáraš fas beassá birastahttit sudno golmma geardde - ja mii de geavaš? Muhto lihkus muitába movt galgá, ja eahpáraš oažžu ráfi go gásttašeaba su bovdnaoavivn.

Nu soai beassaba fas olbmuid máilbmái, muhto leaba ain boazun. Áhčči čalbmá sudno ja vuolgá viežžat ellui. Árvvoštallá uldda boazun ja bálkesta niibbi badjel. Ja dasa nohká. Beassaba go fas olmmožin? Dan eat dieđe. Soaitá boahhte girjjis boahtit ovdan, oainnat Máret Anne Sara almmuhii 2014 beassáziid iežas nuppi girjji, *Doaresbealde doali*, mii lea *Ilmmiid gaskkas*-girjji joatkka.

4.5.2. Ráhkisvuohta ja seksualitehta

Ilmmiid gaskkas-girjjiis ii leat ráhkisvuohta ja seksualitehta guovddážiis. Girji lea eambbo fantasiijaromána mas imašlaš dáhpáhusat dolvot muitalusa ovddos guvlui, ja girjji váldopersovnnat Sánne ja Lemme leaba vieljažagat geat ovttas bargaba doarrut hástalusaid vuostá mat ain boheiidit. Muhto vaikko ráhkisvuohta ja seksualitehta eai leat ge nu guovddážiis dán girjjiis, de leat girjjiis goitge muhtin geažuheamit mat leat oalle árbevirolaččat sohkabeal-dualismma ektui. Danne lean välljen *Ilmmiid gaskkas*-girjji oassin iežan analysii, oainnat okta dehálaš bealli homo- ja queer-dutkamis lea ge guorahallat sohkabeali eambbo mánggabealagin go maid dát dualisma diktá.

Queer-teorija mielde lea dehálaš vávjit movt diehtemeahttunvuohta dahje cieggan árbevierut loahpa loahpas gártet riev dama ja ovdáneami goazaheaddjin ja hehtejeaddjin, ja dakkár mekanismmat muittuhit juste seammá praksisa go mii dáhpáhuvvá go sohkaabeliid doaimmat stirdot fásta minstariid sisa. (Egeland j.e. 2008:290.)

Sánne ja Lemme dáfus ii leat goassege sáhka ráhkisvuođas dahje geasa dahje makkár olbmuid soai liikošeigga. Ráhkásaččaid ráhkisvuohta ii leat guđegeládje deattuhuvvon girjjis, áidna spiehkastat mas vuhtto ráhkisvuohta lea eatni ja áhči oktavuodas. Soai leaba áidna bárragoddi gean birra gullat, ja dan dáfus lea *Ilmiiid gaskkas*-girji earalágan go dat eará girjjit dán čállošis, gos ráhkisvuohta lea mihá eambo guovddáži. Dattetge gullat veaháš eatni ja áhči oktavuoda birra go Sánne ja Lemme leaba jávkan, ja eadni álggos sivahallá áhči go lei nu fasttit dajadan Lemmiin crossabána birra:

*-Lei go jur dárbašlaš nie fasttit dadjat sutnje? Iihan son leat go mánná. Gal son goit ipmirda jus suinna dábálaččat hupmá, ja čilge... ja dál soaitá...
Eatni¹³ sihkastii gatnjaliid, ja áhči váibmu vuojui. Son čohkkedii, deaddelii gardnjiliid čippiid vuostá ja dollii oaivvi gieđaid gaskii. Čorre njágai siivvut báldii ja lihkahalai áhči gieđa njunnegežiin.
-Ándagassii guoibmi... dieđusge ii leat du sivva. Eadni guggii ja dollii áhči oaivvi ratti vuostá. Áhčči njulgii čielggi.
- Mun vuolggán crossabánii, ammal dál leat doppe olbmot. Son deaddelii gahpira oaivái ja jávkkehii olggos. Čorre manjis. (Sara 2013:38.)*

Dán ovdamearkkas oaidnit ahte eadni ja áhčči leaba burežagat vaikko álggos measta dikkáskeaba. Eadni átnu áhčis ándagassii go álggos sivahalai su nu fasttit dajadan, ja gohčoda su “guoibmin”, mii lea hui čappa namma beallelažžii. Sátni iešalddis sisttisdoallá ráhkisvuođa, ja lea maiddái sohkaabealneutrála sátni mii heive buotlágan bárragottiide, sihke náitalan bárragottiide, náitalkehtes bárragottiide ja LHBT bárragottiide. Áhčči gullat eamida sániid ja njulge čielggi ja lohka ahte son vuolga crossabánii. Son ii vásttit maid son jurddaša dahje makkár váivvit sus leat, ii oba huma ge dovdduid birra, dušše njulge čielggi ja lohka ahte son vuolga. Dát ovdamearka heive bures dainna movt Asta Balto govvida sámi dievdduid. Bártit ja dievdoolbmot galget leat “garra albmát” geat eai čájjet dovdduid, ja dakkár lea ge áhčči. Mii oaidnit gal ahte son lea váivvis go čohkkeda, deaddela gardnjiliid čippiid vuostá ja dolle oaivvi gieđaid gaskii, muhto ii son huma dan birra. Lea dušše eamit gii hupmá.

Nuppi ovdamearkka eatni ja áhči oktavuodas gullat go eadni fas jáhkkigoahtá ahte manát soaitiba gávdnot, ja ahte soai eaba ábut vuollánit ja diktit ohcama heaittihuvvot:

*Eadni lei nu mánggii háliidan dollet su, ja čierut su salas, muhto ii sáhtán. Ii nagodan hupman dan birra, iige sáhtán isidii duvdiit vel eambo nođiid. (...)
- Gula Juho, mii eat sáhte vuollánit. Ean sáhte diktit ohcama heaittihuvvot. Áhčči ruvvi čalmmiid, dego iskat ahte son lei duodas gohcime. Illá jáhkii eamida sániide.
- Dieđusge, ihttánaga!
Áhčči dollestii eamidis birra čavgadit.
Vimmat.*

¹³ sic!

Son lei guhkit áigge dovdan iežas nu akto. Ja manjel dien hovkkiiduvvon ádjá, geas suoli lei doivon gávdnat veahki, lei son measta ieš ge vuollánan. Dál dovddai ahte oaččui odđa vuoimmi ja nohkai mojonjálmmiid. (Sara 2013:123-126.)

Dán ovdamearkkas oaidnit ahte eadni ja áhčči eaba nagot hupmat nu olu dovdduid ja jurdagiid birra. Soai leaba gáiddadan dáhpáhusaid geažil ja gillába goabbat čiegas. Sátni “viimmat” geažuha ahte seanadeapmi lea juoga maid áhčči lea sakka vuordán, ja mii gullat ge su jurdagiid das ahte son lei guhkit áigge dovdan iežas nu akto. Ii eadni ge leat nagodan hupmat áššiid birra. Dán sáhtta dulkot dainnaláigiin ahte go nissonolmmoš ii huma, de ii šatta sáhka obanassiige danne go sámi “garra albmát” goit eai huma. Nu go ovddit ovdamearkkas juo oinniimet, de lea áhčči “garra almmái” ja sii eai huma dovdduid birra. Ja go eadni ii ge leat sáhtán hupmat áššiid birra, de leaba gáiddadan. Orru leame nu ahte lea eamida duohken hupmat váttis áššiid birra, ja jus eamit ii ovddit áššiid, de dat báhcet humakeahtta. Dakko bokte leat sohkabealrollat hui mihtilmasat eatni ja áhči ráhkisvuoda-oktavuodas. Soai leaba hui dábálaš bárra sámi máilmmis, ja go eai leat eará bárragottit ovdamearkan dasa movt ráhkisvuodaáššit bohtet ovdan girjjis, de šaddá ge girjji áidna ráhkisvuoda-ovdamearka minsttarin dasa movt ráhkisvuodta govviduvvo *Ilmmiid gaskkas*-girjjis, namalassii hui dábálaš A4-heterofiila bárragoddin geat leaba náitalan ja geain leat 2 máná ja beana ja stuora biila, ja goappašagat deavdiba daid vuordámušaid mat servodagas leat sohkabeali hárrái. De fas nuppe dáfus šaddá maiddái dán girjji ráhkisvuodagovvideapmi heteronormatiivan danne go girjji áidna bárragoddi lea nu stereotypihkalaš heterofiila bárra.

Vaikko seksualitehta ii ge leat guovddážiis girjjis, de lea goitge okta ovdamearka mas geažuhuvvo dan guvlui:

Beavddi alde lievdistedje duoldi varas márffit. Viellja dohppii dokki ovddemusas, geigii oappá guvlui ja boagustii. –Hušš! Heahpan eret láhttemis! Eadni lei jođán šiggulit go ipmirdii maid lunta lei heaimmisteamme. Oabbá veahá heahpanii, muhto ribahii goitge skužistit. (Sara 2013:28.)

Vieljas leat árvvohis medelusat, mii lea hui stereotyhpalaš govvádus bártniin, ja oabbá fas skužista, mii lea stereotyhpalaš reakšuvdna nieiddain. Doggi (doggemárfi) lea gassa márfi mii sáhtta muittuhit dievdoolbmo biergasa, ja viellja evttoha ge oabbái dokki geaigguhemiin ahte dievduid bierggas livččii juoga mii galggašii beroštahttit oappá, ja nu orru ge dahkame go oabbá veaháš heahpana. Viellja nárrida oappás dan guvlui ahte gal son gul diehtá makkár jurdagat ja vuordámušat sus leat bártniid ektui, ja ovdamearka čájeha ahte Sámis adnojuvvo hui diehttelas áššin ahte nieiddaid oažžu dahje galgá bártniiguin nárridit. Nárrideami birra čálán maiddái eambo 5. kapihttalis.

Ovdamearkkas oaidnit maiddái ahte oabbá ja viellja leaba konstruerejuvvon heivet dasa maid servodat vuordá nieiddain ja bártniin, jus čuovvut Wadel ja Wadel (2007:19) servodatdulkoma. Servodagas lea vurdojuvvon ahte nieiddat galget leat fiidnát ja galget beaitit eai ge moivet, muhto bártniin gal gierdat, dahje meastá vuordit, eambo heaimmistemiid, juste nu go

Lemme dahká. Sátni “heaimmistit” čujuha árvvohis láhttemii, dán oktavuodas dego jávohis snoallamin, ja dán márfeovdamearkka sáhtta ge dulkot dainnalágiin ahte viellja lea oahppan ahte bártnit ožžot veaháš heaimmistit ja snoallat, danne go servodat gierdá dan, na measta vuordá dan bártniin. Dan vuohttit maiddá Konrad Nielsena sátnegirjiin, gos leat olu eambbo sátnit nieiddaid árvvohis láhttema birra go bártniid, nu go lean teoriijaoasis dárkileappot čilgen. Viellja soaitá maiddá dovdat ahte son movttiidahttojuvvo láhttet nu go bártniin vurdojuvvo, ja danne son láhtte dainnalágiin ja dovdá iežas dađistaga eambbo bárdnin. Sohkabealrollat jorret dego gierdun, nu go Judith Butler (1999:45) maid árvala iežas perfomativitehtateoriijas, mas dadjá ahte mii eat láhtte dihto vugiid mielde danne go mii dovdat iežamet nissonolmmožin dahje dievdoolmmožin, muhto baicca ahte mii dovdat iežamet nissonolmmožin dahje dievdoolmmožin danne go mii láhttet dihto vugiid mielde. Dát mearkkaša ahte viellja heaimmista vai dovdá iežas eambbo dievdoolmmožin, mii soaitá leat mávssolaš nuorra lunttaide dan agis go viellja lea. Son háliida nannet iežas “dievdovuoda” heaimmistemiin.

Oappá skužisteapmi soaitá movttiidahttit vielja eambbo láhttet dieinnalágiin danne go skužisteapmi buktá sutnje buriid dovdduid, ahte dát lea juoga masa olbmot suoli goitge liikojit vaikko vigget heahppášit, nu go eadni dahká. Dan bokte láhtte maiddá oabbá nu movt nieiddain vurdojuvvo, ja soaitá dainnalágiin dovdat iežas eambbo nieidan nu go Judith Butler (1999: 34) evttoha. Jus dáhpáhus livččii leamaš nuppegežiid, ahte oabbá heaimmista ja viellja heahpana ja skužista, de livččii eatni reakšuvdna soaitán leamaš garraseabbo. Son livččii soaitán ránggáštít dákkár bonju láhttema, ii ge dušše heahppášit, dahje livččii soaitán ignoreret, nu go Nielsen ja Rudberg (1989:11) čálliba sohkabealsosialiserema birra .

4.5.3. Sohkabealrollat

Vaikko ráhkisvuoda- ja seksuálaáššit eai leat ge nu guovddážis *Ilmmiid gaskkas*-girjjis, de leat goit sohkabealrollat oalle mihtilmasat. Girjji váldopersovnnat, Sánne ja Lemme, leaba stereotyhpalaš nuorat geain leat stereotyhpalaš beroštumit sohkabeali ektui. Sánne stuorámus astoáiggeberoštupmi lea šoppen, nu go čuovvovaš ovdamearkkas oaidnit:

Ieš lei duđavaš ja oba mihá sihkar ahte jus beare ii livčče leamaš nu váttis daid ruđaid háhkat, de livččii eahpitkeahhtá šoppen leamaš su stuorámus astoáiggi doaibma (Sara 2013:13).

Sánne liiko šoppet, ja jus sus livččii doarvá ruhta, de livččii álo šoppeme. Dan duodašta sátni “eahpitkeahhtá”. Ii leat eahpádus ge ahte šoppen lea sutnje dehálaš. Lea hui dábálaš govvádus servodagas maiddá ahte nieiddat liikojit šoppet, ja nu lea ge dát beroštupmi typihkalaš nieidaberoštupmi man maiddá Sánne deavdá ollásit. Servodat lea šoppema defineren feminiidna beroštupmin, ja lea dakko bokte diskursiiva geavat servodagas mii govvida femininitehta.

Nuppe dáfus lea maiddáí dábálaš stereotipihkalaš govvádus homofiila bártniin ahte sii liikojit šoppet, mii geažuha ahte homofiila bártnit leat feminiinnat. Sánne viellja Lemme gal ii dáidde leat feminiidna, danne go sus leat typihkalaš bárdneberoštumit nu go crossavuodjin:

Viellja riežuhii sihkkela bures ovdalgo coahkehii giirii ja cikcii leavttu. Sihkkel rágádii, ja bieggá gaikkáhalai biktasiid go soai sáttoborgan gaccasteigga jalgga badjel. Mun ráhkistan crossa! (Sara 2013:12.)

(Girjjis lea "Mun ráhkistan crossa!" finjučallagiin, muhto go dás lea olles sitáhtta finjučallagiin, de lean dás välljen bidjat vuolláisárgá vai bohtá ovdan ahte cealkka lea deattuhuvvon).

Vuolláisárgojuvvon "Mun ráhkistan crossa!" govvida viellja iežas jurdagiid, ja lea čuorvvasmearka vel mañábealde. Dát duodásta ahte viellja duodái ráhkista crossa, ja crossavuodjin lea ge oalle garra valáštallansuorgi mii gáibida duostilvuodá ja leavttu. Crossavuodjin lea maskuliidna valáštallan, ja nu bohtá ge čielgasit ovdan *Ilmmiid gaskkas*-girjjis ahte Lemme lea maskuliidna bárdni, dahje "garra almmái", nu go Asta Balto (1997:131) govvida sámi dievdduid ja daid vuordámušaid mat servodagas leat sidjiide.

Sánne ja Lemme leaba hui nannosit bajásgessojuvvon nieidan ja bárdnin, ja sohka-bealrollat leat dakko bokte oalle čalbmáičuohccit. Sánne lea nieida ja Lemme lea bárdni, ja vaikko nieiddat ja bártnit leat ge goabatláganat luonddus ja mentálalaččat, de ii leat daddjon ahte sohka-bealit leat riegeádan predefinerejuvvon vugiiguin ja beroštumiiguin. Nu go teoriijaoasis lean čilgen, de leat nieiddaide ja bártniide goabatlágan vuordámušat ja dan oaidnit maiddáí dán ovdamearkkas:

Diedusge fertii oabbá ieš maid fargga márfugoahhtit. Bohčit ja ráidnet čoliid, máistit vara, ja vearrámus; čorget mañjel dan issoras sturje barggu! Muhto ii vuos. Moatti jagi geahčen soittii, muhto dassáži ii gillen oabbá seaguhit iežas dán bargui. Márfun gal livččii áibbas ortnegis, muhto diet njuoska varra... ja čorgen! (Sara 2013:24.)

Lea vurdojuvvon ahte Sánne galgá oahppat márfut, danne go dat lea dat mii sámi nieiddain vurdojuvvo. Sáni "diedusge" muitala ahte Sánnaí lea nu diehttelas ášši ahte son ferte oahppat márfut ahte ii gažat ge manne. Son diehtá ahte dat vurdojuvvo sus danne go lea nieida, diedusge ferte son dan dahkat. Sámi bearrašis oainnat galgá nieida oahppat bargat dan maid nieiddat árbevirolaččat leat bargan áiggiid čađa, ja bártnit fas galget bárdnebargguid bargat. Dát lea diskursiiva geavat mii bohtá ovdan maiddáí *Ilmmiid gaskkas*-girjjis, ahte sámi nieiddat galget máhttit čoliid rádjat, ja dát lea dakkár vuordámuš maid ii galgga gažadit vaikko ii livčče ge nu beare miella dan dahkat dahje oahppat. Sámi máilmmis lea márfun okta servodaga doxain ja diskursiiva geavadiin nieiddaid hárrái mii dušše lea nu. Sánne diehtá maiddáí ahte son lea vuos dan made nuorra ahte soaitá nagodit moadde jagi vel mañidit dien váivves barggu, muhto álgit son gal šaddá goas dál de. Dat lea áibbas čielga vuordámuš, nu go oaidnit čuovvovaš sitáhtas:

*Eadni luoitilii dokki báhtái ja geahčastii áhččái. Goappešagat bogostalaiga, go diđiiga man unnán sudno váhkar illudii dán bargui, mii fargga lei vuordimis.
- Boahte jagi, de lea du vuorru. (Sara 2013:25.)*

Sihke eadni ja áhčči diehtiba ahte Sánne ii háliidivčče čolliid rádjat ja márfut, muhto goitge ii leat sudnos fleksibilitehta dan hárrái. Dat lea juoga mii lea vuordimis, juoga maid son *galgá* bargat ja mii lea oassin su sohkabealsosialiseremis.

Nu go teoriijaoasis lean čállán sohkabealsosialiserema birra, de nieiddat ja bártnit dieđusge leat goabbatláganat luonddus ja dat movt servodat árvvoštallá femininitehta ja maskulinitehta lea hui guovddázis sosialiserenproseassas (Nielsen & Rudberg 1989:11). Viessobarggut ja biebmoráhkadeapmi rehkenastojuvvo feminiidna árvun. Sánne lea sosialiserejuvvon iežas nieidarollii vuos ságaid bokte, go váhnemat árvvusge leaba hupman ja muitalan sutnje mii sus vurdojuvvo, ja moatti jagi geahčen de ferte albma duodas bargagoahtit daid bargguid mat sus vurdojuvvojit. Wadel ja Wadel (2007:19) čilgehusa vuodul lea maid vejolaš dadjat ahte lea lunddolaš ahte Sánne boahteáiggis, jus ieš oazžu mánáid, hobehišgoahtá nieiddaidis bargat dan seamma maid su iežas eadni su dál oalgguha bargat.

Dievddut ges galget bargat roavvabargguid, nu go njuovvat, rihttet ja smávvet gorudiid, ja maddái dat boahtá ovdan *Ilmmiid gaskkas*-girjjis:

Áhčči čuoččui nuppe bealde gievkkana. Son lei juo gárdde luhtte rihtten gorudiid ja dál lei smávve ovdalgo galmmiha.

–Vai don go háliidat?

Son lei buori mielas iige máššan čavvgaheames bártnis gii suoibbu bođii gievkkanii. (Sara 2013:25.)

Dán ovdamearkkas oaidnit ahte vieljas vurdojuvvo ahte son galggašii bargat seamma bargguid go áhčči ge. Ii vieljas ge oro leame nu miella bargat dan mii sus vurdojuvvo, dan oaidnit “čavvgaheames”-sánis. “Ii máššan čavvgaheamis” geažuha ahte áhčči diehtá ahte bártnis ii leat nu hállu rihttet ja smávvet gorudiid, muhto son goitge hástala, ja dát hástaleapmi dáidá leat oassin sohkabealsosialiseremis mainna áhčči čajeha ahte son vuordá bártnis ahte son galgá beroštit dain bargguin ja bargat dan mii lea dievdoolbmo bargu ruovttudoalus, namalassii roavvabarggut. Goappašat ovdamearkkat leat hui heteronormatiiva govvádusat dan dáfus ahte lea čielggas ahte nuora guoktás vurdojuvvo ahte soai galgaba bargat dan maid nieiddat ja bártnit dábálaččat barget sámi máilmmis, danne go rehkenastojuvvo ahte soai leaba heterofillat geat galgaba boahteáiggis gávdnat beallelačča nuppi sohkabealis, ja de lea dehálaš ahte soai máhttiba iežaska rollaid deavdit eamidin ja isidin.

Wadel ja Wadel (2007:19) čálliba ahte luonddu bealis leat olbmot oalle dievasmeahtumat ja bealledagus. Mii fertet oahppat olu áššiid vai birget, ja dušše unna oasáš das maid mii dárbbášit vai birget boahtá “luonddus”; eanas boahtá dan kultuvrras ja servodagas gos mii eallit. Mii oaidnit máilmmi dihto vuogi mielde, ja dat duohtavuolta maid mii oaidnit ja gohčodit servodahkan ja kultuvran, leat olbmot ieža ráhkadan. Sámi máilmmis lea doloža rájes leamaš lunddolaš ahte nissonolbmot, geat ožžot mánáid eai ge leat nu gievrrat go dievdoolbmot, orrot ruovttus ja barget ruovttubargguid, ja dievdoolbmot fas johtet meahcis, bivdet, njuvvet ja barget roavvabargguid.

Dán áigge leat eará áiggit, eará fievrrut ja eará vejolašvuodát juogadit sohkabealrollaid ja bargguid earáládje. Skohteráigge ollejit guodoheaddjit ruoktot jođáneappot go dološ áigge. Ealu sáhtta vuodjit beaivebottas, niestebohcco sáhtta geasehit skohterreagain ja rumašlaččat eai leat barggut nu lossadat go ovdalaš áiggiid. Biergguid rihtten liegga, ráinnas gievkkanis ii leat rumašlaččat nu gáibideaddji ahte Sánne ii livčče dan sáhttán bargat, ja márfun ii ge leat bargu maid Lemme ii livčče sáhttán bargat. Bargujuohku lea doloža bázahus maid sápmelaččat leat ieža ráhkadan dárbbuid mielde dalle áigá, ja maid leat oahppan ja oahpahan buolvvas bulvii dan duohtavuoda ja kultuvrra mielde gos áiggis áigái eallit, nu go Wadel ja Wadel (2007:19) maid árvaleaba. Dattetge lea bargujuohku *Ilmmiid gaskkas*-girjjis nu mihtilmas ahte sáhtta dan gohčodit diskursiiva geavadin vel min ođđamállet áiggis ge. Lohkki ii gažat bargujuogu, dat lea dušše nu, áibbas lunddolaččat. Dat lea doxa maid mii dohkkehit ja man mielde mii eallit.

Eatnis ja áhčis, geat leaba muitalusa deháleamos oalgepersovnnat, lea seammalágan oktavuoha ja bargujuohku go Sánnes ja Lemmes. Eadni ja áhčči leaba Sánne ja Lemme ovdagovat, ja soai bajásgeassiba mánáideaska iežaska sohkabealrollaid mielde. Eadni vuollána jođánit ohcamis mánáid go jávkaba, ja áhčči fas lea nággár ii ge vuollán mainnage. Áhčči maiddái garruda, ja seamma dahká Lemme. Eadni ja Sánne eaba daga dan. Buot dát ovdamearkkat čájehit ahte sohkabealsosialiseren ja sohkabeal-dualitehta lea hui mihtilmas *Ilmmiid gaskkas*-girjjis. Seammás dát leat lunddolaš ja oahpes áššit lohkkái, mii geažuha ahte heteronormatiiva eallinvuohki lea nu dábálaš ja diehttelas sihke servodagas ja girjjálašvuodas ahte mii eat oba jurddaš ge dan birra. Ja juste dan dihte go mii eat jurddaš daid birra, de dat šaddet čiegus stivrejeaddjin ja mearrideaddjin olbmuid oainnuide ja guottuide.

4.5.4. Ovdagáttut

Ilmmiid gaskkas-girjjis ii leat homofiilija fáddán guđegeládje, ja dan dáfus eai leat girjjis ovdamearkkat mat čájehivčče ovdagáttuid homofiillaid hárrái. Dattetge lea girjjis ovdamearkkat mat čájehit ovdagáttuid dakkár áššiid ektui mat leat apmasat ja mat veaháš balddihit dan geažil:

Áhčči lei measta duldeme. Dien digaštallama son ii oba gillen ge joatkit. Gierdá guoros oivviid deavdit. Dasa dárbbášuvvo áigi, ja dat ii gávdno dál.

- Diekkár dásis in oba gillege joatkit dán digaštallama, harai son hárjeheaddjái ja vázzái biilii. Hárjeheaddji fáippui suorpmain maŋŋái. Helveha doahpalas sápmelaččat. Eai goassege duđavaččat!
(Sara 2013:42.)

(Girjjis leat vuolláisárgojuvvon cealkagat čállojuvvon finjučállagiin, muhto go dás lea olles sitáhtta finjučállagiin, de lean dás välljen bidjat vuolláisárgá vai boahá ovdan ahte cealkagat leat deattuhuvvon).

Dán ovdamearkkas gullat movt áhčči ja hárjeheaddji leaba suhtadan ja sivahallaba goabbat guoimmiska. Soai leaba gazzalaga danne go sudnos leat goabbatlágan beroštumit dan guovllu dáfus gosa crossabána galgá huksejuvvot. Áhčči lea boazosápmelaš ja atná duovdagiid dehálaš

guohtuneanamin, ja hárjeheaddji fas háliidivččii boltut eatnama ja ollašuttit iežas crossanieguid dainna ákkain ahte eanan gullá almmolašvuhtii. Son ii jurddaš eatnama boahhteáiggi nu movt áhčči dahká, muhto deattuha baicca dan mii lea juste dál, ahte crossabána livččii rápmin ja oavdun olles guvlui. Goappašagain vuhttojit ovdagáttut goabbat guoimmiska ektui, go áhčči gohčoda hárjeheaddji “guoros oaivin” ja hárjeheaddji fas gohčoda áhči “helveha doahpalas sápmelažžan”. Goappašagain lea diehtemeahttunvuolta ja ballu nuppi beali hárrái, eaba ge gulahala.

Ovdagáttut bohtet dávjá diehtemeahttunvuodas, ja dát lea juoga maid homofiillat dávjá vásihit ja mii maiddái namuhuvvo sivvan FAFO-iskkadeamis dasa go lea váttis iežas dovddastit homofiilan. Go oaivilat ja guottut leat vuostálaga, de sáhtta šaddat riidu ja vuostálasvuolta, ja dávjá lea minortehta gii dakkár oktavuodain vuottáhalla. Dattetge eai leat *Ilmmiid gaskkas*-girjjis ovdamearkkat maidda sáhtán čujuhit mii guoská homofiillaid ovdagáttuide, ja nu báhcá dát fáddá giedahalakeahtta dán analysas. Lea diedusge buorre go girjjis eai leat ovdagáttut homofiillaid hárrái, muhto nuppe dáfus sáhtta dadjat ahte go homofiilija ii leat oidnosis *Ilmmiid gaskkas*-girjjis ii buorin iige bahán, muhto go baicca garrasit deattuha servodaga A4-sohkabealrollaid, sohkabealvuordámušaid ja sohkabeal-dualismma, de lea dat maiddái muhtinlágan govvádussan mii čájeha ahte homofiillat ja molssaevttolaš eallinvuogit dahkkojuvvojit oaidnemeahttumin girjjálašvuodas. Dát lea paralleallan dasa maid FAFO nanne sámi homofiillaid ja lesbaid dutkama birra, mas daddjo ahte sámit leat dássázii measta oalát «vajálduvvan» dutkamušain main leat dutkan homofiillaid ja lesbaid dilálašvuoda ja nu šaddá ge maiddái dutkan ovdamearkan das movt sii leat oaidnemeahttumin dahkkojuvvon (Grønningsæter & Nuland 2009:12). Girjjálašvuoda ektui mearkkaša dát ahte girjjit nu go *Ilmmiid gaskkas* lea mielde vajálduhttime homofiillaid ja lesbaid.

5. Normalitehta ja spiehkastagat sámi čáppagirjjálašvuodas

4. kapihttalas lean analyseren njeallje áigequovdilis sámi romána ja lean ovdamearkkaiguin čájehan guđeládje heteronormativitehta boahdá ovdan sámi čáppagirjjálašvuodas. Lean erenoamážit geahčadan daid beliid mat gusket ráhkisvuoda- ja seksuálaeallimii, sohkabealrollaide ja ovdagáttuide, danne go dáid beliid LHBT-olbmot dávjá namuhit sivvan dasa go lea váttis iežas dovddastit homofiilan dahje earáládje queeran (Grønningsæter ja Nuland 2009:9). Lean buot njeallje girjji analyseren ovttá vuogi mielde vai lea álki buohtastahttit bohtosiid. Dán kapihttalas guorahalan ge dárkileappot makkár kultuvrra – normalitehta ja spiehkastagaid dáfus – sámi čáppagirjjálašvuodta lea mielde hukseme ja ovddideame. Kapihtal šaddá seammás maiddá muhtinlágan čoahkkáigeassun danne go geavahan 4. kapihttala gávdnosiid vuodđun, ja nu šattan čilget ja čoahkkáigeassit analysaid dihto konklusuvdnan.

Mu ulbmil dáinna kapihttaliin lea guorahallat ja konkluderet makkár kultuvrra sámi čáppagirjjálašvuodta ovddida normálan, lunddolažžan ja árvvus adnojuvvon kultuvran, ja mii lea dasto dat mii olgguštuvvo dahje hilgojuvvo. Queer-teoriija oainnat problematisere ahte dat kultuvra mii ovddiduvvo normálan, lunddolažžan ja árvvus adnojuvvon kultuvran, álo lea dan duohken ahte juoga eará olgguštuvvo dahje hilgojuvvo (Egeland j.e. 2008:290). Mun geahččalan maiddá gávdnosiid godđit oktii ovddeš dutkamušaiiguin mat leat dahkkojuvvon sámi homofiillaid hárrái, ja guoskkahit guđeládje dát struktuvrrat sáhttet váikkuhit LHBT-lohkkiid ja sin dovddastanproseassa.

Oanehaččat sáhtán dadjat ahte dán čállošis lean guorahallan movt heteronormativitehta boahdá ovdan sámi čáppagirjjálašvuodas. Heteronormativitehta lea doaba mii čilge guđeládje servodat bajida heterofiilija lunddolažžan ja normálan, ja eará seksuálalaš sojuid fas atná eahpelunddolažžan ja spiehkastahkan (Lorentzen ja Mühleisen 2006:146-148). Heteronormativitehta govvida earret eará dán "diehttalas-atnima" ahte bártnit ráhkásmuvvet nieiddaide, ja nieiddat fas bártniide, ja ahte goappáge sohkabealis leat dihto rollat eallimis luonddu bokte. Heteronormativitehta dutkan ja čalmmustahttin sáhtta veahkin dekonstrueret dán jurddašuvuogi.

Mun lean analyseren njeallje áigequovdilis sámi romána mat leat čállojuvvon odđasit áiggis ja maid sisdoallu maiddá govvida odđaset áiggi sámi servodagaid. Sivva dasa go lean välljen odđasit áiggi girjjálašvuoda guorahallat, lea go dat dáidá buoremusat govvidit dálá sámi servodaga ja nu maiddá lea eanemus relevánta mu dutkančuolmma hárrái. Dutkanmateriála välljemis lean deattuhan ahte goappašat sohkabealit leat ovddastuvvon čálliid bealis, ahte mánggalágan šárjjerat leat ovddastuvvon, ja dasto lean vel geahččalan välljet dakkár girjjiid mat leat ožžon erenoamáš fuomášumi servodagas man nu láhkái, danne go dakkár girjjiid dávjá olahit eambo lohkkiid.

Dát addá girjjiide erenoamáš deattu, sajádaga ja váikkuhanmuni sámi lohkkiid ektui. Girjjit maid lean analyseren leat Elle Márjá Vars girji *Čábbámus iditguovssu*, Lars Wilhelm Svonni girji *Rihkkut rájiid*, Sigbjørn Skåden girji *Ihpil - Láhppon mánáid bestejeaddji* ja Máret Anne Sára girji *Ilmmiid gaskkas*.

Mu váldoteoriija dutkanbarggus lea leamaš queer-teoriija, mii lea teorehtalaš vuohki mii analisa bokte geahččala biđget árbevirolaš sohkabeal- ja/dahje seksualitehtaipmárdusa, dahje ipmirduvvon oktavuoda sohkabeali ja seksualitehta gaskka. Lean maid geavahan sohkabeal- ja sohkabealsosialiserenteoriijaid, mat deattuhit struktuvrraid das movt mii oahppat eallit dan servodagas gosa leat riegeádan, ja movt rávisolbmui leat iešguđetlágan vuordámušat nieiddaide ja bártneide.

Metoda man mielde lean bargan, lea kritihkalaš diskursaanalysa ja erenoamážit Norman Fairclough diskursaipmárdusa ja su golmmadimensunála modealla. Kritihkalaš diskursaanalysa lea kvalitatiiva metoda mii analysere ipmárdusa doppe gos ipmárdus bohciida, namalassii gielas. Ulbmilin lea identifiseret daid diehttelas-atnemiid mat geavahuvvojit go galgá máilmmi dahje duohtavuoda ipmirdit, ovdamearkka dihte movt mii hupmat sohkabeliid, ráhkisvuodaássiid ja bárragottiid birra sámi máilmmis. Dán bokte lean geahččalan identifiseret heteronormativitehta sámi čáppagirjjálašvuodas gielalaš dovdomearkkaid bokte, ja čájehit movt heteronormativitehta bohciida ja viidána árbevierrun gos normalitehta ja eahpenormalitehta leat guovddážiis.

5.1. Struktuvrrat ráhkisvuoda ja seksualitehta ektui

4. kapihttalas oinniimet ahte heteronormativitehta boahtá iešguđetládje oidnosii visot girjjiin maid lean analyseren, sihke ráhkisvuoda ja seksualitehta, sohkabealrollaid ja ovdagáttuid dáfus.

Ráhkisvuoda ja seksualitehta lea leamaš guovddáš fáddán buot girjjiin earret *Ilmmiid gaskkas*-girjjis, muhto vaikko fáddá ii leat ge guovddážiis dán girjjis, de leat goitge leamaš referánsat sihke ráhkisvuhtii ja seksualitehtii maid vuodul lea vejolaš buohtastahttit girjjiid.

Girjeanalysat čájehit ahte ráhkisvuoda ja seksualitehta lea juoga mii adnojuvvo lunddolažžan nissonolbmo ja dievdoolbmo gaskka. Ráhkisvuoda, ovttaseallin ja seksualitehta govviduvvojit vuosttažettiin heterofiila bárragottiid bokte, ja eanas bárragottit leat juogo náitalan dahje guhká eallán ovttas. Dasa lassin leat eanas bárain mánát. Dan oaidnit visot girjjiid, go juogo váldopersovnnat ieža dahje váldopersovnnaid váhnemat leat náitalan dahje guhká eallán ovttas. Moatti nuorra bára birra maid gullat, geat maid ellet heteronormatiiva eallima gos leat ceggeme iežaset bearraša dahje ozadeame guoimmi. Áidna spiehkastat lea *Ihpil – Láhppon mánáid bestejeaddji*, gos homofiila ráhkisvuoda ja seksualitehta lea guovddáš fáddán ja gos maddái gullat moatti lesba-bára birra. Dán girjjis lea buoremuddui neutrála oaidnu homofilijii danne go

váldopersovdna lea ieš nuorra lesba ja čállá blogga iežas vásáhusaid birra. Homofiila ráhkisvuohta ja seksualitehta ii loktejuvvo buorren ii ge bahán, muhto juogan mii dušše *lea*. Dattetge vuhtto heteronormatiiva servodat maiddá dán girjjis, danne go váldopersovdna dávjá dovddaha balu ja váivahuvvama dainna go lea akto ja earálágan, ja nu duodašta ahte son spiehkasta dihto norpmain. Homofiila eallin govviduvvo muđui váttis eallimin, ja tematiseren lea čadnojuvvon dasa man lossat sáhtta leat eallit homofiilan. Erohus dán girjjis ja dain eará girjjiin lea ahte mii oaidnit heteronormativitehta homofiila oaidninsajis eat ge heterofiila oaidninsajis. *Ihpil – Láhpon mánáid bestejeaddji* lea várra maid áidna girji sámi girjjálašvuođas obanassiige mii giedahallá homofiilija guovddáš fáddán, muhto dattetge báhcá váilevašvuohtan sámi girjjálašvuođas go eai gávdno girjjit main ovdamearkka dihte váldopersovdna lea homofiila ja seammás sáŋgár. Nu šaddá maiddá áidna sámi girji mii giedahallá homofiilija, govvádussan dasa ahte homofiilija lea spiehkastat dahje eahpenormála.

Homofiilija-referánsat gávdnojit maiddá guovtti eará girjjis, namalassii *Čábbámus iđitguovssu* ja *Rihkkut rájiid*. Goappašat girjjiin ovddiduvvo homofiilija sivvan, eahpenormalitehtan dahje imašlašvuohtan. Maiddá dát čájeha ahte homofiillat spiehkastit dábálaš servodatnorpmain ja adnojuvvojit unnán árvvus.

Boaresbártnit/-nieiddat ja mánáhis olbmot orrot maid leame unnit árvvus adnojuvvon go náitalan bárat, ja lihkestuvvan ráhkisvuođa dáfus orru eaktudeame náitaleami ja mánáid. Dát lokte olbmo stáhtusa ja adnojuvvo lunddolažžan ja vuogasin. Mánáhisvuohta ja aktonasvuohta ges ferte álo čilgejuvvot. *Rihkkut rájiid*-girjjis gullat omd. ahte Riina lei áhpeheapme nuorran, muhto cuovkanii ii ge leat šat ožžon máná dan rájes, ja gullat maiddá ahte oaiveáššáskuhti Nina Perhjelm ferte leat lesba go ii leat náitalan eai ge leat mánát. *Čábbámus iđitguovssu*-girjjis ges gullat Urbána birra ahte son ii šaddan goassege náitalit danne go soahti bođii ráhkisvuođa gaskii. Dákkár čilgehusat muhtinládje vuigejit manne sii eai leat nagodan olahit dohko gosa buot olbmot gul háliidit, namalassii árbevirolaš bearašeallimii.

Dákkár govvideamit leat mielde doalaheame ideologalaš servodatstruktuvrraid gos olbmui lea vealla dahje iešguđetlágan árvu, ja gos bearašárvvut leat hui dehálaččat. Bajimusas hierarkiijas orrot leame heterofiila náitalan bárat geain leat mánát, dasto bohtet bárat geat eai leat náitalan, muhto geat leat guhká orron ovttas. Aktonas ja mánáhis olbmui ii oro leame seamma árvu, go sii jullet omd. giddagasas čohkkát mihá buorebut go náitalan olbmot, nu go *Rihkkut rájiid*-girjjis gulaimet. Ja buot vuolemusas leat homofiillat, danne go sis ferte leat juoga sivva, sii eai leat normálat, nu go *Čábbámus iđitguovssu*-girjjis bohtá ovdan, ja muhtin muddui maiddá *Rihkkut rájiid*-girjjis.

Visot dát govvideamit leat servodaga diskurssat eai ge dáidde bahás jurdagiin čállojuvvon, muhto baicca daid oainnuid vuodul mat servodagas lea áigges áigái. Dat leat servodaga doxat mat

dušše leat nu, maid birra mii eat jurddaš eat ge gažat. Mii sosialiserejuvvot dan kultuvrii gos mii eallit, eat ge mii gažat dan maid eanas olbmot atnet dábálažžan ja lunddolažžan.

Heteronormativitehta lea nu dábálaš ahte mii čalmmehuvvat dasa, seammaládje go keaisár čalmmehuvai iežas ođđa biktasiidda (Wadel & Wadel 2007:20).

Min servodaga heteronormatiiva doxaid dahje diskurssaid sáhtta earret eará oskku vuodul dulkot. Mii diehtit historjjá bokte ahte leastadianisma lea guhká leamaš hui guovddázis olu sámi guovlluin. Anne Hedvig H. Løvold konkludere maiddái ahte heteronormativitehta boahtá dávjá oidnosii oskkuáššiid oktavuodas, erenoamážit leastadianismmas. Eanas leastadiánain lea hui konservatiiva oaidnu seksualitehtii, ja oaivvildit ahte dat lea juoga mii gullá nissonolbmo ja dievdoolbmo náittosdillái (Løvold 2014:57). Vaikko dán áigge ii leat šat nu garra vuordámuš ahte galgá náitalit nu movt ovdalaš áigge, de lea goitge guovddášbearašjurdda hui dábálaš, mas leat eadni ja áhčči ja sudno searvemánát. Dákkár oainnut orrot mu dutkanmateriálas maid vuhttome. Leastadianismma bázahusat soitet ge leat sivvan dasa go LHBT-olbmot eai báljo tematiserejuvvo sámi čáppagirjjálašvuodas, ja jus tematiserejuvvojit, de leat dávjá negatiiva oainnut mat bohtet ovdan. Homofilijja namuhuvvo dávjá suddun risttalašvuodas, ja mu dutkanmateriála buoremuddui duodašta ahte dat lea juoga man birra ii gánnát sága ráhkadit.

Náittosdili ja árbevirolaš bearrašallima deattuheapmi heive maid oktii dainna maid FAFO-raporta *Lesbiske og homofile i Sápmi. En narrativ levkårsundersøkelse* konkludere, ahte Sámis leat bearrašárvvut ja fuolkevuohta viidábut ja deháleappot go omd. dáčča servodagas. Sámis leat olu rituálat mat čatnet olles sohka gotti oktii ja gos bearrašárvvut deattuhuvvojit (Grønningsæter ja Nuland 2009:61), ovdamearkka dihte soagnut, heajat, konfirmašuvnnat, ristejaččat ja nu ain. Erenoamážit leat soagnut ja heajat hui dehálaččat olu sámi guovlluin. Muhtin guovlluin lea dábálaš heajaide bovdet olu gussiid, gitta moadde duháha, ja náittosbárra ávvuduvvo mánnga beaivvi olu njálgga herskkuiguin. Muhtin guovlluin lea maiddái dábálaš ahte náitalan olbmot molsot jorba boaluid boahkániin njeallječieгат násttiiguin, mearkan dasa ahte leaba náitalan. Soagnut, headjadoalut ja násteboahkánat šaddet nappo symbolan mat ovddidit servodatstruktuvrraid gos heterofilijja lea dat mii ávvuduvvo ja árvvus adnojuvvo. Maiddái dat lunddolaš-atnin ahte nissonolmmoš galgá váldit isida goarggu go náitala, nu go omd. Jedine *Rihkkut rájjiid*-girjjis lea dahkan, lea heteronormativitehta symbola.

Visot dáid struktuvrraid lea mu dutkanmateriála mielde ovddideame dan bokte go nissonolbmo ja dievdoolbmo ovtaseallin bajiduvvo buoremus eallinvuohkin, ja homofiila eallinvuohki seammás dulbmojuvvo. Dákkár dilálašvuodát šaddet muittuhussan sidjiide geat eai heive heteronorpma sisa ahte sii leat spiehkastagat, earálaganat. Nu go Merethe Giertsen (2002:7) maiddái čállá; go leat mánnga minoritehtaidentitehta maid galgá fuolahit, de lea várra ahte muhtin dain identitehtain ii dohkkehuvvo ja nu hábme dulbmojuvvon álbmoga. Mu dutkanbarggu

oktavuođas oaidnit ahte leat LHBT-identitehtat mat eai dohkkehuvvo. Dat dahkkojuvvojit oaidnemeahtumin, dahje šaddet muhtinlágan leaikkastallanáššin mas “mii”- ja “sii”-oktavuohta deattuhuvvo. Dákkár struktuvrrat čáppagirjjálašvuodas mitalit lohkkiide ahte LHBT-olbmui lea unnán árvu. LHBT-olbmuid ráhkisvuoha ja seksualitehta, mii sidjiide lea lunddolaš, ii báljo tematiserejuvvo čáppagirjjálašvuodas, ja jus čállojuvvo mihkkege, de leat unohis geažuheamit, dahje nu movt *Ihpil – Láhppon mánáid bestejeaddji*-girjjiis boahťá ovdan, ahte homofiila váldopersovdna eallá lihkohis eallima ja loahpas duššá, dahje vejolaččat sorbme iežas.

5.2. Struktuvrrat sohkabealrollaid ektui

Sohkabealrollat leat hui mihtilmasat visot girjjiin maid lean guorahallan. Nissonolbmui ja dievdoolbmui lea hui čielga earru bargujuoguid ja sohkabealrollaid dáfus. Nissonolbmot leat dat geat dollet ruovttu bajás, geat fuolahit ja stivrejit mánáid, gohččot sin bargat viessobargguid ja bearráigeheččot ahte sii ohppet daid bargguid mat sis vurdojuvvojit. Dievdoolbmot ges govviduvvojit “garra almmájin”, nu go Asta Balto (1997:131) maid čilge dievdorolla . Sii bivdet, guolástit dahje barget bohccuiguin, sii barget roavvabargguid nu go gorudiid rihttet ja buođuid bávkalit, ja sii juhket maiddái olu alkohola. Dasa lassin leat sii stoaidaseappot go nissonolbmot, ja jođihit omd. seksuálalaš lahkoniid. Dáid beliid oaidnit čielgasit sihke *Rihkkut rájit*-girjjiis ja *Ilmmiid gaskkas*-girjjiis, ja muhtin muddui maiddái *Čábbámus iditguovssu*-girjjiis. *Čábbámus iditguovssu*-girjjiis dattetge lea maid ovdamearkkat mas oaidnit ahte nieida ovddida seksuálalaš lahkoniid, muhto dát bárragoddi ii dohkkehuvvo servodagas danne go ahkeerohus lea nu stuoris. Soai leaba heteroseksuálat, muhto eaba leat heteroseksuálat rievttis vuogi mielde, mii maiddái lea heteronorpma dovdomearka.

Ihpil – Láhppon mánáid bestejeaddji-girjjiis eat beasa sohkabealrollaide nu bures oahpásnuvvat danne go giri lea blogga-hámis čállojuvvon ja leat dušše ovttá olbmo jurdagat mat bohtet ovdan. Dattetge leat doppe maid referánsat mat geažuhit ahte bártnit leat stoaidasat ja maskuliinnat.

Lea maid čielggas ahte mánát sosialiserejuvvojit dán sohkabealjuhkui. *Ilmmiid gaskkas*-girjjiis oaidnit omd. ahte Sánnes vurdojuvvo ahte son galgá oahppat márfut vaikko ii háliit, ja Lemme ges galgá oahppat gorudiid rihttet, ja dán sáhtta dulkot dainna lágiin ahte adnojuvvo diehttelas áššin ahte soai leaba heterofiila nuorat geat muhtin beaivvi galgaba náitalit nuppiin sohkabeliid, ja de lea dehálaš ahte máhttiba bargat daid bargguid mat gullet goappáge sohkabeallái.

Inger Marie Kristine Nystad, gii lea dutkan bártniid rolla Guovdageainnus, čujuha Rudiei ja dadjá ahte ipmárdus ahte sohkabeliid bargujuohku lea luonddus juo mearriduvvon, lea okta dain nannosepmosit programmerejuvvon jurdagiin servodagas. Dainna oaivvilduvvo ahte lea dakkár

jurdda mii lea nu mángii duođaštuvvon ahte olbmot dađistaga leat atnigoahtán dan diehttelasvuohtan. (Rudie Nystadas 2003:75). Son čujuha maiddá sátnái *olmmáiduvvat*, mii čilge movt bárdni ovdána dievdoolmmožin. Olmmáiduvvan mielddisbuktá ahte dievdoolmmoš galgá leat searra, fitmat, deaivil, viššal, gievra, roahkkat ja buorre njoarostit. “Dipmá árvvut” nu go mánástallan eai leat nu beare oidnosis. Okta su informánttain muitala dievdoideála birra dáinnalágiin, go lea sáhka áhččepermišuvnnain:

“De tar permisjon, men hjelper de disse kvinnene? Nei, selvfølgelig ikke, men nå har de muligheter: Nå har jeg fått permisjon for det og det, og nå har jeg anledning til å fare på fjellet eller gjøre noe annet. Man kan si at i Guovdageaidnu er ikke de myke verdiene noe særlig fremtredende.” (Nystad 2003:77.)

Mu dutkanmateriálas vuhttojit maid sullasaš árvvut, erenoamážit *Ilmmiid gaskkas*-ja *Rihkkut rájiti*-girjjiin. Ja vaikko Nystad lea ge dutkan dušše Guovdageainnu bártneid ja nu ii leat daddjon ahte dát gusto miehtá Sámi, de orru goitge vejolaš dadjat ahte sullasaš árvvut vuhttojit maiddá eará Sámi guovlluin, das go *Rihkkut rájiti*-girjji čáli lea Ruotabeale Sámis eret.

Dákkár govvideamit leat mielde doalaheame idealisttalaš struktuvrraid servodagas gos sohkabeal-dualismma adnojuvvo diehttelas áššin. Nissonolbmot ja dievdoolbmot kontrasterejit nubbi nuppi, ja visot dagut ja doaimmat vihkkedalloyuvvojit vuostálaga dan ektui ahte mii lea feminiidna ja mii lea maskuliidna árvu dan dihto servodagas. Nu go teoriijaoasis lean čállán sohkabealsosialiserema birra, de nieiddat ja bártneid dieđusge leat goabbatláganat luonddus ja dat movt servodat árvvoštallá femininitehta ja maskulinitehta lea hui guovddážiis sosialiserenproseassas. (Nielsen & Rudberg 1989:11). Dattetge dát guottut eai heive buot olbmuide servodagas, ja lea ge juoga maid queer-teoriiija cuiggoda. Árbevirolaš sohkabealrollat gos sohkabeal-dualisma ja heteronormativitehta lea nu guovddážiis, olgguštit LHBT-olbmuid, geat baicca juogadit bargguid beroštumiid ja gelbbolašvuođa mielde dan sadjái go árbevirolaš sohkabealrollaid (Lorentzen ja Mühlseisen 2006:175).

FAFO-raporttas boahtá ge maid ovdan ahte informánttat namuhit sámi servodagaid hui árbevirolažžan ja konservatiivan sohkabealrollaid dáfus. Sohkabealrollat čatnasit mángga áššái sámi kultuvrras, ovdamearkka dihte boazodollui ja risttalaš árvvuide. Muhto maiddá boazodoalu olggobealde orrot leame čielga vuordámušat dasa movt nieiddat ja bártneid, nissonat ja dievddut galget láhttet. Sohkabealrollat čatnasit sihke dasa man birra hupmet ja movt galgá láhttet, muhto maiddá rituálaide ja dan rollii maid guhtege váldá badjelassas dan oktavuodas. (Grønningsæter ja Nuland 2009:63.)

Okta eará čielga struktuvra dahje rituála das maid dákkár heteronormatiiva sohkabealjurddašeapmi ovddida, lea nárrideapmi. Asta Balto (1997:91) čállá nárrideami birra ahte dat lea juoga mii dávjá guoská irggástallamii ja nieidda ja bártneid gaskavuodaide. Ovdamearkka nárrideamis oaidnit ee. *Ilmmiid gaskkas*-girjjiis go viellja nárrida oappás doggemárffiin, mii

muittuha dievdoolbmo biergasa, dainna diehttelas-atnimiin ahte son liiko bártniide. Maiddá *Rihkkut rájiid*-girjgis leat dákkár ovdamearkkat, ee. go ustibat nárridit Jonna ahte son dáidá háliidit fárret Västeråsii muotás mielde danne go juohke nieida ruovttubáikkis su háliida. Nárrideami ulbmil lea garradit nuppi oahppat gierdat leaikka ja vuostegiedageavadiid. Homofiillaide sáhtta nárrideapmi šaddat liigenoaddin, jus sis leat “čiegus” dovddut seamma sohkabeali hárrái maid eai duostta balu geažil almmuhit, ja dasto vel nárriduvvojit nuppiin sohkabeliin – mii lea hui heteronormatiiva jurddašuvuohki. Earaláganvuohka sáhtta šaddat erenoamáš mihtilmas, ja šaddá váttis dovddastit iežas homofiilan dahje earaládje queeran, danne go geažuheamit nu čielgasit mitalit makkár vuordámušat servodagas leat.

Maiddá dat girji mii mu dutkanmateriálas spiehkasta dain eará girjiin go giedahallá homofiilija, namalassii *Ihpil – Láhppon mánáid bestejeaddji*, lea mielde ovddideame heteronormatiiva sohkabealjurddašeami mii nanne servodaga doxaid. Ihpil sirre omd. Poshy eará jovkui go iežas go gohčoda su “prinseassaposh” ja seammás dadjá ahte “eai diekkár nieiddat mu guvlui geahča”. “Prinseassaposh” lea hui feminiidna govvádus, ja albma fiinna nieiddat galget leat veaháš dego prinseassat danne go dán lea servodat árvoštallan feminiidnan. Mánát sosialiserejuvvojit unnin juo dasa ahte mat leat feminiidna ja mat leat maskuliidna árvvut. Bárdnemánát ožžot omd. dávjá biillaid, bissuid ja spáppaid maiguin galget stoahkat, ja nieidamánát ges dávjá ožžot dohkáid nu go Barbie ja Cindy, mat leat dego fiinna unna prinseassažat. Lea maid dábálaš earuhit “bárdneivnniid” (omd. alit, ruoná), ja “nieidaivnniid” (omd. ruoksat, čuvgesruoksat), ja mánát sosialiserejuvvojit muđui maiddá láhttema dáfus oppalaččat:

Hvis en gutt er aggressiv og støyende, kan nok foreldrene prøve å dempe ham, men på den andre siden må de jo også til en viss grad akseptere det fordi han jo ikke kan noe for at han er slik. Hvis en jente er aggressiv eller støyende, kan man lettere gripe inn, fordi hun jo ikke må være slik. (Nielsen & Rudberg 1989:31.)

Go Ihpil ii ane Poshy iežas árvosažžan danne go son lea nu prinseassaposh ja feminiidna, de sáhtta dan dulkot dan guvlui ahte son nappo maiddá ferte leat heterofiila. Ihpil ieš šaddá dasto dego Poshy vuostebeallin, maid sáhtta dulkot nu ahte go son lea lesba, de son maiddá ferte leat maskuliidna. Lorentzena mielde lea oainnat dábálaš feminiseret homofiila dievdoolbmo ja maskuliniseret lesba nissonolbmo nu ahte šaddaba dikotomalaš sohkabealoktavuhtii seammaládje go heteroseksuála nisson-dievdo-dikotomijas (Lorentzen 2006:136), ja nu sáhtta dán ovdamearkka maid dulkot. Nu ovddiduvvojit ge struktuvrrat mat geažuhit ahte lesbat leat maskuliinnat ja feminiidna nieiddat leat heterofiillat, danne go dat lea dat mii buoremusat heive heteronormatiiva jurddašepmái.

5.3. Struktuvrrat ovdagáttuid ektui

Struktuvrrat ovdagáttuid dáfus leat juo muhtin muddui čilgejuvvon ovddit teakstaosiin, danne go ovdagáttut bohtet ovdan sihke das movt mii jurddašit ráhkisvuoda ja seksualitehta birra, ja movt mii oaidnit sohkabealrollaid. Muhto LHBT-áššiid váilevaš tematiseren lea maid mielde ovddideame servodatstruktuvrraid mat mielddisbuktet ovdagáttuid homofiillaid hárrái.

Ilmiiid gaskkas-girji lea áidna girji mu dutkanmateriálas mii ii guđegeládje referere homofilijii, ja analysas nannejin ahte lea dieđusge buorre go girji ii ovddit ovdagáttuid homofiillaid hárrái. Muhto nuppe dáfus sáhtá dadjat ahte go homofilija ii leat oidnosis ii buorrin iige bahán, seammás go heteronormativitehta lea nu čielggas, de lea dat maiddá muhtinlágan govvádus mii čájeha ahte LHBT-olbmot ja molssaevttolaš eallinvuogit dahkkojuvvojit oaidnemeahttumin girjjálašvuodas. Nappo ovddida girjjálašvuodta struktuvrraid ja ovdagáttuid ahte heterofilija lea áidna lunddolaš eallinvuohki, muhto lea go duodai nu? Wadel ja Wadel (2007:16) čálliba ahte luonddu bealis leat olbmot oalle dievasmeahttumat ja bealledagus. Mii fertet oahppat olu áššiid vai birget, ja dušše unna oasáš das maid mii dárbašit vai birget bohtá “luonddus”; eanas bohtá dan kultuvrras ja servodagas gos mii eallit. Maiddá queer-teorija nanne ahte sohkabealli lea mihá eambo mánggabealat go maid heteronormatiiva sohkabeal-dualisma bidjá vuodđun. Dan vuodul lea vejolaš ákkastallat ahte heteronormatiiva eallinvuohki ii leat áidna lunddolaš eallinvuohki, dat lea baicca diskursa man olbmot leat ieža áiggiid čada hábmen. Dat lea okta servodaga doxain maid ii oktage gažat. Dat lea juoga mii “dušše lea nu”.

Čáppagirjjálašvuodas dát doxa bohtá oidnosii dan bokte go molssaevttolaš eallinvuogit eai giedahallojuvvo. Eanas persovdnagovvadásat leat heterofiila olmuin, ja nu lea ge čáppagirjjálašvuodta mielde ovddideame dakkár ovdagáttuid ahte Sámis eai leat homofiillat dahje eará LHBT-olbmot, dahje ahte LHBT-olbmot eai leat dehálaččat. LHBT-olbmot govviduvvojit dušše “mii” ja “sii”-oktavuodas, mii geažuha ahte dát guokte joavkku eai soaba oktii. LHBT-olbmot leat nappo spiehkastagat das mii lea lunddolaš, ja dat eai gula “min” searvá. Dát oainnut bohtet muhtinládje ovdan buot girjjiin earret *Ihpil – Láhpon mánáid bestejeaddji*. Dán girjjiis gal oaidnit ahte homofiillat gávdnojit, muhto nuppe dáfus govviduvvo homofiila sámi nieida lihkohis olmmožin gii ii duostta namas almmuhit, muhto čállá anonyma blogga. Loahpas son jápmá, ja lea stuora vejolašvuodta ahte son lea sorbmen iežas, dan eat dieđe nu sihkkarit. Dát govvideapmi muitala muhtinládje ahte homofiila eallin lea váttis, ii ge leat dakkár eallin maid gánnáha eallit.

Visot girjjiin mu dutkanmateriálas leat nappo negatiiva guottut homofiillaid hárrái oidnosis. Sihke dakkár govvadásat ja homofilija váilevaš giedahallan sáhttet leat mielde hábmeme jávohisvuoda mii fas nuppe dáfus sáhtá dagahit ahte LHBT-olbmot eai duostta bohtit “skábes” olggos. “Skábe” lea metafora dan geatnegahttojuvvon jávohisvuhtii mas lea čielga mearkkašupmi

heteroseksualitehta ja homoseksualitehta fápmodillái (Lorentzen ja Mühleisen 2006:139-140). “Skábe”-metafora iešalddis muitala ahte servodagas lea heteroseksualitehta-hegemoniija ja homofiliija lea juoga man birra ii hubmojuvvo, dat lea čihkosis. Jávohisvuohta sáhtta maid leat mearkan dasa ahte olbmot leat vuostá. Aikio (2010:58) namuha jávohisvuođa dábálaš vierrun jus ii leat mielas dahje ovttaoavivilis, ja nu sáhtta jávohisvuođa homofiillaid ja eará LHBT-olbmuid hárrái dulkojuvvot mearkan dasa ahte dat ii leat juoga man galggašii doarjut.

Sidjiide geat leat “skábes” sáhtta jávohisvuohta mielddisbuktit ahte sii baicca välljejit eallit čihkosis. Heterofiillaide geat heivejit heteronormatiiva eallinvuohkái ges sáhtta jávohisvuohta mielddisbuktit diehtemeahttunvuođa, amašeami ja balu molssaevttolaš eallinvugiid hárrái, ja boadusin sáhtta šaddat homofobiiija mii maddái sáhtta mielddisbuktit ránggástemiid nu go veahkaválddálašvuođa ja cielaheami, vealaheami ja olmmošvuoigatvuođaid rihkkuma. (Lorentzen ja Mühleisen 2006:143.)

5.4. Konklusuvdna

Jus de galgga konkluderet dainna maid álggahusas jerren, ahte lea go sámi čáppagirjjálašvuohta erenoamáš heteronormatiiva, de sáhtán iežan dutkanmateriála vuodul dadjat ahte nu orru leame. Heteroseksualitehta lea vuodđun ja norbman sihke ráhkisvuođas, seksualitehtas ja sohkabealrollain, ja birastahtta buot jurdagiid ja daguid visot girjjiin maid lean analyseren. Dievdoolbmot govviduvvojit garra boján geat leat searat meahcis, barget roavvabargguid, máhttet mohtorfievrruiguin ja juhket alkohola. Nissonolbmot fas govviduvvojit finna nieidan geat čorgejit viesu, rádjet čoliid, duddjojot ja fuolahit ruovttu ja mánáid. *Ihpil – Láhppon mánáid bestejeaddji* dattetge spiehkasta dás veaháš go lea áidna girji mii oba tematisere ge homofiliija, muhto dan nai girjji vuhtto heteronormatiiva servodat mii stivre váldopersovvna. Nappo sáhtta dadjat ahte sámi servodaga diskursa ja doxa seksuálalaš sojuid dáfus lea heteroseksualitehta, ja homofiliija lea dasto opinion man heteroseksuála hegemoniija viggá stivret. Homofiliija ja LHBT-áššit eai báljo giedahallojuvvo sámi románain, ja daid háviid go giedahallojuvvojit de leat negatiiva oainnut mat bohtet ovdan. Heteroseksualitehta, náitaleapmi ja bearašeallin adnojuvvojit árvvus ja homofiliija ja queer-áššit fas dulbmojuvvojit dahje dahkkojuvvojit oaidnemeahttumin. Dáidet gal eará servodagat ja kultuvrrat maid leat heteronormatiivvat, muhto majoritehtagirjjálašvuođas dattetge gávdnojit eambo girjjit mat heivejit LHBT-lohkkiide. Sámi čáppagirjjálašvuohta orru leame erenoamáš heteronormatiiva dan dáfus go ii gávdno eará go okta dakkár girji, ja dan nai girjji eallá váldopersovdna lihkohis eallima ja loahpas jápmá, dahje vejolaččat sorbme iežas.

6. Loahppasánit

Lea leamaš miellagiddevaš bargu čiekŋudit sámi čáppagirjjálašvuhtii heteronormativitehta oaidninsajis. Heteronormativitehta birastahtá min juohke guovllus servodagas, gusto maiddái sámi románain, ja dat lea nu dábálaš ahte mii eat oba jurddaš ge dan birra. Mii eallit dan kultuvrras masa mii leat sosialiserejuvvon, ja mii lohkat girjjiid mat juohkeládje giedahallet oahpes fáttáid, eat ge mii jurddaš ahte min servodagas leat diskurssat mat leat sirdojuvvon buolvvas bulvii. Dat dušše *lea* nu. Muhto heteronormatiiva servodat ii leat nu diehttelas LHBT-olbmuid, geat spiehkastit norpmain. Sii šaddet oaidnemeahttumin ja sii dulbmojuvvojit, dan leat oaidnán dán analysas, ja nu bissu servodagas diehtemeahttunvuolta molssaevttolaš eallinvugiid birra. Dat maid eat oainne ja gula ja gearddut, dan mii eat oahpa.

Lean čálidettiin fuomášan mánga eará ášši maid livččii miellagiddevaš dutkat viidáseappot. Nu go álggahusas namuhin, de lea girjjálašvuolta okta servodaga speadjaliin, ja media lea nubbi. Okta miellagiddevaš dutkanbargu boahpteáiggis livččii ge guorahallat guđeládje heteronormativitehta boahá ovdan sámi mediain. Maiddái sámi lohkkiid perspektiivvaid livččii somá dutkat, ja guorahallat movt sii dulkojit servodaga diskurssaid. Livččii maiddái miellagiddevaš dutkat sámi lávllateavsttaid, nu go “Eatni nieida”-ovdamearkka mainna álggahin dán čállosa. Visot diet suorggit leat hui guovddážis sámi servodagas ja beroštahttet olu olbmuid, vejolaččat vel eanebuid go sámi čáppagirjjálašvuolta. Lea dehálaš čalmmustahttit ja eambo dutkat heteronormativitehta, danne go dat lea buoremus vuohki eastadit LHBT-olbmuid vealaheami. Servodat mii ii vealat seksuálalaš sojuid buvttášii vel eambo čábbodaga min ovdalaččas čáppa sámi kultuvrii, ja gii diehtá – muhtin čáppa beaivvi soaitá eadnái leat seamma lunddolaš árvalit ahte nieida livččii boazonieiddain ožžon náitalit, go boazobártniin.

Gáldut

Materiála

Sara, Máret Anne (2013). *Ilmiiid gaskkas*. Guovdageaidnu: DAT

Skåden, Sigbjørn (2008). *Ihpil – Láhppon mánáid bestejeaddji*. Evenášši: Skániid girjie

Svonni, Lars Wilhelm (2006). *Rihkkut rájiid*. Guovdageaidnu: DAT

Vars, Elle Márjá (2002). *Čábbámus iditguovssu*. Billávuotna: Idut

Girjjálašvuotta

Aikio, Aimo (2010). *Olmmošhan gal birge: Áššit mat ovddidit birgema*. Kárášjohka: ČálliidLágáduš.

Balto, Asta (1991). ”’Ruhtagiehta’ ja ‘Bállobiigá’ . Sohka bealrollat ja kontrolla ovttá sámi birrašis.”
Girjjis *Cafe Boddu. Essayčoakkáldat 1*. Doaim. Harald Gaski. Kárášjohka: Davvi Girji. ss. 74-87

Balto, Asta (1997). *Sámi mánáid bajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: ad Notam Gyldendal as

Bergman, Elfrida ja Sara Lindquist (2013, doaim.). *Queering Sápmi. Samiske fortellinger utenfor normen*. Umeå: Qub Förlag

Butler, Judith (1990). *Gender Trouble*. New York, UK: Routledge

Christie, Nils (2004): *En passende mengde kriminalitet*. Oslo: Universitetsforlaget

Edström, Olle; Holmberg, Veikko; Prost, Erik; Utsi, Elli Sivi N. (1995, doaim.). *Čuoja čáppa litná jietna. Sámi šuoŋat*. Kárášjohka: Davvi Girji o.s.

Egeland, Cathrine; Gressgård, Randi; Holst, Cathrine; Jegerstedt, Kari; Mortensen, Ellen; Rosland, Sissel; Sampson, Kristin (2008). *Kjønnteori*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Eriksen, Thomas Hylland (2001). *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Universitetsforlaget

Fairclough, Norman (1992): *Discourse and social change*, Cambridge: Polity Press

Frink, Lisa; Shepard, Rita S; Reinhardt, Gregory (2002). *Many faces of gender. Roles and relationships through time in indigenous northern communities*. Colorado, USA: University Press of Colorado

Gaski, Harald (1991): “Dutki, servodat ja kritihkka dahje vástáduš daid gažaldagaide maid ii sáhte jearrat” girjjis *Cafe boddu. Essayčoakkáldat 1*. Doaim. Harald Gaski. Kárášjohka: Davvi Girji os. ss. 131-143

- Giertsen, Merethe (2002): “En minoritet i minoriteten, homofile i samiske miljø og samer i homofile miljø” *áigečállagis din, tidsskrift for religion og kultur* 4/2002 + 1/2003, Norway: Elanders Novum AS
- Grønningsæter, Arne Backer; Nuland, Bjørn Richard (2009). *Lesbiske og homofile i Sápmi. En narrativ levokårsundersøkelse*. Oslo: FAFO
- Hirvonen, Vuokko (1991). *Sámeeatnama jienat. Sápmela^a nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT
- Joks, Solveig (2007). *Boazodoalu máhtut áiggis áigái - Etniid doaibma árbevirolaš oahpaheamis boazodoalus*. *Diedđut nr. 3/2007*. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta/Sámi allaskuvla
- Jørgensen, Marianne Winther ja Phillips, Louise (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Lilletvedt, Sissel (2007). *Det utematiserte kjønnet. En analyse av spesialpedagogikkens heteronormative forutsetninger*. Stavanger: Universitetet i Stavanger. Masterdutkanuš.
- Lorentzen, Jørgen ja Mühleisen, Wencke. *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget
- Løvold, Anne Hedvig H. (2014). *The Silence in Sápmi – and the queer Sami breaking it*. Romsa: UIT Norgga ártkalaš universitehta. Masterdutkanuš.
- Nergård, Vegard (2011). “Fler-foreldre-systemet i samisk barneoppdragelse” *áigečállagis Norsk pedagogisk tidsskrift* 2011 (1). Oslo: Universitetsforlaget. ss. 30 – 42.
- Nielsen, Harriet Bjerrum ja Monica Rudberg (1989): *Historien om jenter og gutter. Kjønnsosialisering i et utviklingspsykologisk perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget
- Nord, Hilde Tvedt (2008). *Queer teori, queer analysestrategi. Kjønnsballade i Pernille Fischer Christensens En Soap*. Oslo: Universitetet i Oslo. Masterdutkanuš.
- Nystad, Inger Marie Kristine (2003). *Mannen mellom myte og modernitet*. Drammen: Vett&Viten as
- Oskal, Berit Margrethe (1998): “Olbmočilgensánit”. Romsa: Romssa universitehta. Gaskafágaduttkkus.
- Rifkin, Mark (2011). *When did Indians become straight? Kinship, the History of Sexuality, and Native Sovereignty*. New York: Oxford University Press Inc
- Smith, Linda Tuhiwai (2012): *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London, UK ja New York, US: Zed Books Ltd
- Wadel, Cato ja Wadel, Carl Cato (2013). *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Kristiansand: Høyskoleforlaget - Norwegian Academic Press.

Interneahhtagáldut

- Bufdir (2015). “Hva er LHBT?” (URL: http://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_og_levekar_Hva_sier_forskningen/Hva_er_LHBT/). Mañemus guovlalan siiddu: 19.05.2015
- Enge, Mariann (2011): “Dagbokroman i bloggforkledning”. (URL: <http://www.barnebokkritikk.no/modules.php?name=Reviews&rop=showcontent&id=828>). Mañemus guovlalan siiddu: 19.05.2015
- Ihpil (2007): Ihpil – Láhppon mánáid bestejeaddji. (URL: <http://ihpil.blogspot.no>). Mañemus guovlalan siiddu: 19.05.2015
- LLH (2015): “Sigbjørn Skåden lea nuorra sámi lesbabloggár Ihpil”. (URL: http://www.llh.no/smi/homofiila/lhb-smit/Sigbj%C3%B8rn+Sk%C3%A5den+lea+nuorra+s%C3%A1mi+lesbablogg%C3%A1r+Ihpil.b7C_wlDW3A.ips). Mañemus guovlalan siiddu: 19.05.2015
- Smith, Graham Hingangaroa (2003): “Indigenous Struggle for the Transformation of Education and Schooling”. (URL: http://ankn.uaf.edu/Curriculum/Speeches/Graham_Smith). Auckland, N.Z.: The University of Auckland, N.Z. Mañemus guovlalan siiddu: 19.05.2015
- Svanebro, Karin (2009): ”Som same blir man inte högt uppsatt politiker”. FriaTidningar. (URL: <http://www.fria.nu/artikel/78785>). Mañemus guovlalan siiddu: 19.05.2015